

IJOTEM

Cilt/Volume 6

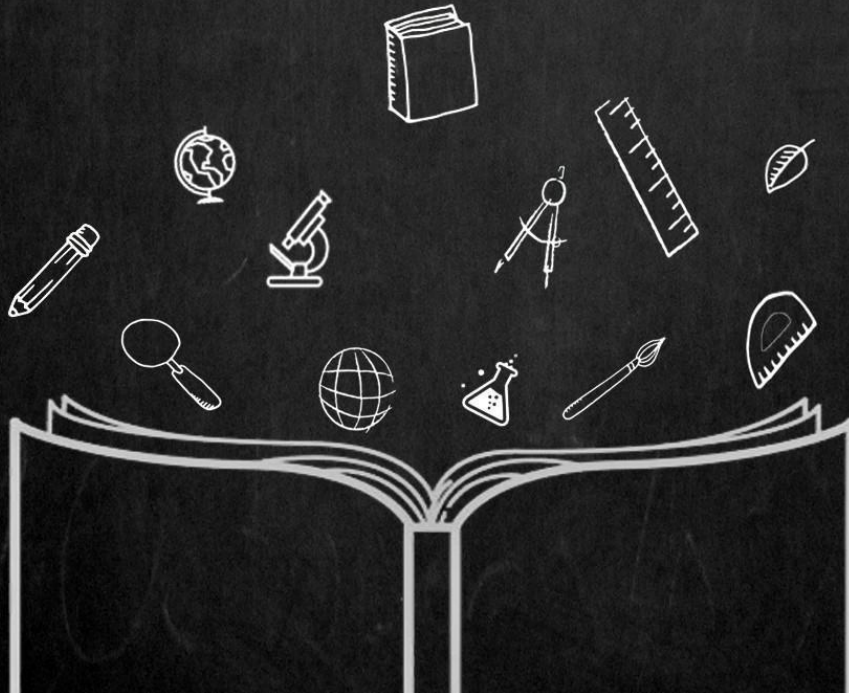
Sayı/Number 2

eISSN 2667-4351

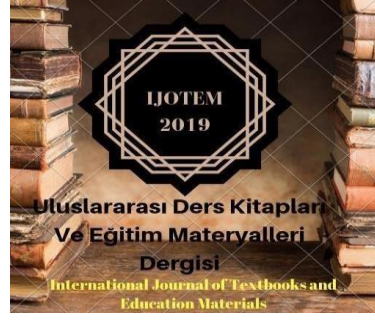
ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI ve EĞİTİM MATERYALLERİ DERGİSİ

International Journal of Textbooks and Educational Materials

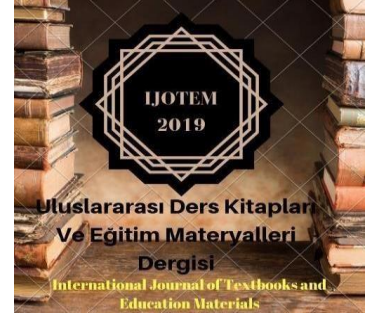
Ekim/October- 2023

Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi (IJOTEM) 2023, 6(2), 159-274.

**International Journal of
Textbooks and Education
Materials ISSN 2667-
4351
Period Biannually
ijotem.ijotem@gmail.com**

**Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi
International Journal of Textbooks and Education Materials
(IJOTEM)**

**Publising Date: October 2023
2023, Volume 6, Issue 2**

IJOTEM is published biannually (May- October)
<https://dergipark.org.tr/en/pub/ijotem>

Owner/ Editör

Doç. Dr. Mustafa ÇEN
Yildiz Technical University, TURKEY
Orcid: 0000-0002-3289-6097

Dergi Yöneticisi/Editör Yardımcısı

Sibel ÇAĞIR
Yildiz Technical University, TURKEY
Orcid: 0000-0002-8312-1152

Yayıncı

Bilgiçağı Eğitim Danışmanlık ve Yayıncılık Sanayi Ticaret Limited ğirketi

Dil/Language

Turkish-English

Yayın Kurulu

Assoc. Prof.	Banu YÜCEL TOY	Yildiz Technical University, TURKEY
Assoc. Prof.	Hasan ÜNAL	Yildiz Technical University, TURKEY
Assist. Prof.	Muhammad KRISTIAWAN	University of Bengkulu, INDONESIA
Dr.	Mustafa GÇEN	Yildiz Technical University, TURKEY
Prof.	Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Assoc. Prof.	Mustafa EKER	Yildiz Technical University, TURKEY
Assoc. Prof.	Remziye CEYLAN	Yildiz Technical University, TURKEY

Yazım ve Dil Editörleri

İngilizce YDE	Dr. Öğr. Üyesi	Bünyamin BAVLI	Yildiz Technical University	bunyaminbavli@gmail.com
Türkçe YDE	Assoc. Prof. Dr	Talat AYTAN	Yıldız Technical University	talataytan@gmail.com

Alan Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi	Abdullah KARATAĞ	Niğde Ömer Halisdemir University	akaratas@ohu.edu.tr
Prof. Dr.	Ali Fuat ARICI	Yıldız Technical University	afaturkey2@hotmail.com
Prof. Dr.	Erdoğan TEZCİ	Balıkesir University	erdogan.tezci@hotmail.com
Doç. Dr.	Faiq ELEKBERLİ	Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Fəlsəfə İnstitutu	faikalekperov@mail.ru
Prof. Dr.	Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi	hilmi.demirkaya@gmail.com
Prof. Dr.	Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir University	mtalas44@gmail.com
Prof. Dr.	Selahattin KAYMAKCI	Kastamonu Üniversitesi	selahattinkaymakci@gmail.com

Bilim Kurulu

Dr. Abitter ÖZULUCAN	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Bahri ATA	Gazi University, TURKEY
Dr. Bayram POLAT	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Cengiz DÖNMEZ	Gazi University, TURKEY
Dr. Dianne LANKFORD	University of Missouri, USA
Dr. Efkan UZUN	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Ercan POLAT	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Hamit PEHLİVANLI	Kırıkkale University, TURKEY
Dr. Hansel BURLEY	Texas Tech University, USA
Dr. Hilmi ÜNSAL	Gazi University, TURKEY
Dr. Hüseyin KÖKSAL	Gazi University, TURKEY
Dr. Jeronimo Garcia FERNANDEZ	Universidad D Sevilla, SPAIN
Dr. Malgorzata TOMECKA	Private Academy of Sport Education in Warsaw, POLAND
Dr. Margret A. PEGGIE PRICE	Texas Tech University, USA
Dr. Mehmet MELEMEN	Marmara University, TURKEY
Dr. Meryem HAYIR KANAT	Yıldız Technical University, TURKEY
Dr. Metin AKTAĞ	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Muammer DEMİREL	Uludağ University, TURKEY
Dr. Mustafa SAFRAN	Gazi University, TURKEY
Dr. Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir University, TURKEY
Dr. Oktay AKBAĞ	Kırıkkale University, TURKEY
Dr. Petronel C. MOISESCU	Universitatea Dunarea de Jos Galati, ROMANIA
Dr. Remzi KILIÇ	Erciyes University, TURKEY
Dr. Soner Mehmet ÖZDEMİR	Mersin University, TURKEY
Dr. Tatiana DOBRESCU	“Vasile Alecsandri” University of Bacău, ROMANIA
Dr. Wounyoung KIM	Wichita University, USA
Dr. Yüksel DEMİRKAYA	Marmara University, TURKEY

Sayının Hakemleri / Reviewers for 2023, 6(2), 159-274.			
Unvan	Ad Soyad	Kurum	İletişim
Doç. Dr	Abdulkadir KIRBAŞ	Atatürk Üniversitesi	akadirkirbas@atauni.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi	Bayram BOZKURT	Gaziantep Üniversitesi	byrmbzkrt02@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi	Beyhan BAYRAK	Düzce Üniversitesi	kalkanbeyhan@hotmail.com
Dr. Öğr. Üyesi	Buket KARADAĞ	İstanbul Aydın Üniversitesi	buketkaradag@aydin.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi	Dinçer ÖZTÜRK	Iğdır Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu	dincer_ozturk@hotmail.com
Prof. Dr.	Efkan UZUN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	efganuzun@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi	Elif ALKAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	elifalkar@gmail.com
Dr.	Gürdal ÇETİNKAYA	-	gurdal_45@hotmail.com
Doç. Dr.	İzzet ŞEREF	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	izzetseref@cumhuriyet.edu.tr
Dr.	Mustafa DOLMAZ	-	mdolmaz58@gmail.com
Doç. Dr.	Seval YİNİLMEZ AKAGÜNDÜZ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi	sevalyinilmez@gmail.com
Dr.	Veysi AKTAŞ	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı	veysiaktas7@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi	Yunus ŞAKİROĞLU	Muş Alparslan Üniversitesi	y.sakiroglu@alparslan.edu.tr

Contents Volume 6, Issue 2, October 2023	İçindekiler Cilt 6, Sayı 2, Ekim 2023
---	--

Makaleler /Articles

Cover-Contents / Kapak- İçindekiler... 159-274

Araştırma Makalesi / Research Article: 5

Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İncelenmesi <i>Analysis of Life Science Curriculum and Textbooks in the Context Culture of Live Together</i> Ahmet Akif ERBAŞ	Araştırma Makalesi <i>Research Article</i> 159-187
Türkçe Ders Kitaplarının Dünya Edebiyatı Örneklerine Yer Verme Düzeyleri Bakımından İncelenmesi <i>Analyzing Turkish Textbooks in Terms of Inclusion of World Literature Examples</i> Nurullah AYKAÇ	Araştırma Makalesi <i>Research Article</i> 188-210
Visualisation of Some Poems of Yahya Kemal with Artificial Intelligence Technology <i>Yahya Kemal'in Bazı Şiirlerinin Yapay Zekâ Teknolojisiyle Görselleştirilmesi</i> Ahmet KARADOĞAN & Fetullah UYUMAZ	Research Article <i>Araştırma Makalesi</i> 211-235
İlköğretim Programlarında Ahlak Eğitiminin Tarihsel Gelişimi <i>Historical Development of Moral Education in Primary Education Programs</i> Ali YALÇIN	Araştırma Makalesi <i>Research Article</i> 236-259
Tarih Öğretimi Açısından “Hayat Tarih Mecmuası” <i>From the Perspective of History Education: “Hayat Tarih Mecmuası”</i> Tuğçe CÖMERT & Şahin ORUÇ	Araştırma Makalesi <i>Research Article</i> 260-274

İletişim / Contact

Yıldız Technical University, Department of Social Education Davutpaşa Campus

34220 Esenler / Istanbul, TURKEY

Yıldız Teknik Üniversitesi Davutpaşa Kampüsü Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler

Eğitimi Bölümü, B-215, Esenler/İstanbul, TÜRKİYE

Yayıncı: *Bilgiçâğı Eğitim Danışmanlık ve Yayıncılık Sanayi Ticaret Limited Şirketi*

Dergi Yöneticisi: *SİBEL ÇAĞIR*

Phone: *0531 404 17 57*

e-mail: ijotem.ijotem@gmail.com

cagirsibel@gmail.com

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI VE EĞİTİM MATERYALLERİ
DERGİSİ (IJOTEM)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

**Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının Birlikte Yaşama
Kültürü Bağlamında İncelenmesi**

Ahmet Akif ERBAŞ¹

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ahmet Erdoğan Sağlık Hizmetleri MYO.

Dr. Öğr. Üyesi

akiferbas@gmail.com

0000-0001-6186-0010

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Alınma Tarihi: 17.08.2023

Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 20.10.2023

Kabul Edilme Tarihi: 28.10.2023

Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023

Alıntı: Erbaş, A. A. (2023). Hayat bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarının birlikte yaşama kültürü bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 6(2), 159-187.

Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarının Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İncelenmesi

Ahmet Akif ERBAŞ¹

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ahmet Erdoğan Sağlık Hizmetleri MYO.

Öz

Birlikte yaşama kültürünün davranış haline getirilebileceği, iyi vatandaşlar yetiştirilebileceği ve temel değerlerin aktarılabilirliği etkili kurumlardan birisi okuldur. Okullardaki süreçleri yönlendiren etkili araçlardan birisi ise ders kitapları ve bünyesindeki içeriklerdir. Birlikte yaşama kültürü gün geçtikçe daha da hayati önem taşıyan bir olgudur. Dolayısıyla ders kitaplarının birlikte yaşama kültürünün önemine uygun hazırlanması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı; “birlikte yaşama kültürünün ilkökul hayat bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarındaki durumunun tespit edilmesi” olarak belirlenmiştir. Araştırma nitel bir çalışmadır ve doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri 2018 Hayat bilgisi öğretim programı ve 2022-2023 eğitim-öğretim yılında ilkokullarda okutulan hayat bilgisi ders kitaplarından elde edilmiştir. Hayat bilgisi öğretim programında hem doğrudan hem de dolaylı olarak birlikte yaşama kültürüne değinildiği görülmüştür. Birlikte yaşama kültürünü destekleyen temel yaşam becerileri tespit edilmiştir. Birlikte yaşama kültürü ile ilgili olarak hayat bilgisi öğretim programında birçok kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Hayat bilgisi ders kitaplarında birlikte yaşama kültürünü doğrudan ve dolaylı olarak destekleyen içerikler yer almaktadır. Her sınıf seviyesinin beşinci ünitesinde birlikte yaşama kültürü ile ilgili müstakil bir bölüm bulunmaktadır. Bu durum hayat bilgisi öğretim programı için birlikte yaşama kültürünün önemli olduğunu göstermektedir. Birlikte yaşama kültürüne dair içeriklerin ders kitaplarının genelinde daha dengeli dağıtılması konuyla ilgili farkındalığın artırılması hususunda olumlu sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hayat bilgisi dersi, öğretim programı, ders kitabı, birlikte yaşama kültürü, değerler

Araştırma Makalesi

Alınma tarihi:
17.08.2023
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 20.10.2023.
Kabul edilme tarihi:
28.10.2023
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:
Dr. Öğr. Üyesi
akiferbas@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-6186-0010

Analysis of Life Science Curriculum and Textbooks in the Context Culture of Live Together

Ahmet Akif ERBAŞ¹

Zonguldak Bülent Ecevit University, Ahmet Erdoğan Vocational School of Health Services

---

Abstract

One of the effective institutions where the culture of live together can be transformed into behavior, good citizens can be raised and basic values can be transferred is the school. One of the effective tools that directs the processes in schools is textbooks and their contents. The culture of live together is an increasingly vital phenomenon. Therefore, textbooks should be prepared in accordance with the importance of the culture of live together. The purpose of this research; It was determined as "detection of the situation of the culture of live together in the primary school life science curriculum and textbooks". The research is a qualitative study and document analysis method was used. The data of the research were obtained from the 2018 life science curriculum and the life science textbooks taught in primary schools in the 2022-2023 academic year. It was observed that the culture of live together was mentioned both directly and indirectly in the life science curriculum. Basic life skills that support the culture of live together have been identified. It has been determined that there are many acquisition in the life science curriculum related to the culture of live together. Life science textbooks contain content that directly and indirectly supports the culture of live together. There is a separate section on the culture of live together in the 5th unit of each grade level. This situation shows that the culture of live together is important for the life science curriculum. It is thought that a more balanced distribution of the content on the culture of live together throughout the textbooks may yield positive results in terms of raising awareness on the subject.

Keywords: Life science lesson, curriculum, textbook, culture of live together, values

---

Research Article

Received: 17.08.2023

Revision received:
20.10.2023

Accepted: 28.10.2023

Published online:
29.10.2023

---

¹ Corresponding author:

Asst. Prof. Dr.

akiferbas@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-6186-0010

Giriş

İnsan, yaratılışı gereği sosyal bir hayat yaşamaya ihtiyaç duyar. Bu da beraberinde farklılıklara rağmen birleşebilme gereksinimini doğurur. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi, ulaşım imkânlarının artması, iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması gibi sebeplerden dolayı farklı yaşamışlıkları ve değerleri olan insanların aynı şehirlerde, aynı mahallelerde hatta aynı apartmanlarda yaşadıkları ortamlar meydana gelmiştir. Kültürümüz, dilimiz, dinimiz, ırkımız ne kadar farklı olsa da insanların birlikte yaşaması zorunluluk arz etmektedir. Beraber yaşayabilmenin birincil şartı ise toplumu meydana getiren bireylerin birbirlerinin temel haklarına saygı göstermeleridir. Bu da birlikte yaşama kültürü ile sağlanabilir.

Birlikte yaşam kültürü, farklı kültürel yapıların sahip oldukları değerleri paylaşma, kabullenme ve içselleştirme süreci olarak ifade edilebilir (Akıncı, Nergiz & Gedik, 2015). İnsanlık tarihinin başlangıcından modern topluma kadar gelen süreç, insanın tek tip bir yapıya sahip olmadığını göstermektedir. Bu tek tip olamamanın cinsiyet, yaş, değerler, zekâ düzeyi, vücut yapısı gibi tabii özelliklerinin yanı sıra; eğitim, nesep, itibar, servet gibi sosyal özellikleri de bulunmaktadır (Karaca, 2012). İşte bu farklılaşma, birlikte yaşama kültürünün önemini ve birlikte yaşama değerine sahip olmamızın gerekliliğini göstermektedir.

Farklı kültürler farklı değer yaklaşımlarını beraberinde getirmektedir. Bu değer yaklaşımlarına bakılarak toplumu oluşturan ortaklıklar ve farklılıklar görülebilir. Farklılıklar bazen avantaj olarak karşımıza çıkarken bazen de dezavantaj olarak görülebilir (Şahin & Eşici, 2020). İnsanların birbirleriyle olan ilişkilerine bakıldığında bu ilişkilerin büyük oranda değerler ile orantılı olduğu görülmektedir (Morsümbül, 2014). Birlikte huzur içinde yaşamak için de toplumun ortak değerler üzerinde birleşmesi, yetki ve sorumlulukların liyakat ve hakkaniyetle paylaşılması, dışlayıcılık yerine kapsayıcılığın alışkanlık haline gelmesi gerekmektedir (Aydınalp, 2021).

Ülkemizin coğrafi konumuna ve tarihsel geçmişine bakıldığında özünde barındırdığı uygarlık birikimi dünyanın başka bir bölgesinde görülemeyecek kadar zengindir. Farklı birçok medeniyeti bünyesinde barındırmış olan bu coğrafya, insanlığa paha biçilemez bir miras sunmaktadır. Oldukça zengin bir kültür, dil, bilim ve değer birikimi sunan bu topraklarda yaşamının getirdiği bazı görev ve sorumluluk vardır. Bu görev ve sorumluluklar bireyler tarafından toplumsal yaşam içerisinde kazanılabilmektedir. Bununla birlikte bireylerin topluma uyum sağlamaları için eğitim-öğretim süreçleri vasıtasıyla da bazı bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılması gerekmektedir. Konunun önemine binaen UNESCO

tarafından sürdürülebilir öğrenmeyi sağlayabilmek için birlikte yaşamayı öğrenme hedefi koyulmuştur (Combes, 2005). Bu hedef doğrultusunda demokrasi, kültürlerarası diyalog, çokkültürlü eğitim, birlikte yaşama, değerler bağlamında bir anlayış geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Farklılıklar tüm toplumların bünyesinde görülebilen, görmezden gelemeyeceğimiz bir düzeydedir. Günümüz toplumlarının farklılıkları bir potada eriterek, farklılıklara sahip çıkarak, huzur ve karşılıklı saygı çerçevesinde bir arada yaşamasından başka bir ihtimalleri kalmamıştır. Tüm insanlar farklılıklarına rağmen aynı gezegeni paylaşmak durumundadır. Bu sebeple yapmamız gereken bir arada yaşayabilir miyiz? sorusunu sormak değil, bunu nasıl gerçekleştirebileceğimizdir (Yorulmaz, 2010).

Birlikte yaşama kültürünün davranış haline getirilebileceği, iyi vatandaşlar yetiştirilebileceği ve temel değerlerin aktarılabilirliği etkili kurumlardan birisi okuldur. Okullarda kapsayıcı, eşitlikçi ve çokkültürlülüğü destekleyen sınıf iklimlerinde öğrenim gören ve farklılıkları bulunan öğrencilerin daha yüksek akademik başarı, motivasyon ve öz yeterlik gösterdiği tespit edilmiştir (Parkhouse, Lu & Massaro, 2019). Okullardaki süreçleri yönlendiren etkili araçlardan birisi ders kitapları ve bünyesindeki içeriklerdir (Doğan & Gülüşen, 2014). Ders kitapları tüm öğrencilerin ulaşabildiği, öğretim programlarının hedef ve kazanımlarına göre hazırlandığı, öğretmene dersi işleminde yol gösterdiği (Tenekeci & Dursun, 2019), bilginin aracısız olarak sunulduğu, her zaman ulaşılabildiği için oldukça önemli bir yardımcı materyaldir (Semerci, 2004). Birlikte yaşama kültürü gün geçtikçe daha da hayati önem taşıyan bir olgudur. Dolayısıyla eğitim süreçlerinin önemli aktörlerinden biri olan ders kitaplarının birlikte yaşama kültürünün önemine uygun hazırlanması gerekmektedir.

Türkiye'deki alanyazın incelendiğinde birlikte yaşama kültürü sosyolojik bağlamında (Aydınalp, 2021), İslam medeniyeti özelinde (Kunduracı, 2015), azınlık merkezli (Aygün, 2013; Gümüş, 2009) olarak incelenmiştir. Çuhadar (2017) ise yaptığı çalışmada din kültürü ve ahlak bilgisi dersi ve programını sunilik-alevilik, islam ve diğer dinlerin birlikte yaşayabilmesi bağlamında incelemiştir. Uluslararası alanyazında konu daha çok çokkültürlülük bağlamında ele alınmıştır (Escarbajal-Frutos, Izquierdo-Rus, Aznar-Diaz & Caceres-Reche, 2019; Moodod, 2014; Parkhouse, Lu & Massaro, 2019; Wise & Velayutham, 2009). Ayrıca daha küçük boyutta aynı evin içerisinde yaşama, eş olma ve aile kurarak birlikte yaşayabilmenin üzerine çalışmalar mevcuttur (Kallio, 2016; Marcen & Morales, 2019). Alanyazında birlikte yaşama kültürünün hayat bilgisi öğretim programı

(HBÖP) ve hayat bilgisi ders kitaplarındaki (HBDK) durumunun ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu manada yapmış olduğumuz araştırma ilk olma özelliği göstermektedir. Ayrıca UNESCO'nun sürdürülebilir eğitim hedeflerinden biri olan birlikte yaşamayı öğrenme bağlamında hayat bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarının ele alınması önem arz etmektedir. Bu çerçevede çalışmanın alana katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, birlikte yaşama kültürünün ilkökul hayat bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarındaki durumunun tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Hayat bilgisi öğretim programında birlikte yaşama kültürünün durumu nedir?
2. Birinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında birlikte yaşama kültürünün durumu nedir?
3. İkinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında birlikte yaşama kültürünün durumu nedir?
4. Üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabında birlikte yaşama kültürünün durumu nedir?

Yöntem

Araştırma, birlikte yaşama kültürünün HBÖP ve HBDK'larındaki durumunu ortaya koymayı amaçlayan nitel bir çalışma olup, durum çalışması desenine göre yürütülmüştür. Durum çalışması deseni incelenen her bir bağlam ile ilgili derinlemesine, ayrıntılı ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirme yapmaya, farklılıkları ve altta yatan sebepleri açıklamaya olanak tanımaktadır (Saban & Ersoy, 2017). Birlikte yaşama kültürünün HBÖP ve HBDK'larında ele alınıp alınmadığının incelendiği bu çalışmada, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme yönteminde araştırmacı öncelikle amacına yönelik olarak kaynaklara ulaşır, her bir kaynağı dikkatlice inceler, gerekli bilgileri not alır ve aldığı notlardan yola çıkarak bazı değerlendirmelerde bulunur (Çepni, 2009).

Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri 2018 HBÖP ve 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Türkiye'deki ilkökullarda okutulan HBDK'larından elde edilmiştir. Üzerinde incelemeler yapılan HBDK'ları kitapları Türkiye genelinde okutulan mevcut HBDK'ları arasından kura ile rastgele seçilmiştir. Analize tabi tutulan HBDK'larıyla ilgili bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1

İncelenen Hayat Bilgisi Ders Kitapları

Ders Kitabı	Yayın Yılı	Yazarlar	Yayınevi
1. Sınıf HBDK	2022	Ejder DEMİR Asude DOKUMACI	Kök Yayınları
2. Sınıf HBDK	2021	Nihal ÖZDEMİR GÖK Zinnur DOKUMACI Elif ÇELİKBAŞ	MEB
3. Sınıf HBDK	2021	Fatma GÜREL Nazile ÖZCAN	MEB

Verilerin Analizi

Araştırma verileri üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Nitel veri analizinde çoğunlukla içerik analizi yapılabilmektedir. Bu analiz yönteminde elde edilen veriler tasnif edilir, düzenlenir, özetlenir ve yorumlanır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2016). İçerik analizi sayesinde düşünceler, inançlar, tutumlar ve değerler de ortaya çıkarılabilmektedir (Stemler, 2001). Bu manada başlangıçta HBÖP üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Akabinde HBDK'ları içerik analizine tabi tutulmuştur. Veri setinin içerisinde birlikte yaşama kültürüyle doğrudan veya dolaylı ilişkili olan konular içerik analiziyle tespit edilmiştir.

Nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramının yerine inandırıcılık kavramı kullanılmaktadır (Saban & Ersoy, 2017). İçerik analizi yapılan verilerin inandırıcılığını artırmak adına elde edilen veri setleri başka bir araştırmacının uzman görüşüne sunulmuştur. Uzman araştırmacı Türkiye'de bir devlet üniversitesinin eğitim bilimleri alanında çalışan akademisyendir. Öncelikle kitaplar araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Ortaya çıkan veriler uzman akademisyene gönderilmiş ve araştırmacının yaptığı kodlamaların uygun olup olmadığı uzman tarafından incelenmiştir. Uzman görüşü neticesinde uyuşum yüzdesi %81,81 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman'a göre (1994) kodlayıcılar arasındaki uyuşum yüzdesinin %80'den fazla olması beklenilmektedir. Bu manada kodlayıcılar arasındaki uyuşum yüzdesinin kabul edilebilir düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular

Hayat Bilgisi Öğretim Programında Birlikte Yaşama Kültürüne İlişkin Bulgular

İlkokulda okutulan hayat bilgisi dersine ait öğretim programı birlikte yaşama kültürü bağlamında incelenmiş, ilgili öğretim programında hem doğrudan hem de dolaylı olarak birlikte yaşama kültürüne değinildiği tespit edilmiştir. İlgili programın özel amaçlarında, kazandırılacak temel yaşam becerilerinde, değerlerde, yetkinliklerde ve kazanımlarda birlikte yaşama kültürüne değinildiği görülmektedir.

HBÖP’nda birlikte yaşama kültürünü destekleyen “doğayı koruma, iletişim, kişisel bakım, iş birliği, öz yönetim, kurallara uyma, sosyal katılım, sorun çözme” gibi temel yaşam becerileri tespit edilmiştir. Bu temel yaşam becerileri insanların bir arada yaşayabilme kabiliyetini ortaya çıkaracak hususlar ihtiva etmektedir. Birlikte yaşama kültürüne ilişkin olarak öğretim programının sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler başlığı altında şu ifadeler yer almaktadır:

“Bu yetkinlikler kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası yetkinlikleri içermekte; bireylerin farklılaşan toplum ve çalışma hayatına etkili ve yapıcı biçimde katılmalarına imkân tanıyacak; gerektiğinde çatışmaları çözecek özelliklerle donatılmasını sağlayan tüm davranış biçimlerini kapsar. Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılara ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır.”

Birlikte yaşama kültürü ile ilgili olarak HBÖP’nda birçok kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Kazanımlar birinci sınıf seviyesindeki sınıf içi tanışma etkinliği (Kazanım numarası: HB.1.1.1.) gibi basit düzeyden başlayarak, ülkemize farklı kültürlerden gelen insanlara saygı duyulması (Kazanım numarası: HB.2.5.7.) boyutunu kapsayacak şekilde yer almaktadır. Burada yakından uzağa ilkesi gözetilerek bir yaklaşım sergilenmektedir. Tüm bu bilgiler HBÖP’nın birçok bölümünde birlikte yaşama kültürüne ilişkin içeriklerin varlığını kanıtlamaktadır. HBÖP’nda birlikte yaşama kültürüyle ilişkili kazanımlar ve kazanımlara ait açıklamalar görsel 1 ve görsel 2’de gösterilmiştir.

Görsel 1

Birlikte Yaşama Kültürüne İlişkin HBÖP'nda Yer Alan Kazanımlar ve Açıklamaları

Kazanım No	Kazanım ve Açıklaması
HB.1.1.1.	“Sınıf içi tanışma etkinliğine katılır (Kendini tanıtarak öğretmeniyle ve arkadaşlarıyla tanışır) (MEB, 2018, s.12).”
HB.1.1.2.	“Kendisiyle akranları arasındaki benzer ve farklı yönleri ayırt eder (Öğrencilerin fiziksel özellikleri üzerinde durularak özel gereksinimli bireylerin farkına varma, onların kullandığı cihaz ve protezlere dikkat etme gibi unsurlar da vurgulanır) (MEB, 2018, s.12).”
HB.1.1.8.	“Tuvalet kullanma ve temizlik alışkanlığı geliştirir (Okul tuvaletlerini nasıl kullanması gerektiği (tuvalete gidiş geliş, izin isteme, tuvaleti kullanırken kendisinin ve tuvaleti kullanan arkadaşlarının mahremiyetine duyarlı olma) üzerinde durulur) (MEB, 2018, s.13).”
HB.1.1.11.	“Sınıf içi kuralları belirleme sürecine katılır (Sınıf eşyalarını özenli kullanma, sınıfını temiz tutma, iletişimde zamanlamaya dikkat etme ile (dinleme, söz alarak konuşma, yerinde konuşma vb.) arkadaşlarına ve arkadaşlarının eşyalarına zarar vermeme, kendisini ve çevresini temiz tutma gibi kuralların gerekliliğinden hareketle konu açıklanır. Sınıf içi kuralların öğrencilerin de katılımıyla belirlenmesine özen gösterilir) (MEB, 2018, s.13).”
HB.1.1.12.	“Okul kurallarına uyar (Merdiven iniş çıkış kurallarına uyma, pencereden aşağıya sarkmama, kablo ve prizlere dokunmama, okul eşyalarını özenli kullanma, sınıf, koridor, okul bahçesi, yemek yenilen ortam, okula giriş ve derse giriş saatleri, çöp kovasını kullanma, kantinde sıraya girme gibi konuların üzerinde durulur) (MEB, 2018, s.13).”
HB.1.1.13.	“Okulda iletişim kurarken nezaket kurallarına uyar (Öğretmeni, arkadaşları ve okul çalışanları ile ilişkilerinde “teşekkür ederim, merhaba, günaydın, iyi günler, hoşça kal, lütfen, özür dilerim, rica ederim” gibi nezaket ifadelerinin kullanılmasının gerekliliği üzerinde durulur. Başkalarının odasına girerken (öğretmenler odası, müdür odası, hizmetli odası, sınıfı vb.) izin istemesi gerektiği vurgulanır) (MEB, 2018, s.13).”
HB.1.2.4.	“Evde aile bireyleri ile iletişim kurarken nezaket kurallarına uyar (Evde aile bireyleriyle iletişim kurarken duygularını, düşüncelerini ve isteklerini nezaket kuralları çerçevesinde uygun ses tonu, mimik ve kelimelerle dile getirmesi üzerinde durulur. Evdeki diğer bireylerin odasına girerken izin istemesi gerektiği vurgulanır) (MEB, 2018, s.14).”
HB.1.3.6.	“Yemek yerken görgü kurallarına uyar (Okulda yemeğini yerken; yemeğe dua ile başlama, temiz bir şekilde üstüne dökmeden yeme, ayakta ve dolaşarak yemek yememe, ağızda lokma varken konuşmama ve peçete kullanma gibi hususlar üzerinde durulur. İhtiyacı kadar yemek yeme, ekme ve yiyecek israfını önleme konuları vurgulanır) (MEB, 2018, s.15).”
HB.1.5.4.	“Ülkemizde, farklı kültürlerden insanlarla bir arada yaşadığını fark eder (Ülkelerinden zorunlu veya isteğe bağlı göç etmiş kişilerden hareketle konu açıklanır) (MEB, 2018, s.16).”
HB.2.1.2.	“Bireysel farklılıklara saygı duyar (MEB, 2018, s.18).”
HB.2.1.7.	“Sınıfta ve okulda yapılan etkinliklerde grupla çalışma kurallarına uyar. Grupla çalışmanın temel kuralları ve iş birliğinin gerekliliği vurgulanarak okul etkinliklerinde arkadaşlarıyla adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk ve yardımseverlik değerleri çerçevesinde konu ele alınır (MEB, 2018, s.19).”

Görsel 2

Birlikte Yaşama Kültürüne İlişkin HBÖP’nda Yer Alan Kazanımlar ve Açıklamaları

Kazanım No	Kazanım ve Açıklaması
HB.2.1.9.	“Okulda iletişim kurarken dinleme kurallarına uyar (MEB, 2018, s.19).”
HB.2.1.10.	“Okulda arkadaşlarıyla oyun oynarken kurallara uyar. Oyun oynarken arkadaşlarına karşı nezaket dili kullanma, iş birliği içinde olma, öfkesini kontrol etme, arkadaşlarına zarar vermeme, oyunu kazanma veya kaybetmenin doğal bir durum olması gibi konular üzerinde durulur (MEB, 2018, s.19).”
HB.2.2.4.	“Evde, üzerine düşen görev ve sorumluluklarını fark eder. Odasını, çalışma masasını, oyuncaklarını, giysilerini temiz ve düzenli tutmanın gerekliliği empatik bir dille açıklanır (MEB, 2018, s.19).”
HB.2.3.3.	“Yemek yerken görgü kurallarına uyar. Evde ve diğer sosyal ortamlarda (lokanta, pastane, yemekhane, misafirlik vb.) yemek yeme kuralları üzerinde durulur. İhtiyacı kadar yemek yeme ve ekmek israfını önleme konuları vurgulanır (MEB, 2018, s.20).”
HB.2.5.7.	“Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların yaşam şekillerine ve alışkanlıklarına saygı duyar. Ülkelerinden zorunlu veya isteğe bağlı göç etmiş kişilerden hareketle konu açıklanır (MEB, 2018, s.21).”
HB.3.1.2.	“Davranışlarının kendisini ve arkadaşlarını nasıl etkilediğini fark eder. Olumlu veya olumsuz davranışlar sergilemesinin, bireysel yaşamına ve arkadaşlarıyla ilişkilerine etkisi üzerinde durulur (MEB, 2018, s.23).”
HB.3.1.3.	“Arkadaşlarının davranışlarının kendisini nasıl etkilediğini fark eder. Arkadaşlarının sergilediği olumlu veya olumsuz davranışlar karşısında, kendisinin nasıl etkilendiği üzerinde durulur (MEB, 2018, s.23).”
HB.3.1.8.	“Okula ilişkin istek ve ihtiyaçlarını okul ortamında demokratik yollarla ifade eder. Nezaket kurallarına uyarak kendini ifade etme, sosyal süreçlere katılma, basit düzeyde dilekçe yazma ve dilek kutusu oluşturma gibi konular üzerinde durulur (MEB, 2018, s.24).”
HB.3.2.2.	“Komşuluk ilişkilerinin ailesi ve kendisi açısından önemine örnekler verir. Komşuluk ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için gerekli hak ve yükümlülükler bağlamında ele alınır (MEB, 2018, s.24).”
HB.3.2.4.	“Evde üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirir. Sofra hazırlama, bitki yetiştirme, evcil hayvanları besleme, bakım, onarım ve bahçe bakımı gibi konular ele alınır (MEB, 2018, s.24).”
HB.3.3.5.	“Kendisinin ve toplumun sağlığını korumak için ortak kullanım alanlarında temizlik ve hijyen kurallarına uyar. Ortak kullanıma açık mekânları, tuvalet ve lavaboları temiz, hijyen kurallarına uygun kullanmanın önemi üzerinde durulur (MEB, 2018, s.25).”
HB.3.5.7.	“Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların sorunlarına yönelik sosyal sorumluluk projelerine katılır. Ülkelerinden zorunlu veya isteğe bağlı göç etmiş kişilerden hareketle konu açıklanır (MEB, 2018, s.26).”

Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Birlikte Yaşama Kültürüne İlişkin Bulgular

İlkokul 1, 2 ve 3. sınıf HBDK'ları birlikte yaşama kültürü bağlamında incelendiğinde konuya yönelik birçok içerik tespit edilmiştir. İlgili HBDK'larında tespit edilen içeriklere ilişkin örnekler aşağıda verilmektedir.

Görsel 3

1. Sınıf HBDK s.17

Farklıyız, Birlikte Mutluyuz

Boyumuz, kilomuz, saç, göz ve ten rengimiz fiziksel özelliklerimizdendir.

Aşağıdaki görselleri inceleyelim. Öğrencilerin benzer ve farklı fiziksel özelliklerini söyleyelim.

Adım Ekin. Uzun boyuyum. Siyah saçlı ve elmalı gözlüyüm.

Adım Selma. Sarı saçlı ve mavi gözlüyüm. Boyum arkadaşlarımdan daha kısadır.

Adım Akın. Saç ve göz rengim siyah. Biraz kiloluym.

Adım Emel. Uzun boyuyum. Kahverengi saçlarım ve gözlerim var.

Yukarıdaki öğrencilerden hangisiyle benzer fiziksel özelliklerin var?

Arkadaşlarımızla benzer ve farklı yanlarımızın olması doğaldır. Arkadaşlarımızın farklılıklarına saygı göstermeliyiz.

Birinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 3'te görüldüğü gibi farklıyız, birlikte mutluyuz konusunun içeriğinde bireysel farklılıkların doğal olduğu ve farklılıklara saygı duyulması gerektiği ifade edilmiştir. Bireysel farklılıklar örneklendirilerek öğrencilerin konu ile ilgili farkındalıkları artırılmaya çalışılmaktadır. Öncelikle öğrencilerin belirgin fiziksel özelliklerinden yola çıkılarak farklılıkları vurgulanmıştır.

Görsel 4

1. Sınıf HBDK s.38

Görsel 4'te toplu yaşanan yerlerde düzeni ve güvenliği sağlamak için belli kuralların ve sorumlulukların olduğu vurgulanmıştır. Bu kurallara uyularak birlikte güven ve huzur içinde yaşanabileceği söylenebilir.

Görsel 5

1. Sınıf HBDK s.81

Birinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 5'te görüldüğü üzere birlikte yaşamayı öğrendiğimiz ilk yer olan aile kurumu içerisinde nelere dikkat edilmesi gerektiğine yönelik bir etkinlik yer almaktadır. Bu etkinlik ile aile birliğini güçlendirmek ve güveni tesis etmek için gerekli olan değerler ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca birlikte yaşama kültürünü zedeleyen yalan söylemek ve bencillik kavramları da etkinlikte yer almıştır.

Görsel 6

1. Sınıf HBDK s.45

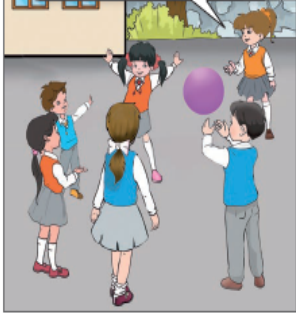
Jale'nin arkadaşları okul bahçesinde istop oynuyorlardı. Jale de oyuna katılmak istedi. Arkadaşlarına oyuna katılmak istediğini söyledi. Arkadaşları kabul etti. Hep birlikte oynamaya başladılar.

Jale oyuna katılmak istediğini arkadaşlarına nasıl söyledi?

Siz bir oyuna katılmak istediğinizde ne yapıyorsunuz?

Oyun oynayarak eğleniriz, yeni arkadaşlar ediniriz. Oyun oynadığımız arkadaşlarımızı daha iyi tanırız.

Her oyunun kendi kuralları vardır. Oyun oynarken kurallara uymalıyız. Arkadaşlarımıza zarar verecek davranışlardan kaçınmalıyız. Arkadaşlarımız arasında ayırım yapmamalıyız, adil davranmalıyız. Kazanan arkadaşlarımızı kutlamalıyız.

Arkadaşlar, ben de oynayabilir miyim?

Görsel 6'da okul bahçesinde oyun oynayan çocukların oyun oynarken kurallara uymaları, birbirlerine adil davranmaları, iletişim kurarken nezaket ifadelerine dikkat etmeleri vurgulanmıştır. Bu temel iletişim kuralları birlikte yaşayabilmeyi içselleştirmek için bireylerde bulunması gereken özellikler olarak dikkat çekmektedir.

Görsel 7

1. Sınıf HBDK s.154

Birlikte Yaşamak

İnsanlar çalışmak, daha iyi yaşamak, savaş gibi nedenlerle başka ülkelere göç edebilirler. Ülkemize de bu nedenle göç etmiş insanlar vardır.

Ülkemize göç etmiş olan bu insanlara yardımcı olmak için neler yapabiliriz? Yazarak anlatalım.

.....

.....

.....

Yandaki görselden de yararlanarak birlikte yaşamamanın önemini anlatan bir şiir ya da kısa bir öykü yazınız.

.....

Görsel 7’de hayat bilgisi ders kitabı içerisinde müstakil olarak bulunan birlikte yaşamak konusu yer almaktadır. Konu ülkemize çeşitli sebeplerden dolayı göç eden insanlar üzerinden ele alınmaktadır.

Görsel 8

1. Sınıf HBDK s.181

Akşama doğru pikniğe gelenler, evlerine dönmeye başladılar. Kemal, piknik alanına baktığında çok şaşırıldı. Sabah geldiklerinde tertemiz olan piknik alanı, çok kötü görünüyordu. Yerlerde çöpler vardı. Pek çok ağacın dalları kırılmıştı. Kemal çok üzüldü.

Kemal, piknik alanındaki diğer çocukları çağırdı. Eldiven ve maske takarak çöpleri toplamaya başladılar. Anneleri ve babaları da onlara katıldılar. Kısa sürede alanı temizlediler.

Görsel 8’de ailesiyle birlikte doğada güzel vakit geçirmek için pikniğe giden bir çocuğun pikniğe gidenlerin akşam eve dönerken piknik alanına bıraktıkları çöplerden rahatsız olması resmedilmiştir. Çocuk diğer piknikçilerle birlikte çöpleri elbirliğiyle temizlemişlerdir. Konu sayesinde ortak kullandığımız doğaya sahip çıkmanın da birlikte yaşamanın bir gereği olduğu vurgulanmaktadır.

Görsel 9

2. Sınıf HBDK s.27

Sınıfımızla ilgili konularda kararları arkadaşlarımızla birlikte almamız gerekir. Karar alırken hepimiz fikrimizi söylemeliyiz. Farklı fikirleri olan arkadaşlarımıza karşı saygılı olmalıyız.

Sınıf etkinliklerinde arkadaşlarımızla birlikte çalışmalıyız. Görev paylaşımı yaparken adaletli olmalıyız. Katıldığımız bütün etkinliklerde verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmeliyiz.

Arkadaşlarımızla birlikte karar alırken nezaket ifadelerini kullanmayı unutmamalıyız. Sorun yaşadığımız konularda kına olmadan "Ben sana katılmıyorum." demeliyiz.

ETKİNLİK ZAMANI

Aşağıdaki ifadeleri okuyunuz. Doğru olanların başındaki yıldızı yeşil renge, yanlış olanların başındaki yıldızı kırmızı renge boyayınız.

1. ☆ Sınıf başkanını öğretmenimiz seçer.
2. ☆ Farklı düşüncede olan arkadaşlarımıza nazik davranmalıyız.
3. ☆ Karşımızdaki kişinin kalbini kırmadan konuşmalıyız.
4. ☆ Sınıfımızda grupla çalışırken iş birliği ve dayanışma yapmayız.
5. ☆ Sınıfımızı öğretmenimiz süsler.

İkinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 9’da görüleceği üzere sınıfta görev paylaşımı yapılırken adaletli olunması, kararların birlikte alınmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Birlikte yaşayabilmenin gereklerinden biri olan demokratik anlayışın ve farklı fikirlere saygı duyulmasının önemi üzerinde durulmuştur.

Görsel 10

2. Sınıf HBDK s.39

Grup çalışmalarında saygılı olmaya ve yardımlaşmaya önem veririz. Tek başımıza yapamadığımız işleri yardımlaşarak daha kolay ve kısa zamanda yaparız. Bize yardım eden arkadaşımıza teşekkür ederiz. Yardım isterken "lütfen" deriz.

Grup çalışmalarında görev paylaşımı yaparken yeteneklerimize göre sorumluluklar alırız. Yapılan iş birliği sayesinde çalışmalarımız başarılı olur. Sorumluluk bilincimiz artar. Gruptaki arkadaşlarımızla iyi ilişkiler kurup dost olmamız başarılarımızı arttırır. Arkadaşlarımıza karşı adaletli davranma, dürüstlük ve güven çok önemlidir.

Çalışmalarımızı yaparken sıramızı beklemeliyiz. Sabırlı olmalı ve kurallara uymalıyız.

Görsel 10'da birlikte iş yaparken sabırlı, saygılı, adaletli, sorumluluk bilinci ile hareket edilmesi ve nezaket çerçevesinde iletişim kurulmasının önemi vurgulanmıştır. Bahsedilen değerler birlikte yaşamayı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Görsel 11

2. Sınıf HBDK s.72

Aile bireyleri ve akrabalarımızla sevinçlerimizi, üzüntülerimizi, zor anlarımızı paylaşırız. Onlarla ilişkilerimiz sevgi ve saygıya dayanır. Akrabalarımızla dayanışma içinde oluruz ve yardımlaşırız. Düğün, bayram, asker uğurlama, cenaze töreni gibi özel günlerde bir araya geliriz. Bu günlerde birlikte hazırlıklar yaparak birbirimize destek oluruz. Örneğin düğünlerde misafirler için hazırlanacak yemekler iş birliği içinde yapılır, çeyiz sermeye yardım edilir. Asker uğurlamalarında askere aidecek kişiye harçlık veya hediye verilir.

İkinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 11’de görüleceği üzere akrabaların sevinçli ve üzüntülü günlerinde beraber olmalarının, yardımlaşmanın ve dayanışmanın öneminden bahsedilmektedir.

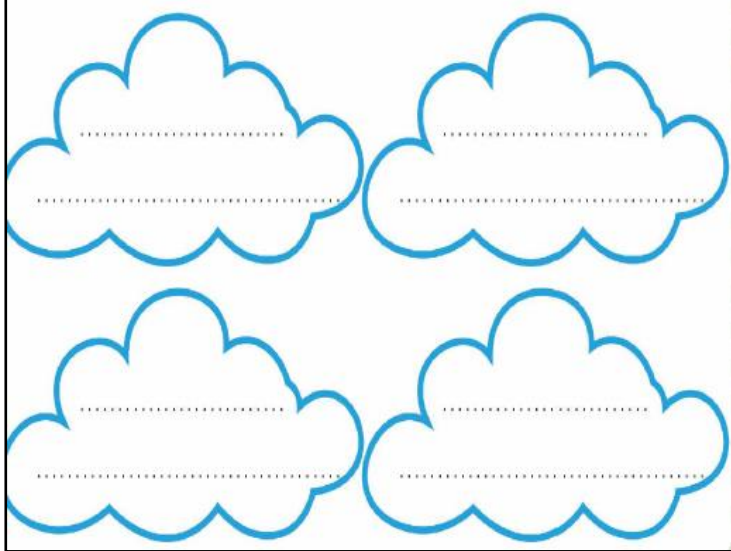
Görsel 12

2. Sınıf HBDK s.83

Ailede bütün bireylerin söz hakkı vardır. Tatile giderken, alışveriş yaparken, evde yapılacak işleri belirlerken ve benzer konularda ortak kararlar alınız. Ailemizi ilgilendiren konularda kararlar alırken hepimiz fikrimizi özgürce söyleriz. Söylenen fikirleri ailece değerlendiririz. En doğru kararı birlikte alınız. Değişik fikirlere de saygı duyarız. Ortak kararlar olarak mutlu oluruz.

ETKİNLİK ZAMANI

Evde sizin de fikrinizin alınmasını istediğiniz durumlar nelerdir? Bulutların içine yazınız.

Görsel 12’de aile içinde kararların birlikte alındığı, herkesin söz hakkının olduğu ve ailenin diğer üyelerinin fikirlerine saygı duyulması gerektiği ifade edilmiştir. Toplumun en küçük birimi olan aile kurumunda bu değerlerin uygulanması ve beraber yaşayabilmenin örnekliğinin sunulması dikkate değerdir.

Görsel 13

2. Sınıf HBDK s.117

Görgü kuralları yaşamı kolaylaştıran ve toplumsal ilişkileri düzenleyen kurallardır. Yemek yerken uyulması gereken görgü kuralları vardır. Bunlar: Sofraya hep birlikte oturmalıyız, sofradan izin istemeden kalkmamalıyız. Yemekte çatal, kaşık, bıçak kullanmalıyız. Tabağımıza yiyebileceğimiz kadar yemek almalıyız. Ağızımızda yiyecek varken konuşmamalıyız. Ağızımızı kapatarak yemeliyiz. Peçete kullanmalıyız. Yemek yerken acele etmemeliyiz. Yemeğe başlarken "Afiyet olsun." demeliyiz. Yemeği hazırlayan kişiye "Elinize sağlık." demeliyiz. Yemekten önce ve sonra ellerimizi yıkamalıyız. Yemekleri ve ekmeği israf etmemeye özen göstermeliyiz.

ETKİNLİK ZAMANI

Aşağıdaki ifadeleri okuyunuz. Doğru olanların başındaki elmayı yeşil renge, yanlış olanların başındaki elmayı kırmızı renge boyayınız.

1. Ağızımızda yemek varken konuşabiliriz.
2. Yemek yerken ağızımızı kapatarak yemeliyiz.

İkinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 13'te görüleceği üzere yemek yerken görgü kurallarına uyulmasının öneminden ve görgü kurallarının toplumsal ilişkileri düzenlediğinden bahsedilmiştir.

Görsel 14

2. Sınıf HBDK s.197

Ülkemizde farklı kültürlerden insanlar yaşamaktadır. Bazıları ülkemize eğitim, çalışma, savaş ve hastalık gibi sebeplerle göç etmişlerdir. Ülkemizde yaşayan bu farklı kültürlerdeki insanların giyimleri, dilleri, aile yapıları, düşünceleri, inanışları, yaşam biçimleri bizim kültürümüzden farklıdır. Bu farklılıklardan dolayı onlara saygı duymalıyız. Farklılıklar kültürel zenginliğimize de katkıda bulunur. Onlara saygı göstermek, yardım etmek insanlığın vazgeçilmez şartlarından biridir.

Görsel 14'te ülkemize farklı ülkelerden gelenlerin kültürel farklılıklarının zenginlik olarak kabul edilmesi ve saygı duyulması gerektiği ifade edilmiştir.

Görsel 15

3. Sınıf HBDK s.14

Merve ile birlikte teneffüste sınıfta koşuyorduk. Arkadaşlarımız bize kuralları hatırlattı. Koşmamamız gerektiğini söylediler. Buna rağmen koşmaya devam ettik. Bu esnada öğretmen masasına çarptık. Masanın üstünde duran sınıfın bilgisayarını yere düşürdük. Bilgisayar kırıldı. Öğretmenimizin bizlere izletmek istediği filmi o gün izleyemedik. Bu durum hepimizi üzdü. Arkadaşlarımız, Merve'ye ve bana tepki gösterdiler. Öğretmenimiz, davranışlarımızın sadece kendimizi değil hepimizi etkilediğini hatırlattı. Sınıf kurallarını yeniden gözden geçirmemiz konusunda hepimizi uyardı.

Yukarıdaki görsellerde yer alan çocukların yerinde siz olsaydınız bu davranışlar sizi ve arkadaşlarınızı nasıl etkilerdi?

Davranışlarımız, bizi ve çevremizdekileri olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilir. Olumlu davranışlarımız arkadaşlarımız ile iyi ilişkiler kurmamızı sağlar. Örneğin arkadaşlarımızla okul araç ve gereçlerimizi paylaşmak, karşılaştığımızda selamlaşmak, arkadaşımıza yardım etmek, saygılı davranmak olumlu davranışlardır. Arkadaşlarımızla alay etmek, onlara lakap takmak arkadaşlarımızı üzebilir. Ayrıca olumsuz davranışlar bize ve arkadaşlarımıza zarar verebilir. Örneğin merdivenlerden inerken önümüzdeki arkadaşımızı itmek, onun düşerek yaralanmasına sebep olabilir.

Olumlu ve olumsuz davranışlarınız sizi ve arkadaşlarınızı nasıl etkiler? Örneklerle açıklayınız.

Görsel 15'te davranışlarımızın diğer kişileri olumlu veya olumsuz etkileyebileceği belirtilmiştir. Bu sebeple davranışlarımızda ve kişilerarası ilişkilerimizde olumlu davranışlar sergileyerek birlikte daha huzurlu yaşayabileceğimiz vurgulanmaktadır. Davranışlarımızı kontrol etmek, öz denetimli ve başkalarının haklarına saygılı olmak birlikte yaşamın gerekliliklerindedir.

Görsel 16

3. Sınıf HBDK s.50

Merhaba arkadaşlar. Benim adım Sevd. Ailemle birlikte dört katlı bir evin ikinci katında oturuyoruz. Ayşe teyzeler karşı dairede, Ahmet amcalar üst katta, Ömer dedeler de alt katta oturuyor. Dede, teyze ve amca dediğime bakmayın akraba değiliz. Biz komşuyuz ve onları çok seviyorum.

Komşularımız ile sık sık görüşüyoruz. Ayşe teyze; öğretmen ve bazen bana ödevlerimde yardımcı oluyor. Ahmet amca ve eşi bankada çalışıyorlar. Benim yaşlarımda bir kızları var. Adı Ceylin, onunla çok iyi anlaşırım ve oyunlar oynuyoruz.

Ömer dedenin eşi Hatice nine, Ceylin ve bana okul dönüşü kurabiye yapıyor. Biz de severek yiyoruz. Annemle Ömer dedeleri ziyarete gidiyoruz. Annem, hastalandıklarında onlara yemek götürüyor ve ev işlerinde yardım ediyor. Ceylin ile birlikte Ömer dedenin market poşetlerini de biz taşıyoruz. Rahatsız olmamaları için gürültü yapmamaya çalışıyoruz.

Bayramlarda ve özel günlerde komşularımızı ziyaret ediyoruz. Mutlu günlerimizde ve zor günlerimizde birbirimizin yanında olmaya çalışıyoruz.

Üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 16’da görüleceği üzere komşuluğun öneminden bahsedilirken komşu haklarına saygı duyulması, onları rahatsız edici davranışlardan kaçınılması ve dayanışma içinde yaşanılması gerektiği ifade edilmiştir. Günümüzde aynı apartmanda farklı kültürel yapılara sahip birçok aile komşu olarak yaşamaktadır. Bu madana birlikte yaşamının bir örneği görülmektedir.

Görsel 17

3. Sınıf HBDK s.75

Bir ülkede her insanın yaş, cinsiyet vb. ayrımı yapılmaksızın sahip olması gereken hakların tümüne insan hakları denir.

İnsanlar arasında sevgiyi, saygıyı, dostluk duygusunu geliştirmek, barışın sürekli olmasını sağlamak amacıyla "Birleşmiş Milletler Örgütü" kurulmuştur. Bu kuruluşa bağlı tüm üye ülkeler bir araya gelerek İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni imzalamıştır. Beyannamenin içinde insan hak ve hürriyetleri yazılıdır. Bu beyannameyi imzalayan ülkeler, hem kendi içinde hem diğer ülkelerle barış içinde yaşamayı kabul etmiştir.

İnsan hak ve hürriyetlerinin önemini anlatmak için 10 Aralık ile başlayan hafta ülkemizde ve bütün dünyada "İnsan Hakları ve Demokrasi Haftası" olarak çeşitli etkinliklerle kutlanır.

Görsel 17'de insan hakları ve demokrasi haftasıyla ilgili yer verilen okuma parçasında insanlar arasında ayırım yapılmaması gerektiği, imzalanan insan hakları evrensel beyannamesi ile beraberce barış içinde yaşanılmasının önemi vurgulanmıştır.

Görsel 18

3. Sınıf HBDK s.136

Güneşli güzel bir gündü ve parktaki herkes çok eğleniyordu. Etrafımız saklambaç, kovalamaca, körebe oynayan çocukların sesiyle yankılanıyordu. Birden tek başına oturmuş etrafı izleyen bir çocuk fark ettim.

Koşup yanına gittim. "Bizimle oynamak ister misin?" diye sorduğumda beni anlamadı. Sadece "Benim adım İmad." diyebiliyordu ve ülkesinin adını söyleyebiliyordu. Anlaşılan dilimizi yeni öğreniyordu. Bu yüzden Mehmet'ten yardım istedik. Mehmet, babasının görevi nedeniyle İmad'ın geldiği ülkede yaşamıştı. Oranın dilini az da olsa biliyordu. İmad'la konuştu. İmad ve ailesinin ülkemize göç etmek zorunda kaldığını öğrendik. Dilimizi bilmediği için hiç arkadaşı olmadığını anladık. Öğretmenimiz, farklı kültürdeki insanların okula uyumlarını kolaylaştırmak için onları oyunlarımıza dâhil etmemiz gerektiğini anlatmıştı. Ben de elinden tutup onu körebe oynayan arkadaşlarımın yanına götürdüm. Körebe oynamak için aynı dili konuşmamız gerekmiyordu. Bizimle birlikte oynadı. Çok eğlendiği her hâlden belli oluyordu. Artık farklı kültürden yeni bir arkadaşımız olmuştu.

Görsel 18’de ülkemize çeşitli sebeplerden dolayı göç eden kişilere nasıl yaklaşmamız gerektiği ve kültür farklılığı nedeniyle yaşadıkları zorluklarda onlara yardım etmemiz gerektiği belirtilmektedir.

Görsel 19

3. Sınıf HBDK s.86

Hafta sonu ailece pikniğe gittik. Oturacak bir masa ararken karşılaştığımız manzara hepimizi çok üzdü. Bazı çöpler masaların üzerinde unutulmuş, bazıları yerlere atılmıştı. Etraf bu kadar kirli iken eğlenebilmemiz mümkün değildi. Kardeşim ve ben elimize bir çöp torbası alıp çöpleri topladık. Piknik alanını temiz bir hâle getirdikten sonra ailece keyifli bir gün geçirdik.

Temizlik kurallarına uymak sadece kendimiz için değil, birlikte yaşadığımız insanlar için de önemlidir. Hastane, okul, park, tuvalet, piknik alanları, alışveriş merkezleri gibi pek çok alanı başkaları ile ortak kullanırız. Bu alanları temiz kullanmalıyız. Piknik alanları, okul bahçesi vb. alanlarda çöpleri çöp kutusuna atmamız gerekir. Sınıf gibi kapalı alanlarda koşmamalı, kapalı alanları sık sık havalandırmalıyız. Tuvaletleri temiz kullanmalıyız. Ortak alanlarda temizlik kurallarına uymazsak mikroplar hızla yayılıp insanlara bulaşabilir. Bu nedenle tuvaleti kullandıktan sonra ellerimizi yıkamalı, kullandığımız peçeteleri çöp kutusuna atmamız gerekir. Hapsirirken ve öksürürken ağızımızı uygun şekilde kapatmalıyız. Yerlere tükürmemeliyiz. Temizlik ve hijyen kurallarına uymak hem kendi sağlığımızı hem de diğer insanların sağlığını korur.

Üçüncü sınıf hayat bilgisi ders kitabında görsel 19’da görüleceği üzere temizliğin sadece kendimiz için değil tüm insanların beraber yaşayabilmesi için gerekli olduğu, ortak kullanım alanlarının temiz olmasının toplum sağlığı açısından da önemli olduğu ifade edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Bu bölümde incelemiş olduğumuz ilkökul HBÖP ve HBDK’larındaki bulgular birlikte yaşama kültürü perspektifinde değerlendirilmiştir. İlkokul HBÖP’nda hem doğrudan hem de dolaylı olarak birlikte yaşama kültürüne değinildiği tespit edilmiştir. Programın özel amaçlarında, kazandırılacak temel yaşam becerilerinde, değerlerde, yetkinliklerde ve

kazanımlarda birlikte yaşama kültürüne değinildiği görülmüştür. Birlikte yaşama kültürü programın sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler başlığı altında:

“Bu yetkinlikler kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası yetkinlikleri içermekte; bireylerin farklılaşan toplum ve çalışma hayatına etkili ve yapıcı biçimde katılmalarına imkân tanıyacak; gerektiğinde çatışmaları çözecek özelliklerle donatılmasını sağlayan tüm davranış biçimlerini kapsar. Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılara ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır.”

şeklinde ele alınmıştır (MEB, 2018). Bu başlık altında ele alınan metin kültürlerarası ilişkilere, farklılaşan toplumsal faktörlere, demokratik vatandaşlık ve medeni hayat bilincine vurgu yaparak birlikte yaşama kültürünün oluşumunda bu yetkinliklere olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. HBÖP’nda temel yaşam becerilerine dikkat çekilerek uygulama aşamasında bu becerilerin göz önünde bulundurulması amaçlanmıştır. Birlikte yaşama kültürünü destekleyen “doğayı koruma, iletişim, iş birliği, kişisel bakım, öz yönetim, kurallara uyma, sosyal katılım, sorun çözme” gibi temel yaşam becerileri tespit edilmiştir. Alanyazında temel yaşam becerilerinin öğretim programlarında yer aldığına dair çalışmalar mevcuttur (Altay, 2020; Doğan & Oruç, 2022; Faiz & Karasu-Avcı, 2018; Gündoğan, 2017; Narin, 2017). Bizim çalışmamızda tespit ettiğimiz ve birlikte yaşama kültürüyle ilişkili olan temel yaşam becerileri bahsi geçen çalışmalarda da tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğretim programlarındaki temel yaşam becerilerinin yetersiz olduğuna yönelik çalışmalar da bulunmaktadır (Ablak, 2017; Hotaman, 2008; Öğreten, 2017).

Birlikte yaşama kültürü ile ilgili olarak HBÖP’nda birçok kazanımın olduğu tespit edilmiştir. Kazanımlar temel düzeyde sınıf içi tanışma etkinliğinden başlayarak ülkemize farklı kültürlerden gelen insanlara saygı duyulması boyutunu kapsayacak şekilde yer almaktadır. Birlikte yaşama kültürü HBÖP’ndaki kazanımlarda “bireysel farklılıklara saygı duymayı, toplu kullanılan yerlerdeki temizlik alışkanlığı, ortak kullanılan yerlerde uyulması gereken kurallar, iletişim ve nezaket kuralları, öğrencilerin aile, sınıf ve toplumdaki sorumlulukları, bireylerin davranışlarının diğer insanlar üzerindeki etkileri, komşulara ve doğaya karşı olan sorumluluklar, farklılıkları fark edip onları olduğu gibi kabul etme” gibi oldukça geniş çerçevede ele alınmıştır (MEB, 2018). Gündoğan (2017) yapmış olduğu çalışmada kazanımların genel manada yeterli olmasına karşın; sorun çözme, saldırgan davranışlarla ve stresle baş etme gibi birlikte yaşama kültürüyle alakalı konularda eksik

kaldığını tespit etmiştir. Hayat bilgisi dersi özünde öğrencilere değerleri ve temel yaşam becerilerini kazandırmayı hedef edinen ve onları hayata hazırlanmayı amaçlayan bir konumdadır. Yapılan çalışmalarda öğretim programının kendi içinde uyum göstermesinin öğrenci başarısını olumlu etkileyeceği ortaya konmuştur (Bulger, Housner & Lee, 2008; Bümen, Çakar & Yıldız, 2014). Grau ve Garcia-Raga (2017) birlikte yaşamayı öğretecek programların uygulanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu sebeple HBÖP’nda dersin amaçlarına uygun ve birlikte yaşama kültürünü destekleyici kazanımların bulunması dersin kapsamıyla örtüşmektedir ve önem arz etmektedir.

İlkokul 1, 2 ve 3. sınıf HBDK’ları birlikte yaşama kültürü bağlamında incelendiğinde konuya yönelik içerikler tespit edilmiştir. Ders kitaplarında birlikte yaşama kültürünü doğrudan ve dolaylı olarak destekleyen içerikler yer almaktadır. Her sınıf seviyesinin beşinci ünitesinde birlikte yaşama kültürü ile ilgili müstakil bir bölüm bulunmaktadır. Bu da konuya verilen önemi göstermektedir. Kitapta özellikle son yıllarda ülkemizi de etkileyen göç ve göçmenlerle ilgili olgu kendine yer bulmaktadır. Akcan ve Türkmenoğlu (2022) da yaptıkları çalışmada benzer sonuca ulaşmışlardır. Ayrıca Suriyeli göçmen öğrencilerin sosyal ve dini değer yargılarının yüksek, siyasi değer yargılarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Yüksel ve Taneri (2020) yaptıkları çalışmada HBDK’larında kültürel farkındalık ile ilgili içeriklerin dengeli dağılmadığı ve birinci sınıftan başlayarak giderek daha az ele alındığını ortaya koymuştur. Birlikte yaşama kültürüyle doğrudan alakalı olan konu ülkemize göç etmek zorunda kalan kişilere nasıl yaklaşacağımızı ve onların kültürel farklılıklarına karşı nasıl bir tavır sergileyeceğimizi açıklayan, onları aramıza kabul etmemizi ve iletişim kurmayı teşvik edici niteliktedir. Hayat bilgisi ders kitaplarında konunun bu şekilde ele alınması göç eden bireylerin topluma ve okula daha kolay uyum sağlamasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

HBDK’larında birlikte yaşama kültürünün zeminini oluşturan farklılıkla saygı, sevgi, adalet, yardımlaşma, sorumluluk, hoşgörü gibi değerlere de oldukça fazla yer verilmiştir. Bu değerler vasıtasıyla birlikte yaşayabilmenin önü açılmakta, toplumsal huzur ve barış ortamı sağlanabilmektedir. Yukarıda ifade edilen değerler araştırmamızda çıkan sonuca benzer şekilde alanyazındaki araştırmalarda da tespit edilmiştir (Bakır & Akcan, 2021; Demir & Demirhan-İşcan, 2007; Güzel-Candan & Ergen, 2014; Hatay-Uçar & Çetinkaya, 2021; Öztürk & Özkan, 2018; Yaşaroğlu, 2013). Ders kitaplarındaki bu içerikler konu bağlamında önemli görülmektedir.

HBDK’larında çocuğun aile içinde katılım hakkını kullanmasına, insan haklarına duyarlı olmaya ve insanlar arasında ayırım yapılmamasına yönelik tespitler yapılmıştır. Bu

bulgular toplum içinde yaşarken gerekli olan temel hakların ders kitaplarında sınırlı da olsa yer aldığını göstermektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde ders kitaplarında çocuk haklarına ilişkin çalışmamıza benzer şekilde sınırlı sayıda içeriğin bulunduğu ortaya konmuştur (Dündar & Hareket, 2016; Nayır & Karaman Kepenekçi, 2011). Birlikte yaşarken insanların birbirinin haklarına saygı duyması gerekmektedir. Çocuk hakları da bunlardan biridir. Bu çerçevede ders kitaplarındaki eksiklik dikkat çekmektedir.

Genç bireyler kimlik duygusu geliştirirken okul deneyimlerinin de yıllar boyunca kalıcı etkileri devam etmektedir. Gençler, yaşam tarzlarını oluşturan tutum ve yetenekleri açıklar ve bunu erken çocukluk ve ilkokul yıllarında öğrendikleriyle ilişkilendirirler (Pomar & Pinya, 2017). Bu bağlamda ilkokulun temel derslerinden biri olan hayat bilgisi dersi öğrencileri hayata hazırlamayı hedef edindiğinden önemi oldukça fazladır. Birlikte yaşama kabiliyeti kazandırma ve diğerlerine saygı ve sevgi duyma konusu çerçevesinde tutum, değer ve yetenekleri kazandıracak olan dersin öğretim programı ve ders kitaplarında ilgili konuların bulunması önem arz etmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak; birlikte yaşama kültürü bağlamında HBÖP ve HBDK'larının sınıflardaki uygulama aşamalarının incelenmesine dönük çalışmaların yapılması önerilebilir. Ayrıca birlikte yaşama kültürüne dair içeriklerin ders kitaplarının genelinde daha dengeli dağıtılması, konuyla ilgili farkındalığın artırılması hususunda olumlu sonuçlar verebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ablak, S. (2017). *Sosyal bilgiler programındaki becerilere ilişkin öğrenci algularının incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Akcan, E., & Türkmenoğlu, Ö. A. (2022). Hayat bilgisi ders kitaplarının farklılıklar açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 423-459. <https://doi.org/10.17152/gefad.951327>

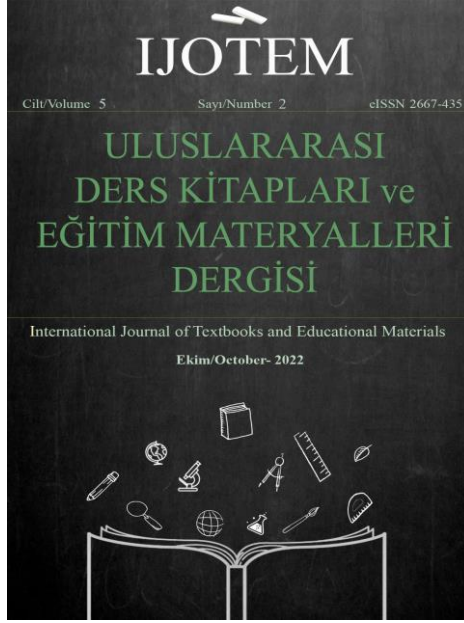
- Akıncı, B., Nergiz, A., & Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç araştırmaları dergisi, 1(2), 58-83.*
<https://www.gam.gov.tr/files/d3.pdf>
- Altay, N. (2020). Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının beceriler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 41, 276-297.* <https://doi.org/10.33418/ataunikkefd.805054>
- Aydınalp, H. (2021). Birlikte yaşama kültürünün sosyolojik çerçevesi. M. Düzce & R. Akır (Ed.), *Birlikte yaşamamanın imkanı* (1. Baskı, s. 19-46). EskiYeni Yayınları.
- Aygün, E. (2013). *Türkiyede öteki kavramı ve birlikte yaşama kültürü: Alevi-Sünni ilişkileri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Bakır, K. F., & Akcan, E. (2021). Hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan metinlerin çokkültürlü eğitim bağlamında incelenmesi. *TEBD, 19(2), 1323-1343.*
<https://doi.org/10.37217/tebd.970889>
- Bozkurt, B. & Aktaş, H. İ. (2020). Suriyeli öğrencilerin çok boyutlu sosyal değer algılarının incelenmesi. *Anadolu Türk Eğitim Dergisi, 2(3), 63-76.*
<http://anadoluturkegitim.com/makale/3806>
- Bulger, S. M., Housner, L. D., & Lee, A. M. (2008). Curriculum alignment: A view from physical education teacher education. *Journal Of Physical Education, Recreation and Dance, 79(7), 44-49.* <https://doi.org/10.1080/07303084.2008.10598215>
- Bümen, N. T., Çakar, E., & Yıldız, D. G. (2014). Türkiye’de öğretim programına bağlılık ve bağlılığı etkileyen etkenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 14(1), 203-228.*
<https://doi.org/10.12738/estp.2014.1.2020>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem.
- Combes, B. P. Y. (2005). The United Nations decade of education for sustainable development (2005-2014): Learning to live together sustainably. *Applied Environmental Education and Communication, 4(3), 215-219.*
<https://doi.org/10.1080/15330150591004571>
- Çepni, S. (2009). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*.
- Çuhadar, B. (2017). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarında birlikte/bir arada yaşama kültürü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hitit Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

- Demir, K. ve Demirhan İşcan, C. (2007, 15-17, Kasım). *Hayat bilgisi dersinde değerler ve değerler eğitimi* [Sözlü sunum]. 1. Ulusal İlköğretim Kongresi, Ankara, Türkiye
- Doğan, B., & Gülüşen, A. (2014). Türkçe ders kitaplarındaki (6–8) metinlerin değerler bakımından incelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2): 75-102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilissbd/issue/45262/566899>
- Doğan, İ., & Oruç, Ş. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında temel beceriler. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 5(2), 91-115. <https://doi.org/10.53046/ijotem.1175532>
- Dündar, H. & Hareket, E. (2016). Türkiye’de ilköğretim hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının çocuk hakları açısından incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 85-103. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40504/485317>
- Escarbajal-Frutos, A., Izquierdo-Rus, T., Aznar-Diaz, I., & Caceres-Reche, M.P. (2019). Intercultural and Community Schools. Learning to Live together. Sustainability. 11(13):3734. <https://doi.org/10.3390/su11133734>
- Faiz, M. & Karasu-Avcı, E. (2018). 4.ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları “etkin vatandaşlık” öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sbyy/issue/38224/428604>
- Grau, R., & Garcia-Raga, L. (2017). Learning to live together: a challenge for schools located in contexts of social vulnerability. *Journal of Peace Education*, 14(2), 137-154. <https://doi.org/10.1080/17400201.2017.1291417>
- Gümüş, N. (2009). Osmanlı’da birlikte yaşama tecrübesi: Ermeniler örneği. *Milel ve Nihal* 6(2): 165-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milel/issue/10458/128039>
- Gündoğan, A. (2017). 2015 hayat bilgisi öğretim programının sosyal beceriler bağlamında incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 437-456. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/befdergi/issue/30012/310380>
- Güzel-Candan, D., & Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/21639/232578>
- Hatay-Uçar, F., & Çetinkaya S. (2021). İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarında değerler eğitimi. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 275-291. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oltu/issue/64381/900988>

- Hotaman, D. (2008). *Yeni ilköğretim programının kazandırmayı öngördüğü temel becerilerin öğretmen, veli ve öğrenci algıları doğrultusunda değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kallio, K. P. (2016). Topolojik evde birlikte yaşamak. *Uzay ve Kültür, 19(4)*, 373-389.
<https://doi.org/10.1177/1206331216631290>
- Karaca, M. (2012). Farklılaşma, bütünleşme ve birlikte yaşama üzerine. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*, 226-38.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/zgefd/issue/47947/606640>
- Kunduracı, N. (2015). İslam medeniyetinde birlikte yaşama kültürü. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 34*. <https://doi.org/10.21560/spcd.07344>
- Marcen, M., & Morales, M. (2019). *Live together: does culture matter?. Review of Economics of the Household, 17*, 671-713. <https://doi.org/10.1007/s11150-018-9431-3>
- MEB. (2018). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı (İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: an Expanded Sourcebook (2nd ed)*. California: Sage Publications.
- Moodod, T. (2014). Multiculturalism, interculturalisms and the majority. *Journal of Moral Education. 43(3)*, 302–315. <http://dx.doi.org/10.1080/03057240.2014.920308>
- Morsümbül, Ş. (2014). *Değerlerin kuşaklar arası değişimi: Ankara örneği* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Narin, D. (2017). *İlköğretim hayat bilgisi dersi öğretim programı'nın vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazandırmasına ilişkin öğretmen görüşleri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Nayır, F. & Karaman Kepenekci, Y. (2011). İlköğretim türkçe ders kitaplarında çocukların katılım hakları. *İlköğretim Online, 10(1)*, 160-168.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8593/106854>
- Öztürk, T., & Özkan, Z. S. (2018). Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 6(1)*, 172-204.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/enad/issue/36482/413898>

- Parkhouse, H., Lu, C. Y., & Massaro, V. R. (2019). Multicultural education professional development: A review of the literature. *Review of Educational Research*, 89(3), 416-458. <https://doi.org/10.3102/0034654319840359>
- Pomar, M. I & Pinya, C. (2017). Learning to live together. The contribution of school. *The Curriculum Journal*, 28(2), 176-189. <https://doi.org/10.1080/09585176.2016.1275726>
- Saban, A., & Ersoy, A. (2017). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Anı Yayıncılık.
- Semerci, Ç. (2004). İlköğretim türkçe ve matematik ders kitaplarını genel değerlendirme ölçeği. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 49-54.
- Stemler, S. (2001). An overview of content analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation*, 7(17). <https://doi.org/10.7275/z6fm-2e34>
- Şahin, M., & Eşici, H. (2020). Türkiye’de yaşayan suriyeli göçmenler ile türklerin birlikte yaşam kültürü: Değerler, fırsatlar, engeller. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 8(22), 72-99. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.647200>
- Tenekeci, M., & Dursun, H. (2019). 2018-2019 eğitim öğretim yılında 6. sınıflarda okutulan türkçe ders kitaplarına yönelik öğretmen görüşleri. *Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(4), 1-12. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/farabi/issue/51269/598952>
- Wise, A., Velayutham, S. (2009). Introduction: Multiculturalism and everyday life. A. Wise & S. Velayutham (Eds), *Everyday multiculturalism*. Palgrave Macmillan.
- Yaşaroğlu, C. (2013). Hayat bilgisi dersi kazanımlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 8(7), 849-858. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4838>
- Yorulmaz, A. (2010). *Birlikte yaşamının kültürlerarası / dinlerarası ilişkiler ve eğitim açısından doğurguları (Hatay örneği)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yüksel, S., & Taneri, A. (2020). Hayat bilgisi ders kitaplarının anahtar yetkinlikler açısından incelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 185-209. <https://dx.doi.org/110.30855/gjes.2020.06.02.002>

**ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI VE EĞİTİM MATERYALLERİ
DERGİSİ (IJOTEM)**

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

**Türkçe Ders Kitaplarının Dünya Edebiyatı Örneklerine Yer Verme
Düzeyleri Bakımından İncelenmesi**

Nurullah AYKAÇ

Dicle Üniversitesi, Türk Dili Bölümü

Dr. Öğr. Gör.

nurullahaykac@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-0261-9769

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Alınma tarihi: 5.09.2023

Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 6.10.2023

Kabul edilme tarihi: 28.10.2023

Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023

Alıntı: Aykaç, N.. (2023). Türkçe ders kitaplarının dünya edebiyatı örneklerine yer verme düzeyleri bakımından incelenmesi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 6(2), 188-210.

Türkçe Ders Kitaplarının Dünya Edebiyatı Örneklerine Yer Verme Düzeyleri Bakımından İncelenmesi

Nurullah AYKAÇ¹

Dicle Üniversitesi, Türk Dili Bölümü

Öz

Araştırma Makalesi

Ders kitapları, eğitim öğretim sürecinde her öğrencinin ulaşabildiği temel ders kaynaklarıdır. Bu nedenle ders kitapları hazırlanırken bu bilinçle ve o dersin öğretim programı çerçevesinde hazırlanmalıdır. Türkçe ders kitapları da Türkçe dersi sürecinde öğretmen ve öğrenciye kaynaklık eden kitaplardır. Türkçe dersi öğretim programı kapsamında hazırlanan Türkçe ders kitapları, belirlenen müfredatı aktarırken aynı zamanda Türk ve dünya edebiyatının seçkin edebi örneklerini öğrenciye sunar. Çalışmada ortaokul Türkçe ders kitaplarının dünya edebiyatı örneklerine ne düzeyde yer verdiği incelenmiştir. Daha önce benzer bir çalışmanın yapılmamış olması önemi ortaya koymaktadır. Her sınıf düzeyinde bir kitabın incelendiği çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine göre yapılmıştır. Sonrasında elde edilen veriler betimsel analiz ile analize tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer verilen dünya edebiyatı örnekleri tespit edilmiştir. Buna göre 5. sınıf Türkçe ders kitabında 9, 6. sınıf Türkçe ders kitabında 13, 7. sınıf Türkçe ders kitabında 10 ve 8. sınıf Türkçe ders kitabında 9 adet dünya edebiyatı ile ilgili içerik tespit edilmiştir. Tespit edilen dünya edebiyatı örnekleri sadece ana metinlerde değil ana metinlerin içinde atıf şeklinde, etkinlik içerisinde, serbest okuma metinlerinde ve tema sonu değerlendirme sorularında bulunmaktadır. Sonuç olarak Türkçe ders kitaplarındaki dünya edebiyatı ile ilgili içeriklerin yeterli düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır.

*Alınma tarihi: 5.09.2023
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 6.10.2023
Kabul edilme tarihi: 28.10.2023
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023*

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, ders kitapları, dünya edebiyatı

---

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:
Dr. Öğr. Gör.
nurullahaykac@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-0261-9769

Analyzing Turkish Textbooks in Terms of Inclusion of World Literature

Examples

Nurullah AYKAÇ¹

Dicle University, Turkish Language Department

Abstract

Textbooks are the basic course resources that every student can access during the education process. For this reason, textbooks should be prepared with this awareness and within the framework of the curriculum of that course. Turkish textbooks are also the books that serve as a source for teachers and students in the Turkish lesson process. Turkish textbooks, which are prepared within the scope of the Turkish curriculum, convey the determined curriculum and at the same time present the students with distinguished literary examples of Turkish and world literature. In the study, it was examined to what extent secondary school Turkish textbooks included examples of world literature. The fact that a similar study has not been conducted before reveals its importance. The study, in which one book at each grade level was examined, was conducted according to document analysis, one of the qualitative research methods. Then, the data obtained were analyzed by descriptive analysis. As a result of the study, examples of world literature included in secondary school Turkish textbooks were determined. Accordingly, 9 content related to world literature were determined in the 5th grade Turkish textbook, 13 in the 6th grade Turkish textbook, 10 in the 7th grade Turkish textbook, and 9 in the 8th grade Turkish textbook. The identified world literature examples are not only in the main texts, but also in the main texts in the form of citations, in the activity, in the free reading texts and in the end-theme evaluation questions. As a result, it has been concluded that the contents of world literature in Turkish textbooks are not sufficient.

Keywords: Turkish education, text books, world literature

Research Article

Received: 5.09.2023

Revision received:

6.10.2023

Accepted: 28.10.2023

Published online:

29.10.2023

---

¹ Corresponding author:

Assist. Prof.

nurullahaykac@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-0261-9769

Giriş

Kitap; bilgiye ulaşmanın, bilgiyi paylaşmanın ve sonraki zaman dilimlerine aktarmanın ilk ve en sağlam aracı olarak ifade edilebilir. Günümüzde, gelişen teknolojik imkânlarla bilgi paylaşımı çok daha hızlı ve farklı kaynaklarla da yapılabilmektedir. İçeriğindeki bilgilerin güvenilirliği, üzerinde tahrifat yapılamaması gibi nedenlerle kitap hala hak ettiği ilgiyi görebilmektedir.

Sözlükte “Ciltli veya ciltlessiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yapraklarının bütünü; Herhangi bir konuda yazılmış eser.” (Türkçe Sözlük, 1998, s.1332) olarak ifade edilen kitaplar; ilgi, ihtiyaç ve yaşa göre çeşitlilik gösterir. Eğitim öğretim ortamlarında kullanılmak üzere alanında uzman kişilerce hazırlanmış olan ve ders materyali olarak kullanılan kitaplar, ders kitabı olarak adlandırılır. Her ders için ayrı ayrı düzenlenmiş olan ders kitapları, o dersin öğretim programı göz önünde bulundurularak hazırlanır.

Ana dili eğitiminin temel kaynakları olan Türkçe ders kitapları, Türkçe derslerinde öğretmen ve öğrencilerin eğitim öğretim sürecini kolaylaştıran ana kaynaklardır. Sınıf düzeylerine göre hazırlanmış olan Türkçe ders kitaplarının, öğretim programında belirtilen hedefler doğrultusunda olması, Türk ve dünya edebiyatının çeşitli örneklerini öğrenciye sunması beklenir.

Öğrencilerin dil zevki kazanabilmelerinde farklı edebi türlerden örnekler görmeleri faydalı görülür. Bu doğrultuda Türkçe ders kitaplarında kendi edebiyatımızdan örneklerin yanında dünya edebiyatından örneklerinde yeterli düzeyde bulunması gerekir. Çalışma, Türkçe ders kitaplarının bu gerekliliği sağlayıp sağlamadığını ortaya koymak için dünya edebiyatı içeriklerinin yer alma düzeylerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Ders Kitapları

Öğretim programlarında belirtilen kazanımların öğrenciye aktarılması için çeşitli araç gereçlerden istifade edilir. Böylece eğitim öğretim sürecinin belirlenen hedefler doğrultusunda sürdürülmesi sağlanır. Eğitim, “Bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişim meydana getirme sürecidir.” (Ertürk, 1979, s.12). Öğretme ise eğitimcilerin belirledikleri en uygun öğretim yöntem ve tekniklerini kullanarak öğrencilere hedeflenen bilişsel, duyuşsal veya psiko-motor davranışları kazandırma (Tüzel, 2016, s.7) olarak tanımlanır. Eğitim öğretim sürecinde, öğretim programlarında ifade edilen becerilerin ve bu becerilerle ilgili kazanımların aktarılmasında ders kitaplarının önemli bir

yeri bulunmaktadır. Yalınkılıç, (2020, s.10) ders kitaplarının öğretmen ve öğrenciye yardımcı olan önemli araçlar olduğunu ifade eder.

Geçmişten günümüze; eğitim programları, kullanılan araç gereçler, eğitim ortamları pek çok değişikliğe uğrayarak şimdiki halini almıştır. Tabii bu süreçte ders kitapları da söz konusu değişimden ve gelişimden nasibini almıştır. Böylece ders kitaplarının yapısında değişikliklere gidilmiş, çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Güzel ve Şimşek, 2012, s.178). Ders kitaplarındaki bu düzenlemeler, ilgili yönetmeliklerde de yerini bulmuş böylece bir standardın oluşturulması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliğinin ikinci bölümünde ders kitapları ve eğitim araçlarının nitelikleri şu şekilde sıralanır:

MADDE 6 – (1) Ders Kitapları;

- a) *Anayasa ve kanunlara aykırı hususları içermez.*
- b) *Bilimsel hata içermez.*
- c) *Eğitim ve öğretim programının amaçladığı kazanımları kapsar.*
- d) *Dil ve anlatıma uygunluk yönünden hata içermez.*
- e) *Görsel tasarım ve içerik tasarımı öğrenmeyi destekleyecek nitelikte ve öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınarak yazılır. (MEB, 2021, s.3).*

Öğretim programları göz önünde bulundurularak hazırlanan ders kitapları sınıf düzeyleri ve derslere göre çeşitlilik gösterir. Türkçe ders kitapları da ana dili öğretiminde önemli rol üstlenen ders kitaplarıdır.

Türkçe Ders Kitapları

Her derse özel olarak hazırlanan ders kitapları, öğretim programlarında ifade edilen hedeflere ulaşmada en çok başvurulan araçlardır. Özellikle öğretim programlarının, belirlenen plan doğrultusunda ve sistemli bir şekilde yürütülebilmesinde ve böylece hedef kitlede istedik davranışların oluşturulabilmesinde ders kitaplarının önemli bir yeri bulunmaktadır (Ceran, 2015, s.122). Türkçe dersi özelinde düşünüldüğünde, süreç içerisinde söz konusu görevi, Türkçe dersi öğretim programı çerçevesinde hazırlanan Türkçe dersi kitapları üstlenir.

Türkçe derslerinde, öğrencilerin yaşam boyu ihtiyaç duyacakları ana dil eğitimi sağlanmaya çalışılır (Karadağ, Kurudayıoğlu, 2010, s.425). Ana dili eğitiminin başarıya ulaşmasında da Türkçe dersi öğretim programına bağlı kalınarak hazırlanan Türkçe ders kitaplarının önemli rolü bulunur (Çalışkan, 2016, s.201). Çünkü ders kitabına alınan metinler, dilin gerçek bağlamlardaki kullanımını göstermektedir. Bunun yanı sıra kitaplara alınan

seçkin edebi metin örnekleri belirli temalar ve değerler çerçevesinde öğrenciye sunulur (Maden, 2021, s.32).

Öğrencilerin dil bilinci ve duyarlılığı edinebilmeleri için ders kitaplarına alınan metinlerin özenle seçilmiş olması gerekir (İşeri, 2007, s.61). Bu metinlerin ve metin türlerinin içerik, dil ve anlatım bakımından öğrenci seviyesinde olması beklenir. Çünkü söz konusu metinler, öğrencilere okuma sevgisi ve alışkanlığı, sözcük ve kavram kazanımı, düşünce gelişimi, genel kültür, bilgi gelişimi vb. işlevler kazandıracaktır (Okur, 2020, s.130). Öğrencinin sahip olduğu imkânlar ne olursa olsun, her öğrencinin ders kitabına ulaşabilir olması ve ders kitabının, her öğrencinin temel kaynağı olması seçilen metinlerin önemini artırmaktadır (Aykaç, 2018, s.439).

Türkçe ders kitabına alınacak metinler, sınıf düzeylerine göre hedeflenen kazanımları aktarmada aracılık ettiği gibi öğrencinin kendi edebiyatımız ve dünya edebiyatı örnekleri ile tanışmasını da sağlar. Bunun önemine binaen Türkçe dersi öğretim programında, yazarlara yol gösterici olması bakımından ders kitabına alınacak metinlerin özellikleri ifade edilmiştir (MEB, 2019, s.18). Böylece birbirinden bağımsız ve habersiz hazırlanan ders kitaplarındaki içerikler için belli bir standart oluşturulmak amaçlanmıştır. İfade edilen söz konusu özelliklerin içerisinde dünya edebiyatından alınacak metinlerin nitelikleri de bulunmaktadır.

Dünya Edebiyatı

Türkiye dışındaki başka ülkelerin edebi eserlerini ifade etmek için kullanılan dünya edebiyatı metinleri ile yerel olandan evrensel olana ulaşmak ve böylece farklı dillerin ve edebiyatların varlığından haberdar olmayı sağlar (Veyis, Yalçın ve Kayar Muslu, 2023, s.357). Dünya edebiyatı kavramı, bir edebiyattan ziyade sanatın evrenselliğini ifade eder. Aynı zamanda kültür aktarımının edebiyat aracılığıyla sağlanması, değişik kültürlerden haberdar olarak bakış açısı geliştirme ve bunun yanı sıra benmerkezcilikten kurtulma gibi katkılarının yanında okuma çeşitliliği sunması bakımından da önemli görülür (Altunbay, 2017, s.247).

Sağlam, (2014, s.88) Goethe'nin dünya edebiyatı kavramını şu anlamda kullandığını ifade etmiştir: *"...kişinin diğeri hakkında bilgi sahibi olması, ulusların birbirine anlayış göstermesi, bölgecilik (özerklik) çabalarının dengelenmesi, milliyetçilik rüzgârlarının yatıştırılması anlamına geliyordu. Böylelikle, dünya edebiyatı kavramı sosyal ve siyasi bir işlev yerine getirebilecekti, daha doğrusu getirmeliydi. Goethe'ye göre dünya edebiyatı, yazar ve metinler arasında bir alışveriş, başka bir deyişle uluslararası fikir alışverişi anlamına*

geliyordu. Dünya edebiyatına girecek olan eserler ise, ulusal ve bölgesel sınırları fazlasıyla aşan ve aynı zamanda dünya genelinde insanlar için önem arz eden eserlerdi.” Burada üzerinde durulan anlayış, alışveriş ve dünya edebiyatı eserlerinin ulusal ve bölgesel sınırları aşması Türkçe Dersi Öğretim Programının özel amaçlarında aktarılan “Türk ve dünya kültür ve sanatlarına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanır.” (MEB, 2019, s.8) ifadesi ile örtüşür.

Türkçe Dersi Öğretim Programında, ders kitabına alınacak metinlerin belli nitelikleri taşınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu niteliklerden dünya edebiyatı ile ilişkilendirilebilecek iki madde aşağıda aktarılmıştır:

Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî ve kültürel değer taşıyan metinler alınmalıdır. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından eserlere yer verilmelidir.

Dünya edebiyatından seçilen metinler, doğru ve nitelikli çevirilerden alınmalıdır. (MEB, 2019, s.19)

Türkçe ders kitaplarına alınacak dünya edebiyatı örneklerinin de belli bir standarda bağlanmasıyla rastgele metin seçiminin önüne geçilmiştir. Bu şekilde öğrencilere sunulan örneklerle öğrencilerin farklı dil ve kültürlerdeki nitelikli edebi metinlerle tanışmasının sağlandığı düşünülür.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ortaokul olarak adlandırılan ilköğretimin ikinci kademesinde, Türkçe dersleri haricinde öğrencilerin dünya edebiyatı ile karşılaşacakları farklı bir ders bulunmamaktadır. Türkçe dersi müfredatında da dünya edebiyatı ile ilgili ayrı bir tema veya konu başlığı bulunmamaktadır. Öğrenciler, dünya edebiyatı ve örnekleri ile sadece ders kitabına alınmış çeşitli örnekler aracılığı ile karşılaşır. Türk edebiyatındaki örnekler gibi dünya edebiyatından alınmış metinler de öğrencilerde dil zevki oluşturma, farklı dil ve kültürlerdeki edebî eserleri tanıma, okuma kültürü oluşturma gibi pek çok katkı sunabilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı Türkçe ders kitaplarında bulunan dünya edebiyatı örneklerini tespit etmektir. Genelde edebî metinlerin özelde de dünya edebiyatı örneklerinin yukarıda ifade edilen özellikleri nedeniyle ve Türkçe ders kitaplarının söz konusu içeriklerini ortaya koymak adına çalışma önemli görülmektedir. Ayrıca Türkçe ders kitaplarının dünya edebiyatı ile ilgili içerikleri üzerine herhangi bir çalışma yapılmamış olması çalışmanın önemini artırmaktadır.

Yöntem

Model

Çalışmada, 2022-2023 eğitim öğretim yılında ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe derslerinde kullanılan ve biri Anıttepe yayınları diğerleri de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılmış kitaplar incelenmiştir. Çalışma için belirlenen amaç doğrultusunda söz konusu Türkçe ders kitaplarının dünya edebiyatı örneklerine ne düzeyde yer verdiği incelenmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesine göre yapılandırılmıştır. İnceleme sürecinde çalışmayı meydana getirecek dokümanlara ulaşılmış sonrasında bunlar analiz edilmiştir. Analizde amaç, süreç boyunca elde edilen bulguları belli bir düzende yorumlayarak derli toplu bir şekilde sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, 45).

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verilerini Anıttepe Yayınevi tarafından basılan 5. sınıf Türkçe kitabı ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ortaokul 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları ve söz konusu kitaplarda yer alan dünya edebiyatından alınmış örnekler oluşturmaktadır. Böylece çalışmada ortaokul kademesinde bulunan her sınıf düzeyi için bir Türkçe kitabı ele alınmıştır. İncelenen Türkçe ders kitaplarının bilgileri aşağıda verilmiştir:

Tablo 1

İncelenen Türkçe Ders Kitapları

Sıra	Sınıf	Yayınevi ve Yazar
1	5. sınıf	Anıttepe Yayıncılık (Şule ÇAPRAZ BARAN, Elif DİREN)
2	6. sınıf	Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları (Nihal ERTÜRK, Seray KELEŞ ve Damla KÜLÜNK)
3	7. sınıf	Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları (Tolga KIR, Emine KIRMAN ve Seda YAĞIZ)
4	8. sınıf	Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları (Hilal ESELİOĞLU, Sıdika SET ve Ayşe YÜCEL)

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma için ulaşılan kitaplar, notlar alınarak incelenmiş sonrasında analiz edilmiştir. Bu süreçte, analiz edilecek temalar önceden belirlendiği için ve dokümanlar analiz edilerek ulaşılan veriler uygun tema ile eşleştirildiği için nitel veri analizi yöntemlerinde betimsel analizden faydalanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, 46). Elde edilen veriler tablo halinde sayısal ifadelerle aktarılmıştır. Bununla birlikte ulaşılan verilerden çeşitli örnekler de

aktarılmıştır. Tespit edilen dünya edebiyatı örneklerinin herhangi bir edebi eserden alınmış olmasına dikkat edilmiştir. Buna göre devlet adamı, düşünür, bilim insanı, araştırmacı vb. kişilerin kendilerine ait olan ve edebi bir eserden alıntılanmamış veciz ifadeleri dünya edebiyatına örnek olarak alınmamıştır.

Güvenirlilik ve Geçerlik

Nitel araştırmalarda, güvenirlik ve geçerliği sağlamak adına betimlemenin doğruluğu, veriler arasındaki ilişkiler, araştırma soruları, ham verilerin yorumlanmasından veri analizlerinin düzenlenmesi konularında bağımsız araştırmacılar veya uzmanlardan destek alınması önemli görülür (Creswell, 2017, s.203). Bu doğrultuda çalışmada ulaşılan verilerin dünya edebiyatına ait örnekler olarak kabul edilip edilmeyeceği, üç alan uzmanının görüşüne sunulmuş ve Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik formülüne göre uzmanların %100 oranında uyumlu olduğu görülmüştür.

Bulgular

Tablo 1'de bilgileri verilen Türkçe ders kitaplarının incelenmesi sonucunda, söz konusu kitapların içeriğinde bulunan dünya edebiyatı ile ilgili metin veya ifadelerin sayıları Tablo 2'de verilmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi dünya edebiyatı kapsamında ele alınan metin ve ifadelerin herhangi bir edebi eserden alınmış olmasına dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda incelenen Türkçe ders kitaplarındaki dünya edebiyatı ile ilgili metin ve ifadelerin sayısal olarak karşılığı aşağıdaki şekildedir:

Tablo 2

Türkçe Ders Kitaplarında Dünya Edebiyatı ile İlgili Bulgular

Kitap	f
5. sınıf	9
6. sınıf	13
7. sınıf	10
8. sınıf	9

Çalışma kapsamında incelenen kitaplarda tespit edilen dünya edebiyatı ile ilgili içeriklerin hepsi ana metin olarak yer almamıştır. Ana metin haricinde, tespit edilen içerikler ana metinlerde atıf şeklinde, etkinlik içerisinde, serbest okuma metni olarak ve tema sonu

değerlendirme soruları içerisinde tespit edilmiştir. Buna göre dünya edebiyatı içeriklerinin tespit edildikleri yere göre dağılımları aşağıdaki gibidir:

Tablo 3

Dünya Edebiyatı İçeriklerinin Tespit Edilen Yere Göre Dağılımı

Tespit Edilen Yer	f
Ana metin olarak	10
Ana metin içinde atıf	6
Etkinlik içinde	11
Serbest okuma metni olarak	9
Tema sonu değerlendirme soruları içinde	5

Tablo 2 ve Tablo 3'te sınıflara göre ayrı ayrı sayıları verilen dünya edebiyatı ile ilgili içerikler yine her sınıf ayrı olacak şekilde sayfa sırasına göre sıralanarak aşağıda verilmiştir:

5. sınıf Türkçe ders kitabı: Söz konusu kitapta dünya edebiyatı ile ilgili on adet bulgu tespit edilmiştir. Bunlardan iki tanesi ana metin, bir tanesi dinleme metni, üç tane serbest okuma metni, iki tanesi başka bir metine bağlı olarak etkinlik içerisinde ve iki tane de tema sonu değerlendirme soruları içinde verilmiştir.

5. sınıf Türkçe ders kitabında tespit edilen ilk örnek Kırgız edebiyatçı Cengiz Aytmatov'dur. İlk tema olan Birey ve Toplum temasında verilen *Memleket İsterim* şiirinin etkinliklerinde noktanın kitap künyelerinde kullanılabildiğine örnek olarak yazarın bir kitabının künyesi verilmiştir. “*AYTMATOV, Cengiz, Cemile, Elip Kitap Yayınları, Ankara, 2005.*” (s.14) şeklinde aktarılan bilgi dışında yazar veya eserleri hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Kitapta tespit edilen başka bir örnek de Hint edebiyatçı Anita Ganeri'den alınan *Deprem* (s.85) adlı metindir. Kitapta yazar ve eserleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Kitapta yer verilen bir diğer örnek de Kosova doğumlu ve Üsküp Üniversitesinde edebiyat profesörü olan Nimetullah Hafız'ın, *Yarın Gene Sabah Olacak* adlı şiiridir. Balkan Türk edebiyatı örneklerinden olan şiir, serbest okuma metni olarak kitapta yer almıştır (s.99). Burada da şair hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Resim 1

Yarın Gene Sabah Olacak (Çapraz Baran ve Diren, 2019, s.99)

Kırgız millî destanı olan *Manas Destanı* da 5. sınıf Türkçe ders kitabında tespit edilen dünya edebiyatı örneklerindedir (s.125). *Manas Destanı*, bağımsız bir metin olarak değil başka bir metnin etkinlikleri içerisinde yer almıştır. Destandan alıntılanan bölümde, bir derviş tarafından *Manas* isminin verilmesi anlatılmaktadır. Destanın hangi millete ait olduğu veya destanın içeriği hakkında bilgi verilmemiştir.

Kitabın Millî Kültür temasının sonunda yer alan serbest okuma metni, Cengiz Aytmatov'un *Beyaz Gemi* kitabından alınan Geyik Ana'dır. Metnin giriş kısmında metnin

yazarı, hangi kitaptan alındığı ve metnin içeriği hakkında aşağıdaki kısa açıklama verilmiştir (s.130):

“Ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov’un kitabı olan Beyaz Gemi’de Mümin dedenin torunu ile yaşadıkları anlatılmaktadır. Mümin dede, her gün torununa Kırgızlarla ilgili efsaneler anlatmaktadır. Dedesine göre Kırgızlar, ‘Boynuzlu Geyik Ana’ soyundan gelmektedir. Bu efsanelerden etkilenen çocuk da bir balık olmayı ve her gün Issık Gölü’nde geçen beyaz gemiye gidip babasını bulmayı hayal eder. Okuyacağınız aşağıdaki bölümde, bu efsanelerden biri anlatılmaktadır.”

Vatandaşlık teması içerisinde yer alan dinleme metni dünya edebiyatından seçilen Sokak adlı metindir (s.155). Kitapta metnin nereden alındığı ve yazarının kim olduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece dinleme için hazırlanan ses kaydında, metnin son kısmında “Baba, Edmondo De Amicis” ifadesi geçmektedir.

Dünya edebiyatı ile ilgili tespit edilen başka bir ifade de Sağlık ve Spor temasının sonunda yer alan tema sonu değerlendirme soruları içerisinde olmuştur. Burada yay ayaç ile ilgili bir etkinlikte Moliere ve bir eserinden söz edilmiştir. “*Moliere (Molyer) adını duyunca ‘Cimri’ gelir aklıma.*” (s.189) şeklinde aktarılan ifade ile hem Moliere’e hem de bir eserine dikkat çekilmiştir.

Erdemler teması içerisinde yer verilen “*Bir Bardak Sütün Hatırı*” metni dünya edebiyatı örneklerindedir (s.215). Metin, Türkçeye “*Bir Dakika Hayatınızı Değiştirebilir*” olarak tercüme edilen kitabın yazarı Steve Goodier’den alınmıştır. Kitapta yazar veya metnin hangi eserden alındığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

5. sınıf Türkçe ders kitabında, dünya edebiyatı ile ilgili tespit edil son örnek Erdemler temasının sonunda bulunan değerlendirme sorularının içerisinde olmuştur. Burada Ezop Masallarından alınmış olan “Akıllı Çiftçi” metni verilmiştir (s.216). Kitapta *Ezop Masaları* hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı: Ertürk, Keleş ve Külünk (2021) tarafından hazırlanan 6. sınıf Türkçe ders kitabında, metnin yazarı ve belli başlı eserleri hakkında kısa bilgilendirmeler verilmiştir. Kitapta dünya edebiyatı ile ilgili tespit edilen ilk örnek Oscar Wilde’ın “*Mutlu Prens*” metnidir (s.30). Söz konusu metin, kitapta dinleme metni olarak verilmiştir.

Resim 2

Mutlu Prens (Ertürk, Keleş ve Külünk, 2021, s.30)

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Hangi durumlarda mutlu oluyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Sizce mutlu olabilmek için nelere sahip olmak gerekir?
3. Mutluluk ile ilgili bulduğunuz özdeyişleri arkadaşlarınızla paylaşınız.

▶ Metni öğretmeninizin yönlendirmesiyle not alarak dinleyiniz.

MUTLU PRENS (Dinleme / İzleme Metni)

1. ETKİNLİK

Dinlediğiniz metinde geçen anlamını bilmediğiniz kelimeleri not alınız. Daha sonra not aldığınız kelimelerin anlamlarını tahmin ediniz. Tahminlerinizi sözlükten kontrol ederek kelimeleri birer cümlede kullanınız.

Kelimeler

Tahminim: _____

Cümlem: _____

Çocuk Dünyası temasında bulunan ve Gülten Dayıoğlu'na ait “*Ev Yaşamı*” adlı metinde Japonya'daki ev yaşantısından bahsedilmektedir. Bu bağlamda buradaki çocukların oyuncaklarından ve ülkedeki oyuncak kültürü hakkında bilgi verilmiştir. Verilen bilgilerde bazı masal kahramanlarının oyuncak figürlerinin yapıldığından söz ederek dünya edebiyatının çeşitli örneklerine dikkat çekilmiştir (s.84):

“... *Dünyaca ünlü masal kahramanları, vitrinlerde diz dize, omuz omuza birbirlerine kendi serüvenlerini anlatır gibiler. Sinderella ile Pinokyo, Peter Pan ile Simbad, Pollyanna ile Heidi, Kırmızı Başlıklı Kız ve Hain Kurt, Kurnaz Tilki, Ormanlar Kralı Aslan ve Pembe Panter...*”

Edmondo De Amicis'in “*Çocuk Kalbi*” eserinden alınmış aynı adlı metin kitapta serbest okuma metni olarak verilmiştir (s.92). Kitaptaki ana metinlerin yazarları hakkında bilgi verilirken serbest okuma metinlerinde böyle bir bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla Çocuk Dünyası temasında yer alan metnin sonunda kısaltılmış olduğu ifadesi dışında yazar ve metin hakkında başka bir bilgi verilmemiştir.

Erdemler teması içinde yer alan Malazgirt metni etkinliklerinde, öğrencilerin tiyatro türünün özelliklerini ifade etmeleri için William Shakespeare'in “*Tiyatro; insanı, insana, insanla, insanca anlatma sanatıdır.*” (s.103) sözüne yer verilmiştir. Aynı metnin başka bir

etkinliğinde öğrencilerin, Victor Hugo'nun "*Af, insanlık dilinin en tatlı kelimesidir.*" sözünden hareketle affetmek üzerine tiyatro türünde bir yazı yazmaları istenmektedir. Dünya edebiyatının iki önemli temsilcisinden yapılan her iki alıntıda da verilen ifadeler dışında herhangi bir açıklama verilmemiştir.

Erdemler temasında dünya edebiyatından alınmış başka bir eser de Victor Hugo'nun *Sefiller* adlı romanından kısaltılarak alınan "*Sefiller*" metnidir (s.114). Bir önceki metnin son kısmında öğrencilerin gelecek ders için Victor Hugo'nun *Sefiller* adlı romanı için hazırlık yapmaları istenmiş (s.113) böylece önceden daha geniş bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. Öğrencilerin, verilen metni romanın bütününe göre anlamlandırabilmeleri için önce romandaki olayın hangi yıllar arasında yaşandığı belirtilmiş sonrasında roman kahramanı hakkında bilgi verilerek eserin genel bir çerçevesi çizilmiştir. Söz konusu metin ile dünya edebiyatının önemli örneklerinden olan *Sefiller* romanına dikkat çekilir.

Tatar edebiyatından alınmış olan bir Tatar masalı olan "*Aksakallı Bilge ve Kağan*" metni erdemler temasında serbest okuma metni olarak verilmiştir (s.126). Masalın giriş kısmı "*Bir zamanlar, Tatar halkının başına zalim bir kağan geçmiştir.*" cümlesi ile başlamaktadır. Bunun yanı sıra masalın sonunda kısaltılmış olduğu ve Tatar masalı olduğu ifadesi de yer almaktadır.

Kitabın okuma kültürü temasında yer alan "Terumi: Parmaklarla Okunan Çocuk Dergisi" adlı metnin etkinliklerinde blog metinlere örnek olarak verilen bir etkinlikte Chrissy Brown'un "*Sol Ayağım*" adlı kitabına değinilmiştir. Etkinlikte blog yazarlığı yapan bir öğrencinin dilinden *Sol Ayağım* kitabı tanıtılmış ve kitabı neden çok beğendiği ile ilgili yorumu aktarılmıştır (s.170). Blog türüne örnek olarak verilen metin aracılığıyla dünya edebiyatından önemli bir esere de dikkat çekilir.

"*Canım Kitaplığım*" adlı metnin içeriğinde de dünya edebiyatından bazı eserlerin ismi verilerek bu eserler öğrencilerin dikkatine sunulur (s.174):

"Ağabeyimle dışarı çıkarken dönüp kitaplığıma şöyle bir kulak verdim. Sanki tüm dünya güzellikleri benim kitap evrenimde toplanmış. Çalışkan ve iyi yürekli Arı Maya'nın tatlı vızıltısı, Heidi'nin dağları saran neşesi, Gülibik'in "Üürü üüü!" ötüşleri, hep orda, hep orda. Belki inanmazsınız Küçük İzo Mizo'nun bıyıkları kitaptan sarkmış, bana el sallıyor gibiydi. Ben de el ettim."

Montaigne'ye ve eseri "*Denemeler*" kitabına dikkat çekmek amacıyla aynı metnin etkinliklerinde, yazı türünü pekiştirmek için eserden, "Kitaplar" başlıklı bir metin alınmıştır (s.177).

Bilim ve teknoloji temasında yer alan "*Ev Yapımı Dondurma*" dünya edebiyatından alınmış başka bir metindir (s.216). Çocuklar için bilim kategorisinde kitaplar yazan ve kitaplarında eğlenceli bilimsel deneyler paylaşan Paula Navarro'ya ait metin yazarın Tübitak Yayınları tarafından çıkan kitabından alınmıştır.

Aynı temanın sonunda yer alan tema sonu değerlendirme soruları bölümünde Clive Gifford'a ait "*Aerodinamik*" adlı metnine yer verilmiştir (s.218). Yazarın, farklı türdeki kitaplarının yanı sıra çocuklara yönelik eğitici ve eğlenceli kitapları bulunmaktadır. Söz konusu yazara dikkat çekilmesi öğrencilere bilimi sevdirmesi ve bu alana yönlendirmesi bakımından önemli görülmektedir.

İletişim teması içerisinde serbest okuma metni olarak verilen "*Ana*" Balkan Türk edebiyatı örneklerindedir (s.246). Nihat Altınok tarafından yazılan metin kısaltılarak alınmıştır. Metnin başında "*Okuyacağınız metin Balkan Türk Edebiyatı örneklerindedir.*" şeklinde bir ifade bulunur. Bunun haricinde yazar ve eser hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı: Duygular teması içinde serbest okuma metni olarak Bahtiyar Vahapzade'ye ait olan "*Korku*" şiiri, dünya edebiyatından seçilmiş bir örnek olarak yer alır (s.33). Kır, Kırman ve Yağız (2019) tarafından hazırlanan söz konusu kitapta metinlerin ilk sayfasında veya son sayfasında küçük kutucuklar içinde yazar ve eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu metnin ilk sayfasında da Bahtiyar Vahapzade'nin, Azerbaycan'da halk şairi olarak tanındığı ve şiirlerini Azerbaycan Türkçesi ile yazdığı bilgisi verilir.

Resim 3

Korku (Kır, Kırman ve Yağız, 2019, s.33)

KORKU
Serbest Okuma
Metni

Bahtiyar VAHAPZADE (1925 - 2009)
Eserlerinde Azerbaycan Türkçesi-
ni özenle kullanan Vahabzade,
Azerbaycan'da "Halk Şairi"
adı ile anılır. Eserlerinden
bazıları: Yücelikte Ten-
halik, Şehitler, Ömürden
Sayfalar...

Benim sol elimde yanık yeri var,
O bana **töhfedir** çocukluğumdan.
Odu, odluğundan habersiz vaktler
Elimi mangalda yandırmışım ben.

Bana "cız" dediler,
Ama korkmadım.
Elimi yandırıp tanıdım odu,
Benim hayada ilk tanıdıklığım
Oddan başladı.

Okşadı gözümü hele çocukken
Ocağın al **elvan** alevi, közü.
Dünyaya geleli, bilmem ki neden,
Neye vurulduksa o, yaktı bizi.

Ben oddan korkmadım yanana kadar.
Ben korku bilmedim **kanana kadar**.
Öyle ki yandım,
Odlu oynamaktan korktum, dayandım.
Başlandı korku
Başlandı **itiyat**
Başlandı hayat!

Metinde geçen Azeri Türkçesine
özgü bazı kelimeler ve anlamları
aşağıda yer almaktadır.

Töhfə: Hediye.
Elvan: Renkli, çeşitli.
Kanana kadar: Anlayana kadar.
İtiyat: Sakınmak.

Bahtiyar VAHAPZADE

Okuma kültürü temasında "Okumanın İşlevi" metninin içeriğinde Goethe ve Montaigne'e atıfta bulunulmuştur (s.73). Emin Özdemir'den alınan metinde adı geçen yazarlar veya eserleri hakkında bilgi yoktur.

Ünlü Alman ozanı Goethe'nin (Göthe) özdeyiş niteliği kazanmış bir sözü vardır. Der ki: "Okumayı öğrenmek sanatların en gücüdür. Ben bu işe yaşamımın seksen yılını verdim yine de tam olarak öğrendiğimi söyleyemem."

...

... Bu gerçeği yüzyılların ötesinden Montaigne (Monteyn) ne güzel belirtiyor: "Kitaplar, ömür boyu yanı başımda elimin altındadır. Yaşlılığında ve yalnızlığında avuturlar beni. Sıkıntılı bir avareliğin baskısından kurtarır, hoşlanmadığım kişilerin havasından dilediğim zaman ayırırverirler beni. Fazla ağır basmadıkları, gücümü aşmadıkları zaman acılarımı törpülerler.

Rahatımı kaçırın bir saplantıyı başımdan atmak için kitaplara başvurmadan iyisi yoktur, hemen beni kendilerine çeker, içimdekenden uzaklaştırırlar. İnsan hayatı denen bu yolculukta benim bulduğum en iyi nevale kitaplardır ve ondan yoksun anlayışta insanlara çok acırım.”

Yukarıda ifade edilen metne ait etkinliklerin son kısmında gelecek derse hazırlık amacıyla araştırılması gereken isimlerden biri de Cengiz Aytmatov olarak ifade edilmiştir (s.79). Buradaki ödevlendirmede verilen yazar veya şairlerden birinin hayatı ve eserleri hakkında bilgi toplanması istenmektedir. Bir sonraki metinde söz konusu çalışma için aralarında Cengiz Aytmatov’un da olduğu yazar ve şairler hakkında bilgi verilmesi istenir (s.83).

Okuma kültürü temasında yer alan başka bir dünya edebiyatı örneği de Anne Frank’ın “*Anne Frank’ın Hatıra Defteri*” adlı metindir (s.92). Dinleme metni olarak kitapta yer alan metnin başlık sayfasında yazarı ve eseri hakkında kısa bir bilgi bulunur.

7. sınıf Türkçe ders kitabındaki başka bir dünya edebiyatı örneği de La Fontaine’dan alınan “*Kaplumbağayla İki Ördek*” adlı fabldır (s.112). Tahsin Yücel tarafından derlenen metnin sonunda kısaltılmış olduğu bilgisi yer alır. Bunun yanı sıra bu kitaptaki diğer metinlerde olduğu gibi burada da yazar ve bazı eserleri hakkında bilgi bulunmaktadır.

Fransız yazar, Jean Giono tarafından yazılan “*Bir Adam, Bir Köy, Bir Orman*” metni erdemler temasında serbest okuma metni olarak verilmiştir (s.130). Mustafa Yurttaş tarafından çevirisi yapılmış olan metin kısaltılmıştır.

Kitaptaki 5. Tema olan kişisel gelişim temasında yer alan “*Adını Göklere Yazdıran Çocuk*” metninin içeriğinde metnin yazarı Vehbi Belgil, Nobel Edebiyat Ödülü kazanan Pearl S. Buck’un bir sözüne atıfta bulunuyor (s.138): “*1938 Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanan Pearl S. Buck’un (Pörl S. Bak) şu sözü İkeya’nın Durumuna çok uyuyor: “Gençler en olmayacak işleri başarmaya kalkarlar; işin tuhafı, başarırlar da.”*

Kitapta dünya edebiyatından alınmış olan son örnek Christy Brown’un kaleme aldığı “*Sol Ayağım*” kitabından bir bölümdür (s.150). “A” Harfi başlıklı metin, kitabın içinden kısaltılarak alınmıştır. Metnin başında kitap ve içeriği hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Aynı zamanda metnin sonunda yine yazar ve eserleri hakkında kısa açıklama yer alır.

8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı: Eselioğlu, Set ve Yücel (2021) tarafından hazırlanan ders kitabındaki ilk dünya edebiyatı örneği “*İnsanla Güzel*” şiiri etkinlikleri kapsamında verilen “*Kurabiye Hırsız*” metnidir (s.32). Burada da yazar hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Erdemler teması içinde verilen ve Beydeba'ya ait olan fabl türündeki "Kedi ile Fare" dinleme metni olarak verilmiştir (s.34). Kitapta yer verilen metinleri yazarları hakkında küçük bilgilendirmeler de verilmiştir. Bu şekilde, öğrencilerin metnin yazarı ve belli başlı eserleri hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanır.

Aynı metnin etkinliklerinde yine bir fabl örneği olan La Fontaine'e ait "Aslan ile Fare" metnine yer verilir (s.36). Etkinlikte "Aslan ile Fare" hem metin olarak hem de şiir olarak verilmiştir. Etkinlik içinde verilen metinde yazar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Birey ve toplum temasında yer alan Necip Fazıl Kısakürek'in "Kaldırımlar" şiiri etkinliklerinde Azerbaycan edebiyatından Bahtiyar Vahapzade'nin "Azerbaycan-Türkiye" şiirine yer verilmiştir (s.121). Şiir etkinlik kapsamında verildiğinden yazar hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Resim 4

Azerbaycan- Türkiye (Eselioğlu, Set ve Yücel, 2021, s.121)

7. ETKİNLİK

Aşağıdaki şiiri okuyunuz. Şiirin sizde uyandırdığı duygulardan hareketle defterinize bir şiir yazınız. Yazdığınız şiire uygun bir başlık koyunuz.

AZERBAYCAN-TÜRKİYE

Bir ananın iki oğlu, Bir ağacın iki kolu. O da ulu, bu da ulu Azerbaycan-Türkiye.	Birdir bizim her hâlimiz Dileğimiz hayalimiz. Bayraklarda hilalimiz Azerbaycan-Türkiye.
Dinimiz bir, dilimiz bir, Ayımız bir, yılımız bir, Aşkımız bir, yolumuz bir Azerbaycan-Türkiye.	Anayurda yuva kurdum, Ata yurda gönül verdim. Ana yurdum, ata yurdum Azerbaycan-Türkiye.
Bir milletiz, iki devlet Aynı arzu, aynı niyet. Her ikisi cumhuriyet Azerbaycan-Türkiye.	Bextiyar VAHABZADE (Bahtiyar VAHABZADE)

Beğenilen şiirleri okul ve sınıf panosunda paylaşınız.

121

Kitap için dünya edebiyatından seçilen başka bir metin de birey ve toplum temasında yer alan Robinson Crusoe'dur. "İssız Ada" alt başlığı ile verilen ve Danile Defoe'nun romanından alınan metin kısaltılarak ve dinleme metni olarak verilmiştir (s.168). Metnin başlık sayfasında yazar ve başlıca eserleri hakkında bilgi aktarılmamıştır.

Millî Kültürümüz temasında, Uygur edebiyatından "Göç Destanı" adlı bir metin yer almıştır (s.178). Metin, Nihad Sami Banarlı tarafından derlendiği için onun hakkında bilgi verilmiş, *Göç Destanı* hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Aynı temanın tema sonu değerlendirme soruları içinde Tolstoy'un "İnsan Ne İle Yaşar" ve Antoine De Saint Exupery'nin "Küçük Prens" eserlerinden küçük alıntılar bulunur (s. 213). Dünya edebiyatından iki örneğe dikkat çekilmesi önemli görülür.

Resim 5

İnsan Ne ile Yaşar ve Küçük Prens (Eselioğlu, Set ve Yücel, 2021, s.213)

5. Aşağıdaki metinlerde anlatım kaçınıcı kişi ağzından yapılmıştır? Niçin?

1. Metin	2. Metin
Sabahleyin Simon uyandığında çocuklar hâlâ uyuyordu. Karısı, komşuya ödünç ekmek istemeye gitmişti. Yabancı, eski gömlek ve pantolonu giymiş; yalnız başına kanepede oturuyor, yukarı bakıyordu...	Yerimden fırlayıp gözlerimi ovuşturdum, her tarafı iyice gözden geçirdim. Karşımda küçük, daha önce hiç görmediğim, benzersiz biri vardı. Beni dikkatle süzüyordu. Bu kişinin sonradan yaptığım resmi aşağıdadır...
(İnsan Ne ile Yaşar)	(Küçük Prens)

8. sınıf Türkçe ders kitabındaki son dünya edebiyatı örneği, Nazım Hikmet Ran'ın "Yaşamaya Dair" adlı şiirinin etkinlikleri içerisinde yer alır. Etkinliklerde, Douglas Malloch'un "En İyisi Ol" şiiri verilmiş fakat şair ve eseri hakkında bilgi verilmemiştir (s.267).

Tartışma ve Sonuç

Uysal'ın (2017s.45) çalışmasının sonucunda ifade edildiği gibi bu çalışmada da dünya edebiyatı olarak ele alınan eserler Türkiye dışında ortaya çıkan eserlerdir. Veyis, Yalçın ve Kayar Muslu (2023, s.376) çalışmalarının sonuç bölümünde öğrencilerin dünya edebiyatını tanıyabilecekleri başka bir dersleri olmadığını ifade ederler. Buna paralel olarak Altunbay

(2017, s.258) da ders kitaplarında yer verilen dünya edebiyatı örneklerinin, öğrencilerin edebi okur kimliği kazanmalarını olumlu etkilediğini belirtir. Bu doğrultuda Türkçe ders kitaplarında, yeterli düzeyde ve uygun örneklerle dünya edebiyatına yer verilmesinin önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışma kapsamında, her sınıf düzeyinde bir Türkçe ders kitabı incelenmiştir. İncelenen Türkçe ders kitaplarında bulunan dünya edebiyatı ile ilgili içeriklerin sayıları şu şekildedir. Buna göre: 5. sınıf Türkçe ders kitabında 9, 6. sınıf Türkçe ders kitabında 13, 7. sınıf Türkçe ders kitabında 10 ve 8. sınıf Türkçe ders kitabında 9 adet olmak üzere toplam 41 adet dünya edebiyatı ile ilgili örnek tespit edilmiştir. Türkçe ders kitaplarında yer verilen dünya edebiyatı ile ilgili örneklerin sayıları birbirine yakın gibi görünse de özellikle ana metin olarak yer alma durumlarında aralarında fark olduğu tespit edilmiştir. Avcı'nın (2011, s.117) çalışmasında ulaşılan sonuca benzer olarak Türkçe ders kitaplarında dünya edebiyatına yer verme oranının artırılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Türkçe ders kitaplarında yer verilen dünya edebiyatı örneklerinin sınırlı sayıda yazardan alındığı görülmüştür. Akdeniz'in, (2019, s.1127) ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki Türk ve dünya edebiyatı örneklerini temsil kabiliyeti bakımından incelediği çalışmasında da bütün sınıf düzeylerinde, ders kitaplarında toplam 15 farklı yazarın eseri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Türkçe ders kitaplarına alınan dünya edebiyatı örneklerinin sayısının artırılmasının yanı sıra yazar çeşitliliğinin de artırılması sonucuna varılmıştır.

İncelenen kitaplarda, doğrudan alınan ana metinler haricinde ana metinlerde atıflar, etkinlikler, serbest okuma metinleri ve tema sonu değerlendirme sorularında da dünya edebiyatı ile ilgili içerikler tespit edilmiştir. Buna göre: doğrudan dünya edebiyatından alınmış ana metin sayısı 10, ana metin içerisinde atıf şeklinde 6, etkinlikler içinde 11, serbest okuma metni olarak 9 ve tema sonu değerlendirme soruları içinde de 5 adet dünya edebiyatı örneği tespit edilmiştir.

Dünya edebiyatı ile ilgili içeriklerin gerek ana metin olarak gerekse ifade edilen diğer şekillerde yer almasının, öğrencinin dikkatini çekeceği için, önemli olduğu düşünüldüğünden Türkçe ders kitaplarında dünya edebiyatı ile ilgili içeriklere daha fazla yer verilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Türkçe ders kitabına alınacak dünya edebiyatı örnekleri ile öğrencilerin, kendi edebi örneklerimiz dışında farklı dünya edebiyatı örnekleri ile karşılaşmaları sağlanarak başka dillerin ve edebiyatların varlığından haberdar olmaları sağlanır. Böylece öğrencilerin, edebî açıdan yerellikten evrenselliğe ulaşmalarının sağlanacağı sonucuna varılmıştır. Farklı

dil ve kültürdeki edebî eserlerle karşılaşan öğrencinin, okuma çeşitliliğinde ve bakış açısında da gelişmeler olacağı sonucuna varılmıştır.

Öneriler

Ulaşılan sonuçlardan hareketle ders kitabı yazarları, yayınevleri, araştırmacılar ve diğer paydaşlara yönelik aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- İncelenen kitaplarda olduğu gibi, her sınıf düzeyi için hazırlanan bütün Türkçe ders kitaplarında metinlerin yazarı ve yazarın başlıca eserleri hakkında bilgi verilebilir.
- Türkçe ders kitabına alınan dünya edebiyatı örnekleri ana metin düzeyinde daha fazla sayıda verilebilir. Buna bağlı olarak aynı yazarlar yerine farklı yazarlar tercih edilebilir.
- Türkçe ders kitaplarının serbest okuma metinleri, tema sonu değerlendirme soruları gibi ana metin dışındaki bölümlerde de dünya edebiyatı örneklerine daha fazla yer verilebilir.
- Ortaokul Türkçe ders kitabında dünya edebiyatı ile ilgili içeriklerin özellikleri ve işlevleri üzerine daha çok akademik çalışma yapılabilir.

Kaynakça

- Akdeniz, S. (2019). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının Türk ve dünya edebiyatını temsil kabiliyeti açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* (Teke), 8(2), 1119-1136. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/739465>
- Altunbay, M. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının edebî zevk kazanmalarında dünya edebiyatının etkisi. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(2), 246-260. DOI: 10.18298/ijlet.1751
- Avcı, Ş. (2011). Türkçe ders kitaplarındaki dünya edebiyatı metinlerinin içerik açısından incelenmesi. (Yayın No. 286679) [Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi]. Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aykaç, N. (2018). Eğitim sürecinde mizah ve ortaokul Türkçe ders kitaplarında mizahi unsurlar. *Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Science*, 5(27), 433-447. DOI : 10.16990/SOBIDER.4426

- Ceran, D. (2015). Türkçe öğretmen adaylarının Türkçe ders kitaplarına ilişkin metaforları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 121-140. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/202534>
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni* (S. B. Demir, Çev. Ed.). Eğiten Kitap.
- Çalışkan, G. (2016). Türkçe dersi öğretim programı ve Türkçe ders kitapları: 5. sınıf Türkçe ders kitabına yönelik bir inceleme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(2), 200-214. <https://doi.org/10.16916/aded.93425>
- Çapraz Baran, Ş. & Diren, E. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 5. sınıf ders kitabı*. Anıttepe Yayınları.
- Ertürk, N., Keleş, S. & Külünk, D. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 6. sınıf ders kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ertürk, S. (1979). *Eğitimde program geliştirme*. Yelkentepe Yayınları.
- Eselioğlu, H., Set, S. & Yücel, A. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 8. sınıf ders kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Güzel, D. & Şimşek, A. (2012). Milli eğitim şûralarında ders kitapları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (23), 172-216. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/115652>
- İşeri, K. (2007). Altıncı sınıf Türkçe ders kitabının ilköğretim Türkçe programının amaçlarına uygunluğunun değerlendirilmesi. *Dil Dergisi*, (136), 58-74. https://doi.org/10.1501/Dilder_0000000072
- Karadağ, Ö. & Kurudayıoğlu, M. (2010). 2005 Türkçe programına göre hazırlanmış ilköğretim birinci kademe Türkçe ders kitaplarının kelime hazinesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, (27), 423-436. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/157001>
- Kır, T., Kırman, E. & Yağız, S. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 7. sınıf ders kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Maden, S. (2021). Türkçe ders kitapları ile ilgili lisansüstü tezlerin eğilimleri: bir içerik analizi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 6(1), 30-45. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1548973>
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı* (ilkokul ve ortaokul 1,2,3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=663> (e.t. 24.08.2023)

- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2021). Millî eğitim bakanlığı ders kitapları ve eğitim araçları yönetmeliği. *Resmi Gazete*, (31628), 1-15. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211014-1.htm> (e.t. 24.08.2023)
- Okur, A. (2020). Türkçe ders kitaplarında metinlerin türsel özellikleri. *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri* (H.Ülper, Ed.). Pegem Akademi.
- Sağlam, M.Y. (2014). Dünya edebiyatına uzanan yolda bir Türk romancı: Orhan Kemal. *Erdem*, (67), 87-104. <https://doi.org/10.32704/erdem.537456>
- Türk Dil Kurumu [TDK]. (1998). *Türkçe sözlük* (9. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tüzel, E. (2016). Eğitimin temel kavramları. *Eğitim Bilimine Giriş* (A. Uzunöz, Ed.). Pegem Akademi.
- Uysal, B. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının dünya edebiyatı kavramına ilişkin metaforik algıları. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi* (Türkad), 2(2), 37-46. <http://dx.doi.org/10.29228/uluturkad.69012>
- Veyis, F. Yalçın B. & Kayar Muslu A. (2023). Yapılandırmacı yaklaşım çerçevesinde geliştirilen Türk dili ve edebiyatı öğretim programlarında dünya edebiyatının öğretimi. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 355-377. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1316153>
- Yalınkılıç, K. (2020). Bir öğretim aracı olarak ders kitabı. *Türkçe Ders Kitabı Çözümlemeleri* (H.Ülper, Ed.). Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık.

INTERNATIONAL JOURNAL OF TEXTBOOKS AND EDUCATION
MATERIALS (IJOTEM)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

Visualisation of Some Poems of Yahya Kemal with Artificial Intelligence
Technology

Ahmet KARADOĞAN¹

Atatürk University, Kâzım Karabekir
Faculty, of Education, Turkish Language and
Literature Education

Dr.

karadoganahmet@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-7183-3929

Fetullah UYUMAZ²

Atatürk University Kâzım Karabekir Faculty
of Education, Social Sciences and Turkish
Education

Research Assistant

fetullah.uyumaz@atauni.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-0274-8640

Article Type: Research Article

Received: 10.10.2023

Revision received: 20.10.2023

Accepted: 28.10.2023

Published online: 29.10.2023

Citation: Karadoğan, A., & Uyumaz, F., (2023). A different perspective on Yahya Kemal poetry: visualisation of some poems of Yahya Kemal with artificial intelligence technology. *International Journal of Textbooks and Education Materials*, 6(2), 211-235.

Visualisation of Some Poems of Yahya Kemal with Artificial Intelligence Technology

Ahmet KARADOĞAN¹

*Atatürk University Kâzım Karabekir Faculty of Education, Turkish Language and Literature
Education*

Fetullah UYUMAZ^{2*}

*Atatürk University Kâzım Karabekir Faculty of Education, Social Sciences and Turkish
Education*

Abstract

We think that addressing the view of artificial intelligence, which is used in almost every field today, from literary genres to poetry will fill a gap in the literature. In this context, in this study, we examined how to visualise poems from literary products with artificial intelligence and whether the visuals created will be related to poetry. For this purpose, we selected Yahya Kemal's poems titled Gurbet, Bir Yıldız Aktı, Uçuş, Ziyaret, Siliz Gemi, Maltepe, Akşam Musikisi, Gece, Mevsimler, which have an important place in Turkish literature. We obtained visuals for the poems using Dall. E and Artbreeder applications. In the study, we examined how compatible the visuals were with the poems by using the content analysis method. As a result; artificial intelligence produced visuals suitable for the words, themes and emotions in the poems. We determined that the visuals produced by artificial intelligence were reminiscent of poems in terms of colour and shape.

Keywords: Yahya Kemal, artificial intelligence, digital art, poetry
visualization

Research Article

*Received: 10.10.2023
Revision received:
20.10.2023
Accepted: 28.10.2023
Published online:
29.10.2023*

Corresponding author:

¹Dr.

karadoganahmet@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-7183-3929

^{2*}Research Assistant

fetullah.uyumaz@atauni.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-0274-8640

Yahya Kemal'in Bazı Őirlerinin Yapay Zekâ Teknolojisiyle Görselleştirilmesi

Ahmet KARADOĐAN¹

Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi

Fetullah UYUMAZ^{2*}

Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi

---

Öz

Araştırma Makalesi

Günümüzde neredeyse her alanda kullanılan yapay zekânın edebi türlerden Şiire bakışının ele alınmasının literatürde bir boşluğu dolduracağını düşünmekteyiz. Bu bağlamda çalışmada, edebiyat ürünlerinden Őirlerin yapay zekâ ile nasıl görselleştirileceği ve oluşturulan görsellerin Őir ile bağlantılı olup olmayacağı konusunu inceledik. Bu amaçla Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Yahya Kemal'in Gurbet, Bir Yıldız Aktı, Uçuş, Ziyaret, Sessiz Gemi, Maltepe, Akşam Musikisi, Gece, Mevsimler isimli Őirlerini seçtik. Dall. E ve Artbreeder uygulamalarını kullanarak Őirler için görseller elde ettik. Çalışmada içerik analizi yöntemini kullanarak görsellerin Őir ile ne kadar uyumlu olduğunu inceledik. Sonuç olarak; yapay zekâ Őirlerdeki kelime, tema ve duyguya uygun görseller üretti. Yapay zekanın ürettiği görsellerin renk ve Őekil bakımından Őirleri anımsattığını belirledik.

Alınma tarihi:
10.10.2023
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 20.10.2023
Kabul edilme tarihi: 28.10.2023
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023

Anahtar Kelimeler: Yahya Kemal, yapay zekâ, sayısal sanat, Őir görselleştirme

---

---

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Dr.

karadoganahmet@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-7183-3929

^{2*} *Araştırma Görevlisi*

fetullah.uyumaz@atauni.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-0274-8640

Introduction

In recent years, artificial intelligence has emerged as a very essential concept that has led to changes and transformations, new ideas, new business lines and the death of some business lines by showing its influence in almost every aspect of our lives. Artificial intelligence increases its popularity day by day and helps many business lines and professionals with different application areas and applications (Çelik, 2022, p. 95). These developments can directly benefit the positive progress of our lives in social, cultural, economic and social contexts and contribute to the rapid growth of our civilisation (Yengin, 2022, p. 95). Artificial intelligence refers to machine simulations that are an example of human intelligence and are designed to think and act like humans. These machines are programmed to perform tasks that normally require human intelligence, such as visual perception, speech, recognition, decision-making and language translation (Aydoğdu Çelik, Çelik, 2023, p. 22).

While artificial intelligence as a concept has been defined in various ways since the day it emerged, it can be said that various differences have emerged in definitions as it has manifested itself in many areas of human life. While Ergen (2019, p. 6) defines artificial intelligence as "a highly complex and effective technology that enables the realisation of basic methods such as learning and comparison", Kaya and Engin (2005, p. 106) define it as "a technology that can imitate human intelligence and human learning style, can perform what is commanded to it in the light of the data entered or the findings obtained, and can produce successful results in solving different problems it encounters". According to Bostrom (2018, p. 184), artificial intelligence is used in various sectors from defence industry to finance, from production to health. Artificial intelligence tools are used in many different fields from the health sector to production systems, from sales to military applications and transform industries. Say (1998) sees it as the biggest engineering project in human history. He also defines it as "the branch of science that examines how we can make artificial systems (with bodies if necessary) perform every cognitive activity that natural systems can do (whether intelligent or not) at higher levels of success" (Say, 2018, p. 83). Artut (2019, p. 767) defines it as "the ability to fulfil all logic, self-awareness, comprehension, reasoning, problem solving and creativity abilities by a computational system in a non-biological structure." In addition to all these definitions, Köse (2018, p. 185) states that there are "significant problems and

challenges in terms of personal data protection, ethical principles, violations, cyber-attacks, etc."

Visualisation with artificial intelligence helps to make sense of complex datasets and provides insights into patterns and relationships that are not easily recognised by traditional data analysis methods (Aydoğdu elik, elik, 2023, p. 22). As with any technology, visualisation with artificial intelligence has potential disadvantages. One of the main concerns is the potential for AI to perpetuate biases in data that may lead to inaccurate or unfair conclusions. To mitigate this risk, it is important to ensure that AI visualisation tools are trained on a variety of datasets and that any bias in the data is identified and addressed (Aydoğdu elik, elik, 2023, p. 24).

In this study, a few poems of Yahya Kemal Beyatlı, one of the important poets of Turkish literature, are discussed. Yahya Kemal Beyatlı, who is one of the most important poets of the Republican period and shaped the poetry of his period, is one of the most important representatives of Turkish poetry. The echoes of his poems were very effective and left an impact on the poets who came after him (Öztürk, 2020, p. 149). The poet, who skilfully applied Aruzu to Turkish, combined divan poetry and western poetry with great mastery (Öztürk, 2020, p. 150). The poet endeavours to bring the language he uses in his poems to the most perfect form (Öztürk, 2020, p. 151). For all these reasons, Yahya Kemal Beyatlı was preferred as a poet. In addition to these, another reason for the selection of the poet is that Roger Finch translated the poet's poems into English. Roger Finch is one of the rare people who can combine academics and artists. As he is a poet, an academic and an expert in the field of linguistics, he handled the poems with great sensitivity and even paid attention to their rhymes and translated the poems *Gurbet*, *A star flowed*, *Flight*, *Visit*, *Silent ship*, *Maltepe*, *Evening music*, *Night*, *Seasons* without taking them out of context.

Although there are many studies on artificial intelligence in the literature, this research was conducted with the poems of one of the Turkish poets who is not encountered in the literature. For this reason, it is thought that the research will contribute to the current literature. In this respect, the study is original and one of the first studies in the field. With this study, how artificial intelligence will visualise the way of thinking in Turkish poetry in terms of theme, subject and emotion can be seen as one of the reasons for the study. In addition, the ability of artificial intelligence applications to visualise artistic texts without taking them out of context will also be examined. It is thought that this study will draw attention to the gap in the field and fill this gap by giving ideas to new studies.

Purpose of the Study

The main purpose of this study is to investigate how an artificial intelligence application visualises poems. In this context, the study also sought answers to the following sub-problems;

1. Are the visuals produced by artificial intelligence for Yahya Kemal's poems suitable for the theme and subject?
2. Do the visuals produced by artificial intelligence for Yahya Kemal's poems evoke the poem?

Method

Research Design

The method of the research is content analysis, which is one of the quantitative research methods. Content analysis is a research method that makes objective, methodological and quantitative explanations of the content of written/open communication (Tavşancıl & Aslan, 2001, p. 17). Within the scope of the research, we used Dall.E and Artbreeder applications from artificial intelligence applications. In this way, we examined how Yahya Kemal's poems were visualised with artificial intelligence technology.

Research Scope

In this study, 9 poems of Yahya Kemal Beyatlı, one of the most important poets of Turkish literature, are discussed. The reason for choosing Yahya Kemal as the poet is that Roger Finch translated his poems into English. Roger Finch, as an expert in his field, has handled the poems with great sensitivity and translated them without taking them out of context.

Limitation of Research

Yahya Kemal's poems Gurbet, Bir yıldız aktı, Uçuş, Ziyaret, Silent ship, Maltepe, Akşam müziği, Gece, Mevsimler were selected for this study. The main factor as a limitation in the selection of poems is that we have access to only these poetry translations of Roger Finch.

Data Colection and Data Analysis

Dall. E and Artbreeder applications were used as data collection tools in the study. Within the scope of the study, we analysed 9 poems in line with content analysis. After content analysis, the poems were uploaded one by one to artificial intelligence applications. Artificial intelligence applications provided us with data by drawing appropriate visuals for the poems.

Translating the poems without taking them out of context is important for artificial intelligence applications to make sense of and translate English words and sentences. In this way, what was intended to be conveyed was fully conveyed and visuals were obtained in this context.

Findings

Exile

Exile, what is it, can he know who has not been driven
Out to some aloof land? O exile, days of unbroken
Sunset, unbroken distances, days sunk in misery!
And the years go by, years of sorrow, years of powerty.
In a desert dryness, it is the mind's waterlessness,
It is both the yearning to fall asleep and sleeplessness.
It is that stealthiest of torments, time that will not move on,
It is the exixtence of a thousand wrongs, pardon withdrawn.
The pain of loneliness is farr worse than any torture;
Yet this man, overcome by it, to be broken must endure
Visuals created with the poem Gurbet;

Figure 1

Image Created with Dall. E

Figure 2

Image Created with Artbreeder

When Figure 1 and 2 are analysed, it is seen that both of them emphasise the theme of expatriation. The man in the first image is an old man who has suffered from distress with his

eyes looking far away and wrinkles on his face. In the 2nd image, we see a lonely person in the desert. The desert represents loneliness. The fact that the person in the desert goes towards the direction of the setting sun emphasises going away.

A Star Flowed

A star flowed, as though sky and sea embraced. It suddenly
Reminded us of that first kiss at the crest of passion.
Together our eyes were dazzled, we glanced toward the open sea.
In the daydreamy blue this glitter appeared to vanish
Before we could trace its passing, an unsolved mystery.
We thought to ourselves: it flew there, it died there,
a gold-winged thrush.
We witnessed the cascade of a star, in just such a way;
My God, we cried, what is this enigma we call 'creation'?
Guileless mankind floating along in his transitory world
Hopes for an ongoing find in any form, all in a rush.

Visuals created with a star flowed poem;

Visuals created with the poem A Star Flowed;

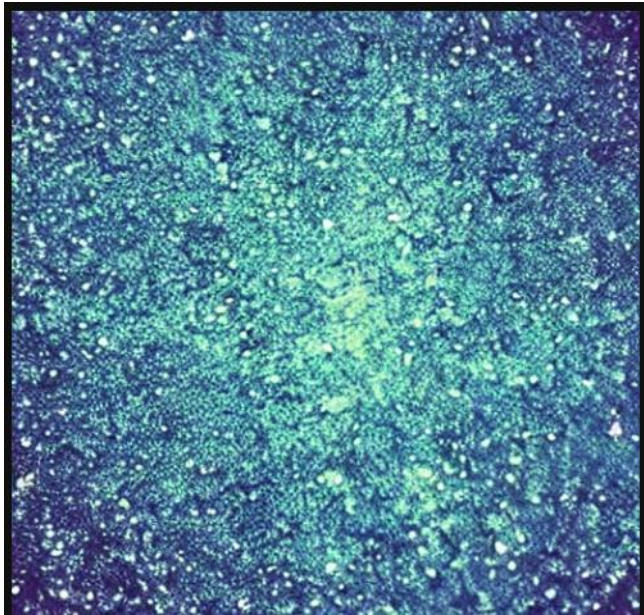
Figure 3

Image Created with Artbreeder

Figure 4

Image Created with Dall.E

When Figure 3 and 4 are analysed, it is seen that visuals suitable for the words sparkle, light, star are created in both visuals. It can be said that visuals suitable for the title of the poem were produced.

Flight

Before alighting, the soul sails through Heaven's shoreless hue;
Doesn't Noah in the Flood thus resemble a bird too?
The sky above is laden with prolonged clouds that capture
Momently below the sea's primeval foamy texture.
The sea in its shaking does not know what its waves number,
As millions of waves millions of waves more from slumber;
Its constant uproar is a folk song, spacious, full of cries,
Full of millions of shutings, millions of shouted replies.
Each time the stars in their highlands open to the atmosphere,
A world they have imagined begins to appear.
Only a soul-supporting air is above in the sky;
It s in the sensations that teach daydreams how to fly.
Only in this tier of the can constant flight be real

With every turn, the soul, that bird with scissor wings of steel,
Sights land on the horizon for less than a few moments,
Free in the sky, flying free in the sea, free in the distance

Visuals created with the poem Flight;

Figure 5

Image Created with Artbreeder

Figure 6

Image Created with Dall. E

When Figure 5 and 6 are analysed, visuals suitable for the poem were created. In both of them, visuals compatible with the words sea, wave were created. In addition, visuals were created in harmony with the words wind, air, fly in the poem.

Pilgrimage

Together again at the same season, beneath the ancient trees,
Together again at the same season, we walk around as though breeze
And the shadows of these sycamores, these cypresses, numb us;
In this tank, the water's voice glows with a celestial nimbus.
Why can the old architect not have us pray for his soul here?
Water combed from heaven sparkles in this vision's atmosphere;
On these walls, worth endless hours of wonder, beyond compare,
Gardens that will fade from China are in blossom here and there.
A frame was built for spiritual repose so that, given
To the eye another world, we with joy, having seen Heaven.
The time of pilgrimage is past, the sun sets, we must part!
We lived one day here at Atik-Valde, ravished to the heart.

Visuals created with the poem Pilgrimage;

Figure 7

Image Created with Artbreeder

Figure 8

Image Created with Dall. E

When Figure 7 and 8 are analysed, it is seen that they do not fully reflect the poem. Based on the word sycamore in the poem, a wooded area is seen in both images. But the poem is not only about trees.

Silent Ship

If there comes a time to raise anchor from time, one day more,
A ship will set out from this harbor toward an unknown shore.
It makes way silently, as though it held no living soul;
At that unrocking parting no hand waves as the lines unroll.
Those watching from the wharf are all aching from this journey;
Their eyes sting from holding the black horizon so firmly.
Wretched hearts! What last ship leaving from the homeland is this?
And what deep mourning for a life spent in exile is this?
The loved and the loving will wait in vain in the world here;
They do not know the beloved will never reappear.
Each of the many who are going are happy they could spend
A number of years here; the passengers never descend.

Visuals created with the poem Silent Ship;

Figure 9

Image Created with Artbreeder

Figure 10

Image Created with Dall. E

When Figure 9 and 10 are analysed, both of them have sea, waiting, ship and a pessimistic atmosphere in harmony with the content of the poem.

Maltepe

The sun bends thorough the golden sea its gold color;
It rekindles the fleets of how many czars
As they plunge toward the edge of the world's wide mirror!
In the sky there are millions of strings hidden
On which millions of hidden fingers play bars
Of the last melancholy march of valor.
The blue is muted untill all of it is strewn,
While in the heavens there's an increase of stars...
As night fades, new phases correct its error.
The wind spouts and bristles up the sea with mars
Of froth as all along the coast the waves lick
Maltepe's feet with snarling catlike furor.

We were not drunk with this blue, this acstasy,
Anough! It will pass as night will pass away;
O heart, wait within me yet for dawn's pallor!

Visuals created with the poem Maltepe;

Figure 11

Image Created with Artbreeder

Figure 12

Image Created with Dall. E

When Figure 11 and 12 are analysed, it is seen that visuals suitable for the words sun, sea and navy are created. However, when the poem is analysed in general, the relevance of the visuals to the poem remains at a low level.

Evening Music

At Kandilli, in the ancient garden,
As in evening's traps, curtain after curtain,
The flavor of memory is caught in grief's burden.
What further omens may wait than now there are?
In a deserted road, the wind from far
Frisks with leaves at the end of the calendar.
As the sinking hours flow toward elsewhere,
Gradually, gradually, in wisps, here and there,
Stillness hangs always frontward in the air.
The hair often stands on end through fancy's trick:
Darkness entering each door as dusk grows thick,
More than the sound of a known foot on the brick.
Until the world spreads far away from view,

From one thousand an done nights it falls to few,
Dreams within dreams open up anew.

Visuals created with the poem Evening Music;

Figure 13

Image Created with Artbreeder

Figure 14

Image Created with Dall. E

When Figure 13 and 14 are analysed, it is seen that images related to dream, shivering, evening and silence are created.

Night

As Kandilli flowed through sleep's first quarter,
We dragged moonlight along in the water.
We walked on silver the moon made glisten;
We did not speak and we did not listen.
The hills were spectral, dreamlike were the trees...
Slopes stood still in pools that listed no breeze...
Time seemed to be locked with a year-round key
Closed in music invisibility
Our disappearance fades where we have gone;
Before it concludes, our dream is at dawn.

Visuals created with the poem Night;

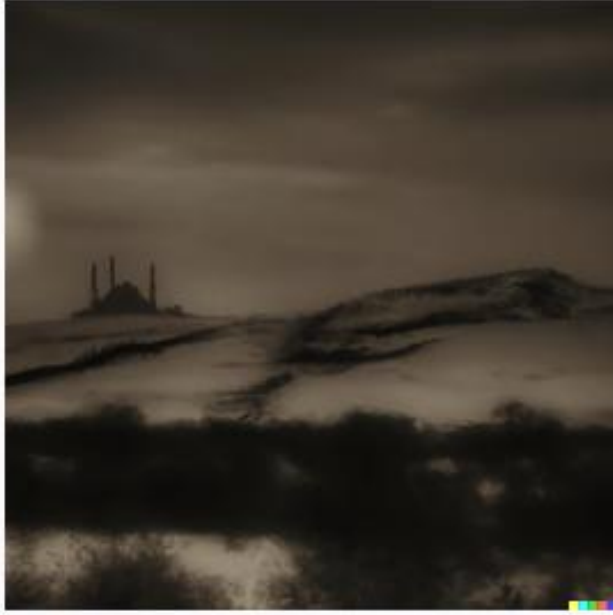
Figure 15

Image Created with Artbreeder

Figure 16

Image Created with Dall.E

When Figure 15 and 16 are analysed, it is seen that visuals are created with the words evening, sleep and dream.

The Seasons

Autmn's strings begin to resound, then
Far, far away, from afar again
They break summer's chords on sorrw's profound music.
The shore's calls, cross the waves that wash from the sound, when
Far, far away, from afar again,
Melancholy moves with its vagabond music.
Sadness from seas and mountains takes us with its trick.
Let the clouds scatter, let the spring again grow thick,
Let just-before-sunrise once more expound music.
Before the growing-blue Bosphorus brings forth dawn,
Let the Melody Maker, voice unsheathed, bow drawn,
Stride the sky victorious with His earth-bound music.

Visuals created with the poem The Seasons;

Figure 17

Image Created with Artbreeder

Figure 18

Image Created with Dall. E

When Figure 17 and 18 are analysed, it is seen that visual 17 is compatible with the poem, but 18 is not compatible with the poem.

Discussion and Results

In Cem Say's book titled "Artificial intelligence in 50 questions?", he answered the question "Can a computer make art?" as follows: "If by making art, you mean producing art products such as painting, composition, poetry, etc., yes, it can..." (Say, 2018: 83). From this point of view, according to the findings of the study, artificial intelligence helps visual communication design professionals, experts and related fields. The creation of creative ideas in a short time saves users a great deal of time. Considering the possibility that the poems discussed will be visualised by a painter, this will take months, perhaps years, but with artificial intelligence, the result can be reached in minutes.

Abdul-Rahman et. al. (2013) can be seen as the most comprehensive study in this field. In this work, the experience of collaboration between computer scientists and literary scholars and design work on poetry visualisation is presented. Through this intensive collaboration, a rule-based solution is formulated to meet the need for high-dimensional, multivariate visualisation of poems. In addition, a user interface is developed to support visual mapping tasks together with various layout algorithms. As can be seen, it is quite difficult to visualise a poem. However, with artificial intelligence, this process is completed in a very short time.

Another study in this field was conducted by McCurdy et. al. (2015). This is a two-year design study that investigates the role and impact of technology in the close reading of a poem by analysing the sound and language devices in poetry. The research results include problem characterisation and data abstraction regarding the use of sound in poetry, as well as a visualisation tool, the poem, for interactively exploring the sound topology of a poem. The study confirms the disruptive impact that technology can have on poetry research. However, the computational visualisation of poems shows that this interactivity can be exploited in rich ways. The results of the study by McCurdy et. al. (2015) also indicate that visual and auditory enrichment of poetry will increase the impact on the reader. If this finding is considered in the context of the results of the study conducted by us, giving the poem with visuals will increase the effect on the reader.

Delmonte (2015) confirms the existence of an implicit relationship between the sound and meaning carried by the words that make up the poem. He also discusses how colours can be used appropriately to explain the basic attitude expressed in poetry towards sadness or happiness. He assumes that the underlying emotion of a poem is closely related to the sounds

conveyed by the words as well as the meanings. According to this information, the colours used in our study vary according to the general subject of the poem. While dark, black and its shades are used in poems with pessimistic words, bright and luminous colours are used in poems with optimistic words.

As a result, artificial intelligence produced visuals suitable for this poem by obtaining visuals that emphasise the words time, torment, expatriation, loneliness and horizon used in the poem in Images 1 and 2. In Images 3 and 4, it can be said that it created images suitable for the theme of the poem. However, although visual 4 is related to the theme of the poem, it does not fully fulfil the theme when the poem is considered as a whole. Because the elements that will meet the words sea and sky in the poem are not present in this visual. It cannot be said that the whole poem is visualised only with a blue sparkling background. Images 5 and 6 are also compatible with the poem. Looking at Visual 7 and 8, it can be said that artificial intelligence cannot make sense of the theme. It can be said that visuals suitable for the theme of the poem were created in Images 9 and 10. There is a different situation in Visual 11 and 12. In the poem written to Maltepe neighbourhood, which is a special place, it was determined that artificial intelligence could not create visuals related to special places at a sufficient level. It can be said that in visuals 13 and 14, as well as in visuals 15 and 16, artificial intelligence created visuals suitable for the theme of the poem. Visual 15 and 16; As a result, while visual 17 is compatible with the poem, 18 is not. From this point of view, to the question "How can an artificial intelligence application visualise poems?", it can be said that if the poems do not express special places and emotions but talk about more general topics, it can be said that it visualises at a good level. Sub-problems;

1. Are the visuals produced by artificial intelligence for Yahya Kemal's poems suitable for the theme and subject? To the question; it can be said that the visuals are generally sufficient to express the theme and subject, but it can be answered that they need to be improved.
2. Do the visuals produced by artificial intelligence for Yahya Kemal's poems evoke poetry? The sub-problem can be answered yes in general.

Another result of study is that artificial intelligence can produce visuals suitable for the texts -although not completely-. In addition to the presence of images containing fantastic elements, it is also seen that with small details added to the images, colours and themes close to the places emphasised in the content and the emotions discussed are selected. Artificial intelligence is now being conceptualised just like an artist's brain, and this leads us to evaluate

the concept of subjectivity, which is very important for today's art, on a controversial area (Ballı, 2020, p. 278).

Another finding that stands out when we look at the visualisations is the production of original visuals. Even if they do not fully reflect the poem, it is clearly seen that the visuals are inspired by poems. When we look at the deepening debates on Art and Artificial Intelligence (AI), Coeckelbergh argues that the products produced by artificial intelligence can be related to both art and objective and subjective criteria (Coeckelbergh, 2017: 290 cited in Ballı, 2020, p. 286). In the field of discussion, the general idea is that if there are objective criteria that determine art, AI can be easily created to create products that meet the criteria. If whether or not a product can be considered "art" is based on a subjective judgement, it means that everything, including products produced by AI, has a chance to be considered art. Therefore, the question "Can AI create art?" should be distinguished from "Can AI create good and valuable art?". Instead of asking whether AI-created products should be included in the traditional definition of art, it should be considered that AI-created products should be considered as works of art created by human artists. Because, in essence, the art teacher, programmer and software developer of AI is a human being and gives products and outputs of artistic quality as much as they are taught and programmed. Of course, in addition to these discussions, the concept of creativity also has an important place (Ballı, 2020, p. 286).

It can be said that the biggest difference of artistic products produced with artificial intelligence from human art products is that they lack personal touch and emotional connection. However, with Duchamp's words "I don't believe in art, I believe in the artist", it would be appropriate to find a new dimension to the concept of "artist", which is discussed in the history of art, and to foresee that this concept will be replaced by an algorithm that we can call "post-artist" in the future. If we remember the connection of the word 'art' with the word 'artificial' in many languages, including Turkish, it is quite possible that the 'new-artists' to be produced by algorithm will conceptually fulfil this meaning. Thus, the concepts of "artist" and "work of art", which have been discussed almost since the beginning of modern art, evolve in a different direction and reveal new areas of questioning (Ballı, 2020, p. 286). It can be said that this is due to the fact that artificial intelligence repeats and combines existing styles with algorithm patterns. However, another dimension that needs to be addressed here is that artificial intelligence reaches the result by combining some big data, work and operations that humans cannot do in seconds. Considering all these factors, it is concluded that it would be more meaningful to produce works by utilising the functionality of artificial intelligence.

Recommendations

Images created by artificial intelligence can be used with poems. However, it cannot be said that the visuals fully reflect what the poem wants to express. For this reason, it can be suggested that the use of artificial intelligence in the visualisation of poems should be carried out by experts.

It can be suggested that the visuals created with artificial intelligence should be given next to the text of the poem to increase interest in the poem.

It can be suggested to use the visuals created with artificial intelligence especially in poetry teaching. However, the issue to be considered here is that the visuals should be prepared by artificial intelligence experts and literature field experts and the appropriate ones should be used.

References

- Abdul-Rahman, A., Lein, J., Coles, K., Maguire, E., Meyer, M., Wynne, M., ... & Chen, M. (2013, June). *Rule-based visual mappings—with a case study on poetry visualization*. In *Computer Graphics Forum* (Vol. 32, No. 3pt4, pp. 381-390). Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1111/cgf.12125>
- Artut, S. (2019). Yapay zekâ olgusunun güncel sanat çalışmalarındaki açılımları, *İnsan&İnsan*, (6),22, 767-783.
- Aydoğdu Çelik, M. ve Çelik, Y. (2023). İngiliz Romantik şiirinin yapay zekâ teknolojisiyle görselleştirilmesi. *Humanitas*, 11 (INCSOS VIII Özel Sayısı), 21-36.
- Ballı, Ö. (2020). Yapay zekâ ve sanat uygulamaları üzerine güncel bir değerlendirme. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 277-306. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanatvetasarim/issue/58750/848330>
- Bostrom, N. (2018). *Süper zekâ: Yapay zekâ uygulamaları, tehlikeler ve stratejiler*. (F. B. Aydar, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, Y. (2022). *Kurumsal iletişimde yapay zekâ kullanımı*. H. Çiftçi ve H. Ö. Ilgın (Ed.) A'dan Z'ye iletişim çalışmaları-7 içinde (s. 91-114). İksad Yayınevi.
- Delmonte, R. (2015, June). *Visualizing poetry with SPARSAR—visual maps from poetic content*. In *Proceedings of the Fourth Workshop on Computational Linguistics for Literature* (pp. 68-78).

- Ergen, M. (2019). What is artificial intelligence? Technical considerations and future perception. *The Anatolian Journal of Cardiology*, 22(2), 5-7.
- Kaya, İ. ve Engin, O. (2005). Kalite iyileştirme sürecinde yapay zekâ tekniklerinin kullanımı. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 11(1), 103-114.
- Köse, U. (2018). Are we safe enough in the future of artificial intelligence? A discussion on machine ethics and artificial intelligence safety. *Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 9(2), 184-197.
- McCurdy, N., Lein, J., Coles, K., & Meyer, M. (2015). Poemage: Visualizing the sonic topology of a poem. *IEEE transactions on visualization and computer graphics*, 22(1), 439-448. DOI: 10.1109/TVCG.2015.2467811
- Öztürk, D. (2020). Cumhuriyet şiirine yön veren şair: Yahya Kemal Beyatlı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (24), 147-162.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/igdirsosbilder/issue/66831/1045159>
- Say, C. (1998). Akla Doğru. *Cogito Yayınları*, Sayı: 13.
- Yengin, D. (2022). *Dijital hastalık olarak phantom vibration*. A. Övür (Ed.) Dijital devrim içinde (s. 93-108). Der Yayınları.

**ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI VE EĞİTİM MATERYALLERİ
DERGİSİ (IJOTEM)**

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

İlköğretim Programlarında Ahlak Eğitiminin Tarihsel Gelişimi

Ali YALÇIN¹

*Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi
Dr.*

aliylcnn77@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8421-3924

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Alınma tarihi: 02.10.2023

Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 20.10.2023

Kabul edilme tarihi: 28.10.2023

Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023

Alıntı: Yalçın, A. (2023). İlköğretim programlarında ahlak eğitiminin tarihsel gelişimi. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 6(2), 236-259.

İlköğretim Programlarında Ahlak Eğitiminin Tarihsel Gelişimi

Ali YALÇIN¹

Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi

Öz

Araştırma Makalesi

Toplumsal bir varlık olarak insan, sağlıklı bir gelecek için ahlaki değerlere sahip bireyleri yetiştirmeyi hedefler. Bu çalışma, ilköğretim programlarında ahlak eğitiminin tarihsel gelişimi üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Cumhuriyet döneminde ilköğretim programlarında (Müşahabat-ı ahlakiye ve ma'lumat-ı vataniye, yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık bilgileri, sosyal bilgiler, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi) ahlak eğitiminin tarihsel olarak nasıl bir gelişim izlendiğini ortaya çıkartmaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine göre gerçekleştirilen çalışmada betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın geçerlik ve güvenirlik aşamasında, aktarılabilirlik ve doğrulanabilirlik işlem basamakları uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında ahlak eğitiminin sadece basit soyut kurallarla değil yaşantı ve telkinler yoluyla öğretildiği saptanmıştır. Ayrıca ilköğretim programlarında vurgulanan ortak konu, milli ahlaki değerlere sahip yurttaşlar yetiştirmektir. Ahlak eğitiminde edebi ürünlerin (menkıbeler, hikâye, masal, âlimlerin yaşamları, tarihi kahramanlar vb.) kullanılması gerektiği ifade edilmiştir. İlköğretim programlarında ahlak eğitimine dair açıklamalar günümüze yaklaştıkça yaşantı temelli olduğu ve değerler eğitimi aracılığıyla öğretilmesi hedeflendiği söylenebilir. Araştırmanın sonuçlarından anlaşıldığı üzere, değerler aracılığıyla çocukların ahlaki duyguları, ahlaki kararlar alma becerileri ve ahlaki gelişimleri desteklenebilir fikri ortaya çıkmaktadır.

Alınma tarihi:

02.10.2023

Düzeltilmiş hali alınma

tarihi: 20.10.2023

Kabul edilme tarihi:

28.10.2023

Çevrimiçi yayınlanma

tarihi: 29.10.2023

Anahtar Kelimeler: İlköğretim, öğretim programı, ahlak, ahlak eğitimi, değerler

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Dr.

aliylcn77@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8421-3924

Historical Development of Moral Education in Primary Education Programs

Ali YALÇIN¹

Bursa Uludağ University, Faculty of Education, Social Studies Education

---

Abstract

As a social being, human beings aim to raise individuals with moral values for a healthy future. This study focuses on the historical development of moral education in primary education programs. In this context, the aim of the study is to reveal the development of moral education in primary education programs (Müşahabat-ı Ahlakiye and Ma'lumat-ı Vataniye, civics, civic knowledge, civic information, social studies, citizenship and democracy education courses) during the Republican period. Descriptive analysis technique was used in the study, which was conducted according to document analysis, one of the qualitative research methods. In the validity and reliability phase of the research, transferability and verifiability process steps were applied. According to the findings of the study, it was determined that in the primary education programs of the Republican period, moral education was taught not only through simple abstract rules but also through experience and indoctrination. Moreover, the common theme emphasized in primary education programs is to raise citizens with national moral values. It was stated that literary products (myths, stories, tales, lives of scholars, historical heroes, etc.) should be used in moral education. As the explanations about moral education in primary education programs approach the present day, it can be said that they are experience-based and aimed to be taught through values education. As understood from the results of the research, the idea that children's moral feelings, moral decision-making skills and moral development can be supported through values emerges.

Keywords: Primary education, curriculum, moral, moral education, values

---

Research Article

Received: 02.10.2023

Revision received:
20.10.2023

Accepted: 28.10.2023

Published online:
29.10.2023

---

¹ Corresponding author:

Dr.

aliylcn77@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8421-3924

Giriş

Ahlak, insanların davranışlarını düzenleyen, insan ilişkilerini yönlendiren, toplumun değerlerini yansıtan; kişisel veya toplumsal normları ifade etmektedir. Ahlaki normlar, kişisel dürüstlük, sadakat, cömertlik, adalet, saygı, sorumluluk gibi değerleri içerebilir. Ahlaki değerler ve kurallar, bir toplumun devamlılığı ve düzeni için önemlidir. Ahlaki değerler ve kurallar, genellikle toplumun kültürel, dini, felsefi ve tarihsel geçmişi tarafından şekillendirilir (Cevizci, 2023; Kuçuradi, 2011). Bu bağlamda ahlak, bireylere nasıl davranmaları gerektiğine dair bir rehber sunar ve insanların kendi seçimleri, değerleri ve vicdanlarıyla uyumlu bir şekilde yaşamalarına yardımcı olur. Ayrıca ahlak, farklı kültürler ve inanç sistemleri arasında değişebilir ve zaman içinde evrilebilir (Febriani, Nevi, Emilia, Khoerunisa, Sari & Asbari 2023).

Ahlak, çoğu zaman iyi ve kötü davranışlar bütünü olarak bilinmektedir ve bireylerin sorumluluklarına uygun davranışlar sergilemeleri gerektiren kurallardır (Gert & Joshua, 2020; Kulaksızoğlu, 1997). Amerikalı eğitimci John Dewey'e göre ahlak, bireylerin aile, okul ve toplumsal normlar çerçevesinde öğrendiği ve zamanla davranışlarına yansıdığı kurallar ve sorumluluklar bütünüdür (Dewey, 1959). Bu tanımlardan anlaşıldığı üzere ahlak kavramına yönelik farklı yaklaşımlar, görüş ve düşünceler öne sürülmüştür. Nitekim Osmanlı'nın son dönemlerinde ahlakı; din, psikoloji, millet, hürriyet, ferdiyetçilik, İslamcılık ve modern eğitim anlayışı ile ilişkilendiren kişi ve düşünce ekollerinin olduğu görülmektedir (Ergin, 1977). Özellikle II. Abdülhamid döneminde ilköğretimde ahlak eğitiminin önemi üzerinde sıklıkla durulmuştur (Vurgun, 2018).

Ahlak eğitimi üzerine çalışan düşünürler, tarih boyunca çeşitli felsefi, pedagojik ve etik görüşler geliştirmişlerdir. Şöyleki Antik Yunan filozofu Aristoteles, etik konulara büyük önem vermiş ve ahlaki erdemi önemsemiştir. Aristoteles'e göre ahlaki erdem, alışkanlıklar ve eğitimle geliştirilebilir. İngiliz filozof John Locke, "Çocuk eğitimi üzerine düşünceler" adlı eserinde çocukların eğitiminde ahlaki değerlerin önemini vurgulamıştır. Ayrıca, çocukların deneyim yoluyla ahlaki değerleri öğrenmeleri gerektiğini savunmuştur (Noddings, 2017). Jean-Jacques Rousseau: "Emile" ve "Eğitim üzerine" adlı eserlerinde, çocukların özgürlüğüne saygı gösterilerek ahlaki değerleri kendi çabalarıyla öğrenmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Alman filozof Immanuel Kant, ahlaki değerlerin evrensel ve soyut ilkelere dayandığına inanmıştır. Kant, ahlak eğitimi, insanların ahlaki yükümlülüklerini anlamalarını ve evrensel ahlak ilkelerini takip etmelerini gerektiğini savunmuştur (Kant, 2002). Lawrence Kohlberg,

ahlaki gelişimin aşamalarını tanımlayan bir teori geliştirmiştir. Bu teori, insanların ahlaki düşünce ve davranışlarının evrimsel bir süreç olduğunu öne sürer. Kohlberg'e göre, ahlak eğitimi, bireylerin ahlaki düşünce yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olmalıdır. Fransız düşünür Émile Durkheim, toplumun temel işlevlerinden biri, bireylerin toplumsal değerleri ve normları içselleştirmesini sağlamaktır. Bu sürecin önemli bir parçası, ahlak eğitimidir. Ahlak eğitimi, bireylerin toplumun değerlerini, normlarını ve ahlaki kurallarını öğrenmelerini ve bu kurallara uymalarını sağlayan bir araç olduğunu açıklamıştır. Ona göre ahlak eğitimi, toplumun "toplumsal bilincini" geliştirir ve toplumun üyeleri arasında birlik ve dayanışmayı artırdığını ifade etmiştir (Durkheim, 2010). Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi bu düşünürler, ahlak eğitimi konusundaki farklı perspektifleri ve yaklaşımları temsil etmektedirler (Cevizci, 2023; Noddings, 2017).

Toplum bilimi uzmanlarına göre bireyler, toplumun temel ahlaki değerlerini çocukluktan itibaren toplum içindeki örnek yaşantılarla elde ettiklerini söylerler (Ergün, 1994). Zamanla dünyada meydana gelen gelişmeler ile ahlak eğitimine yönelik düşünce ve yaklaşımlar da etkilenmiş, modern ahlaki değerlere sahip bir neslin doğmasına zemin hazırlamıştır. Kohlberg, ahlak eğitiminin amacını, okulun, baskıcı ve zorlayıcı geleneksel yapısından ziyade, gelişmenin bir sonraki basamağını uyarıcı olarak ifade etmiştir. Ayrıca ahlak eğitimi ile bireylerin ahlaki üst evrelere ulaşacağını belirtmiş, bunun gerçekleşebilmesi için de akıl yürütme süreçlerinin etkin olduğu bir eğitim programı aracılığıyla gerçekleşeceği öne sürmüştür (Kohlberg & Hersh, 1977). Cumhuriyetin ilk yıllarında itibaren öğretim programlarında, devletini ve vatanını seven, cumhuriyet rejimini koruyan ve geleceğe taşıyan yurttaşlar yetiştirmeyi amaç edindiği için bireylerin de ahlaki değerlerle yetişen yurttaşlar olmaları beklenmiştir (Maarif Vekâleti, 1924). Bu açıklamalar doğrultusunda ahlak eğitiminin temel amacı, insanların birbirleriyle daha adil, saygılı, etik ve medeni yaşamın gerektirdiği bir şekilde ilişki kurmalarını teşvik etmektir (Yinilmez Akagündüz, 2016).

Eğitim ve okulun en önemli amaçlarından biri, iyi ahlaklı insanlar yetiştirmektir. Ahlak eğitimiyle amaçlanan, bireyin vicdani yargısıyla olumlu davranışlar sergilemesidir (Kaya, 1997). Bu eğitim, insanların ahlaki değerleri ve davranışları anlamalarını, kabul etmelerini ve uygulamalarını teşvik etmeyi hedefler. Ahlak eğitimi, bireylerin toplumlarına, ailelerine ve kendilerine daha iyi bir şekilde hizmet etmelerine yardımcı olmak için ahlaki prensipleri öğretmeyi amaçlar. Çünkü ahlaklı ve iyi insan yetiştirmek, insanlık geleceği için önem taşımaktadır (Ulusoy, 2019). Bu bağlamda ahlak eğitimi, bireylerin karakter gelişimini destekler. Bu, iyi niyetli, sorumlu ve etik bir şekilde davranmalarını teşvik eder. Bireylere

ahlaki zorluklarla nasıl başa çıkacaklarını öğretir. Böylece bireylerin, iyi kararlar vermelerine ve ahlaki bir şekilde hareket etmelerine yardımcı olabilir.

Ahlak eğitimi, insanların diğer insanların bakış açısını anlamalarını ve empati geliştirmelerini teşvik eder. Bu yüzden ahlak eğitimi, genellikle okullarda, ailelerde, dini kurumlarda ve toplum merkezlerinde verilir. Çünkü ahlak eğitimi, bireylerin daha iyi vatandaşlar olmalarına, diğer insanlara saygı göstermelerine ve toplumsal değerlere uygun bir şekilde davranmalarına yardımcı olur. Ahlak eğitimi, toplumların daha iyi bir şekilde işlemesine ve insanların daha adil ve etik bir şekilde bir arada yaşamalarına katkıda bulunabilir (Cevizci, 2002; Yinilmez Akagündüz, 2016; Zeki Aydın, 2022). Bu bağlamda II. Abdülhamid Dönemi'ndeki (1876-1909) ilkokul ve ortaokullarda ahlak eğitimi için bazı derslerin konulduğu ve bu süreçte bazı ahlak eğitimine yönelik kitapların okutulduğu bilinmektedir (Yinilmez Akagündüz ve Doğan, 2020). Bu dönemin öğretim programları ve ders kitaplarından anlaşıldığı üzere ahlak ile ilgili kural ve kaidelerin ezberletildiği anlaşılmaktadır (Vurgun, 2018). Ancak Cumhuriyet döneminden itibaren soyut ahlaki kuralları ezberletmek yerine çocukların almış oldukları ahlak eğitimini, örnek yaşantılar yoluyla davranış haline getirmeleri hedeflenmiştir (Maarif Vekâleti, 1924). Yani Cumhuriyet nesli yurttaş, milli ahlaki değerlere sahip yurttaş olarak tanımlanmıştır.

Cumhuriyet dönemi ilköğretim programları içerisinde ahlak eğitimine dair bilgi ve açıklamaların yer aldığı dersler: Müsahabat-ı ahlakiye ve ma'lumat-ı vataniye, yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık bilgileri, sosyal bilgiler, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi öğretim programlarıdır. Ancak din eğitimi ile ilgili derslerde de ahlak eğitimine (Kesgin, 2011), dair konulara yer verilmiştir. Fakat bu çalışmada konunun sınırlılığı açısından sadece ilköğretim programları araştırma kapsamına alınmıştır. Bu öğretim programlarının en önemli ortak amacı, cumhuriyetin temel ilke ve inkılaplarını kavramış, milli ahlaki değerlere sahip yurttaşlar yetiştirmektir. Aslında Cumhuriyetin ilk yıllarında ahlak eğitiminin amacı ile günümüz eğitim sisteminde ahlaki değerlere sahip bireyler yetiştirme amacı neredeyse aynıdır. Bu bağlamda şu süreçte "ahlak eğitimi neden önemlidir?" sorusu akıllara getirmektedir. Çünkü insan, toplumsal bir varlık olduğu için başka insanlarla iletişim kurmak zorundadır. Bireyin kendisi, doğru bir tutum veya davranış sergilediğini görmek için ancak içinde bulunduğu veya iletişim kurduğu insanlar belirleyici rol oynamaktadır. Günümüzde aile yapılarında meydana gelen yozlaşmalar, iletişim kopuklukları, modern dünyadaki teknolojik gelişmelerden kaynaklanan ahlaki değişimler, birey ve toplum ekseninde hızlıca gerçekleşen tutum ve değerler, bireylerin hayata bakış açıları ve beklentilerinin değişmesi,

bireylerin sosyal ve psikolojik kaynaklı problemlerle başa çıkmadaki yetersizliği, anne, baba ve çocuklar arasındaki değer (Aygün, 2013) ve kuşak çatışması, toplumsal değerlerin geleceğe taşımadaki kuşaklar arasındaki çatışma, bölgesel, ulusal ve küresel problemlerin olumsuz etkileri gibi faktörler, ahlak eğitiminin gerekli ve önemli olduğunu göstermektedir.

İlgili literatürde, ahlak eğitimi ile ilgili araştırmaların mevcut olduğu görülmektedir. Konuya dikkat çekmek ve konu dışına çıkmadan ahlak eğitimine yönelik araştırmaları, belli başlıklar etrafında sınıflandırmanın daha açıklayıcı ve anlaşılır olacağı düşünülmektedir. Ahlak ve eğitim ilişkisi üzerine yapılmış çok sayıda çalışma mevcuttur (Dewey, 1959; Piaget, 1972; Topçu, 1997; Kulaksızoğlu ve Dilmaç, 2013; Yayla, 2005; Ulusoy, 2007; Durkheim, 2010; Kesgin, 2011; Durakoğlu, 2014; Yıldırım, 2014; Yinilmez Akagündüz ve Doğan, 2020; Bayrak ve Akdemir 2021; Dilan Çağlayan, 2022; Akyol ve Özmen, 2023; Sevim, Güler, İnançlı ve Aslan, 2023; Kara, 2023). “Türkiyede ahlak eğitimi üzerine bir inceleme” isimli çalışmada, ahlak eğitiminin ders kitaplarında tarihsel gelişimi incelenmiştir (Yinilmez Akagündüz, 2017). Konuyla ilgili diğer çalışmalar incelendiğinde, ahlak ve din (Akyol, 2013; Yılmaz, 2023), ahlak ve psikolojik temeli (Onur, 1979; Çiftçi, 2003), ahlak ve değerler (Yıldırım, Becerikli ve Demirel, 2017; Esemem, 2020; Dikmen, 2014; Şahin ve Katılmış, 2016; Yiğittir ve Bal, 2013), Ahlak ve felsefe, (Çilingir, 2003; Türer, 2014; Noddings, 2017; Cevizci, 2023; Eken Taşkaya, 2023) alanında bazı çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların ortak noktası ahlakın, eğitim, psikoloji, sosyoloji, din ve felsefe ile olan bağıntı teorik çerçevede temellendirmeleridir. İlgili alanyazından hareketle bu çalışma konusunun seçilmesinin gerekçelerinden biri de ilgili alana katkı sunmak, ilköğretim programlarının ahlak eğitimine dair gelişimini tarihsel olarak değişimlerini ve farklılıklarını belirlemek, ilgili araştırmacılara yol göstermektir. Günümüzde ilköğretim programlarında değerler aracılığıyla ahlak eğitiminin devam edildiği görülmektedir. Hatta sosyal bilgiler dersinde değerler, kazanımlarla birlikte öğretilmesi amaçlanmış ve bunun için öğretim programında (Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB], 2023), çok sayıda değere yer verilmiştir. Bu değerler, öğrenme alanındaki konular aracılığıyla öğretilerek öğrencilerin, bu değerleri yaşamlarında davranışlarına yansımaları hedeflenmiştir. Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmanın amacı, Cumhuriyet döneminde ilköğretim programlarında (Müşahabat-ı ahlakiye ve ma'lumat-ı vataniye, yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık bilgileri, sosyal bilgiler, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi) ahlak eğitiminin tarihsel olarak nasıl bir gelişim izlendiğini belirlemektir.

Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın deseni, verilere ait dokümanlar, veri analizi, geçerlik ve güvenirlik başlıkları altında açıklamalar sunulmuştur.

Model

Cumhuriyetin ilanından sonra ilköğretim programlarında ahlak eğitimini incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma yöntemi, amaca ulaşmak için olay ve olgular ışığından hareketle bilgi edinmek amacıyla görüşme, gözlem, doküman gibi araçların etkin kullanıldığı bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2021; Merriam & Tisdell, 2015). Bu çalışma Cumhuriyetten günümüze tarihsel dokümanlar olan ilköğretim müfredat programlarından oluştuğu için nitel araştırmanın doğasına uygun bir araştırmadır. Bu sebeple araştırmada, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın Verileri ve Toplanması

Bu araştırmanın verileri Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ilköğretim müfredat programları içinde yer alan 1924, 1930, 1938, 1948, 1949, 1961, 1962, 1968,1988, 1990, 2005, 2018 ve 2023 öğretim programlarından oluşmaktadır. Bu öğretim programları kapsamında ahlak eğitimine dair açıklamaların yer aldığı “Müşahabat-ı ahlakiye ve ma‘lumat-ı vataniye, hayat bilgisi, yurt bilgisi, vatandaşlık bilgileri, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi ve sosyal bilgiler” dersi çalışmanın kapsamı dâhilinde incelenen öğretim programlarıdır. Dokümanların toplanma süreci iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Bunlardan birincisi Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı çevrimiçi adresinde 2005, 2018 ve 2023 sosyal bilgiler dersi öğretim programının pdf haline erişim sağlanmış ve elektronik ortama aktarılmıştır. Daha sonra diğer öğretim programlarına erişim sağlamak için Ankara’da Milli Kütüphane Arşivinde mevcut olan ilköğretim programlarına ulaşılmış ve elektronik araç yardımıyla bilgisayar ortamına aktarılarak analiz süreci için hazır duruma getirilmiştir. Yazar tarafından ilköğretim programları ön incelemeye tabi tutulmuş ve sadece ahlak eğitimine dair konuların ve açıklamaların geçtiği programlar, araştırmaya dahil edilmiş, diğerleri kapsam dışı tutulmuştur.

Araştırmanın Analizi ve İnanırcılık

Bu çalışmada verilerin analiz sürecinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu analiz türünün kullanılmasının en önemli gerekçesi, ayrıntılandırmaya gidilmeden verilerin olduğu gibi aktararak okuyucuya doğrudan bilgi sunmak, dönemin dil ve metinsel ifadelerini olduğu gibi betimlemek ve araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini desteklemek adınadır. Bu nedenle araştırmanın dokümanlarından hareketle elde edilen veriler, tarihlere göre sıralamaya konulmuş ve analiz süreci bazı işlem adımlarına göre gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İlk aşamada, dokümanlar içinde ahlak eğitimine dair bilgiler tespit edilmiş belli bir sıraya konulmuş, daha sonra hangi bilgilerin konuyla tutarlı ve geçerli olduğu belirlenmiştir. Diğer bir aşamada tespit edilen veriler, ayıklanmış, düzenlenmiş bir şekilde bulgular bölümünde sunulmuştur. Araştırmanın aktarılabirlik (dış geçerlik) ve doğrulanabilirliğini (Lincoln ve Guba, 1985) sağlamak adına elde edilen veriler, okuyucuya alıntılar olarak doğrudan sunulmuştur. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini desteklemek adına uzman görüşüne de başvurulmuştur. Özellikle betimleyici bulguların ahlak eğitimine uygunluğu noktasında üzerinde tartışılmış ve verilerin doğruluğu teyit edildikten sonra son şekli verilerek bulgular bölümünde belirtilerek yorumlanmıştır. Her öğretim programına uygun tanımlanan betimleyici bulgular yorumlanırken günümüzün koşullarına göre değil de tamamıyla kendi dönemine uygun bir şekilde düşünülerek yorumlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, araştırmanın analizleri sonucunda bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

1. 1924 İlkmektep Müfredat Programı

Müşahabat-ı Ahlakiye ve Ma'Lumat-I Vataniye Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitimine Dair Açıklamalar:

1. *Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı olmak sıfatıyla malik oldukları hak ve vazifeleri tanıtmak, bütün hareketlerinde hâkim olması lazım gelen ahlak esaslarını telkin etmek, velhasıl milli ve insani vazifelerini takdir ve ifa idebilecek bir hale getirmektir* (Maarif Vekâleti, 1924).

2. *Birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda müşahabat-ı ahlakiye dersleri, ahlaki esasları çocukların vicdanında canlı bir surette yaşatacak samimi misaller şeklinde verilecektir. Malum bu misaller, esnasında yüksek ahlak ve fazilet numunelerini*

gösterecek, büyük milli kahramanların menkıbelerini, büyük âlim, muhter'î, kâşiflerin, bilhassa çocuk kahramanlarının hayat ve faaliyet ve sergüzeştlerini cazip hikâyeler şeklinde anlatacaktır (Maarif Vekâleti, 1924).

3. Çocukları, mektep hayatında bir kaç sene böyle bir fazilet ve samimiyet hevesi içinde ruhen ve fikren yaşamaları, onların ahlaki ve manevi mukadderatı üzerinde çok müessir olur. İnsaniyete şeref veren büyük adamların ve kahramanların canlı sergüzeştleri, kuru ve cansız ahlak kaidelerinin te'min edemeyeceği tesiri hasıl eder. Çocukların fikirlerini ve kalplerini yüksek insani hislere karşı açtığı gibi onları faziletli olmaya da sevk eder (Maarif Vekâleti, 1924).

4. Bu devrede çocuklara mücerred ahlak kaidelerini öğretmekten ziyade kendilerine ahlaki ve ictimai ihtiyatlar kazandırmak lazımdır. Bunun için mektebi maddi ve manevi hayatı, çocuklarda temeyyüzlük, intizam, nezaket, doğruluk, teavün ü tesaned, güzel ve iyi şeylere karşı muhabbet, vazifeşinaslık gibi itiyatlar te'sis edebilecek bir tarzda tertip ve tanzim edilmelidir (Maarif Vekâleti, 1924).

5. Muallimi talebeye yaklaştırmağa, sevdirmeye ve çocuklarda ahlaki hislerin inkişafına hizmet eden musahabe ve hasbihal saatlerinde muallim, talebenin mekteb dahili haricindeki faaliyetlerini mevzu'bahs edecek ve iyi ve fena hareketler üzerene çocukların nazar-ı dikkatini celb edecektir (Maarif Vekâleti, 1924).

6. Mekteblerimizde bu suretle yetişen gençler, bil-zat tecrübeleriyle en muvafık ve en mükemmel tarz idarenin cumhuriyet idaresi olduğunu fa'len öğrenmiş ve icabında onu müdafa ve himaye için hiçbir fedakarlıktan çekinmeyecek bir hale gelmiş olurlar (Maarif Vekâleti, 1924).

Müşahabat-ı ahlakiye ve ma'lumat-ı vataniye dersi öğretim programında ahlak eğitimine dair önemli bilgilere yer verildiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonraki ilköğretim programında çocukların vatanına ve milletine karşı görev ve sorumluluk bilinciyle yetişmeleri hedeflenmiş, ayrıca toplumsal olarak ahlaklı, dürüst, çalışkan ve yardımsever bireyler olmaları beklenmiştir. Bu bulgulardan anlaşıldığı üzere ahlak eğitiminin, yaparak yaşarak ve göstererek verilmesi önerilmektedir.

Çocukların ahlak kurallarını ezberleyerek öğrenmekten ziyade ahlaki değerleri bizzat yaşarak öğrenilmesi ve bunu hayatlarında uygulamaları gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle tarihi şahsiyetler, menkıbeler, âlimler ve önemli olaylar aracılığıyla ahlak eğitimi verilmesi önerilmiştir. Ayrıca öğretmenin olumlu tutum ve davranışları sergilemesi çocukların ahlaki duygularını olumlu yönde kuvvetlendireceği açıklanmıştır. Son dikkat çekici bulgulardan biri

de cumhuriyet nesli çocukların ahlaklı ve dürüst kişilikli bireyler olmasıyla cumhuriyet idaresini her zaman müdafaa ve himaye etmekten çekinmeyeceklerini ifade edilmişlerdir.

2. 1930 İlköğretim Müfredat Programı

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

1. Mektep hayatında aile ve şehir muhitindeki insanlar arasında tahaddüs edilen hakiki vakalar münakaşa edilmek suretiyle veya hayali masallar ve hikâyeler nakletmek suretiyle çocuklara ahlaki tekinler yapmak (Maarif Vekâleti, 1930).

Yurt bilgisi Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

1. Onda (Çocuklarda), devlet, milliyet ve aile tesanüdüne iptina eden sağlam bir ahlakîyat hissi tevdi etmek ve yaşatmak.

2. Çocuklara mücerret ahlak kaidelerini öğretmekten ziyade kendilerine ahlaki ve içtimai itiyatlar kazandırmak lazımdır. Bunun için mektebi maddi ve manevi hayatı, çocuklarda temeyyüzlük, intizam, nezaket, doğruluk, teavünü tesanüt, güzel ve iyi şeylere karşı muhabbet, vazifeşinaslık gibi itiyatlar tesis edilecek bir tarzda tertip ve tanzim edilmelidir (Maarif Vekâleti, 1930).

1930 İlköğretim müfredat programında hayat bilgisi dersinde ahlak eğitime dair konu ve içerikler incelendiğinde, çocuklara toplumun bir parçası olduğunu hissetmeleri ve ahlaklı birer bireyler olmaları için masallar ve hikâyeler aracılığıyla yetiştirilmeleri önerilmiştir. Özellikle gerçek hayattan örnekler üzerinde ve bazen de bizzat yaşayarak ahlaki değerleri, telkinler yoluyla öğrenmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Yurt bilgisi dersinde, çocukların devlete, millete ve ailesine karşı ahlaki duygulara sahip bireyler olmaları hedeflenmiştir. Çocukların soyut ahlaki kuralları öğrenmekten ziyade toplum ve kendileri için faydalı olan ahlaki kaideleri öğrenmeleri istenmiştir. Bu sebeple çocukların yaşamlarında nezaketli, doğruluk, güzel, iyi, birleştirici, sorumluluk sahibi bireyler olmaları için ahlak eğitiminin önemli olduğu açıklanmıştır. Bu programda dikkat çeken nokta 1924 programına göre ahlak eğitime dair açıklamaların azaldığı görülmektedir.

3. 1938 Ortöğretim Müfredat Programı Yurt Bilgisi Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

1. Millet konusu: Ahlak hakkında mütalea, milli his, medeni his (Kültür Bakanlığı, 1938).

1938 Ortamektep yurt bilgisi dersinde ahlak eğitimine dair konu ve içeriklerin azaldığı görülmektedir. Bu programda sadece “millet” konusu öncülüğünde, “*ahlak hakkında mütalea, milli ve medeni his kapsamında*” ahlak eğitiminin verildiği görülmektedir.

4. 1948, 1949, 1961, 1962, 1988 İlkokul ve Ortaokul Programında Ahlak Eğitimi Dair Açıklamalar:

İlkokul Ve Ortaokulda Eğitim ve Öğretim İlkelerinde Ahlak Eğitimi:

1. *Ahlâk eğitiminde muvaffak olmak için çocuklara soyut ahlak kuralları belletmekten ziyade onların yaşayışlarının ahlâklı olmasını sağlamaya çalışmalıdır. ‘Çocuklar doğuşlarından iyilik ve kötülük anlamlarına sahip değildirler. Bu sebeple yetiştikleri sırada onların birtakım yanlış hareketlerde bulunmaları gayet tabiidir. Hata etmek, çocuğun hakkıdır. İlk önce ana baba, sonra da onlarla birlikte öğretmen çocuğa daima iyi örnek olmakla beraber, onun hareketlerini gözlemleyecek, fena olanlarının sebeplerini anlayacak ve neticede bu sebepleri ortadan kaldırmaya çalışacaktır* (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).

2. *Yalan söyleyen bir çocuk niçin böyle hareket etmektedir? Hayalci midir? Anasından, babasından veya öğretmeninden mi korkuyor? Kendisine ehemmiyet verdirmek mi istemektedir? Yahut sadece aldatmak veya zarar vermek endişesinde midir? Zarar verme arzusu nereden geliyor? Kardeşini veya bir arkadaşını kıskanmasından mı, kendisini kuvvetli göstermek istemesinden mi, yoksa sadece eziyet etme duygusundan mı? Bu cihetler anlaşılmadan çocuğun yalancılığı ile mücadele etmek mümkün değildir. Sebepleri aramayı düşünmeyen veya bu zahmete katlanmayan ana, baba ve öğretmen, çocuklarını ve öğrencilerini yanlış tanıma durumuna düşerler* (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).

3. *Fenâlıklarla 'mücadelenin en tesirli yolu, fenâlık sebeplerini görüp ortadan kaldırmaya çalışmakla beraber, çocukların alâkalarını müspet işlere çevirmek ve onların müspet işlerini övmektir. Çocuğun dürüst nazik ve iyi bir hareketi derhal görülmeli; ana, baba ve öğretmen bundan memnunluk duyduğunu belirtmelidir. Çocuğu yalnız fena bir harekete bulunmaktan meneden bir eğitim, nakıs bir eğitim olur. İyi olan şeyleri yapmakta devamı sağlamak, müspet bir eğitimin esasıdır* (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).

4. *“Ahlâk öğretilmez, yaşanır” demek, ahlâkı çocuğa fiilleri ve hareketleri içinde tanıtmak icabeder, demektir. Söz olarak öğretilcek kuralların çocuğun hayatında büyük*

bir tesiri olacağı şüphelidir (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).

5. *Öğretimde daima misali öne alıp kurala sonradan gittiğimiz gibi, ahlâkta da hayatı öne almak, çocukların tecrübelerinden hareket etmek ve sonra seviyeleri daha ilerleyince bu tecrübelerden genellemeler çıkarmayı denemek uygun olur. “Türk ahlâkının ilkeleri” ne de çocukların tecrübelerinden hareket edilerek varılacak; bu ilkeler, kurallar şeklinde belletilmeyecektir. Asıl olan çocuğun yaratıcı ve aydın bir ahlâk zihniyeti elde etmesidir. Ahlâk da toplulukla birlikte ilerlemektedir. Bu ilerleme duygusunu almamış olan çocuk, ileride hayatın türlü özellikleri içinde kendi kendine isabetli bir ahlaki karar veremez (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).*

6. *Okulda çocukların bir toplum hayatı yaşamakta oluşları, her durumda çocuğun bulunması onların sosyal tecrübeler kazanmalarına ve aralarında ahlâki münasebetlerin gelişmesine yardım için fırsat verir. Bu tecrübelerin müspet istikamet alması öğretmenin kılavuzluğu ile mümkündür. Tutulacak yol, öğretmenin kılavuzluğu ile çocukların hür bir şekilde kendi kendilerini idare etmeleri; okuldaki öğrenci ve öğretmenlerin müştereken ‘sorumluluk kabul ederek ve birbirleriyle yardımlaşarak yürüttükleri bir toplum kurumu haline getirmeleri yoludur. Ancak bu hususta çocuklara kaldıracaklarından fazla sorumluluk yükletilmemesine dikkat edilecektir (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).*

7. *Öğretmen ahlâk eğitiminde iyi sonuçlar almak için kuralları zorla kabul ettiren, yalnız kendi inandığı görüşlerle hareket eden bir diktatör değil, bütün olayları objektif şekilde ölçen bir yardımcı olmalıdır. Okulda yüksek ahlak esasları hâkim olmalı, alâkalar değerli işler etrafında toplanmalı ve bunlar mükâfat kaygısıyla olmaktan ziyade ahlâki değerleri dolayısıyla yapılmalı, her türlü iyilik teşvik edilmeli, iyilikler sebep ve manası anlaşılmayan kanunlar alarak çocuklara cebredilmemeli, objektif, değerleri takdir olunarak yapılmalıdır (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).*

8. *Okul, çocuklarda güzel şeylere karşı sergi ve bağlılık uyandırtmak; onlara kendi yaşlarına göre hey şeyde ve her yerde güzeli, iyiyi doğruyu arayıp bulma ve değerlendirme alışkanlık ve iktidarını kazandırmalıdır.*

9. *Öğretmen, çocukları güzel şeylerle temasa getirmeli, tabiatta ve insan emeğiyle meydana gelmiş eserlerdeki güzellikleri arayıp bulmaya teşvik etmelidir. Güzel bir okuma parçası içindeki kahramanların hayatını taşıyabilmesi, güzel bir manzara karşısında veya tatlı müzik melodileri içinde heyecan duyabilmesi öğrencinin benliğinde önemli*

değişiklikler meydana getirir (MEB, 1948; MEB, 1949; MEB, 1961; MEB, 1962; MEB, 1988).

Hayat Bilgisi ve Yurttaşlık Bilgisi Dersinde Ahlak Eğitime Dair Tespitler: 9. Değerler aracılığıyla ahlak eğitiminin verildiği görülmektedir. Özellikle okulumuz konularında.

Vatandaşlık Bilgileri Dersinde Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar: 10. İnsan ve Toplum: Toplum hayatını düzenleyen kurallar: Ahlak kuralları.

1948, 1949, 1961, 1962, 1988 İlkokul ve ortaokul programında ahlak eğitime dair konu ve içeriklerin, birbirine bezer olduğu görülmektedir. Bu nedenle aynı bölümde bulgular sunulmuştur. Bu başlıkta dikkat çeken nokta, İlkokul ve ortaokul 'da eğitim ve öğretim ilkeleri başlığında, ahlak eğitiminin verilmesinin niçin önemli olduğu maddeler halinde anlatılmıştır. Burada okuyucuya daha net bilgiler sunmak ve konunun önemini belirtmek adına öğretim programında yer alan ahlak eğitime dair bilgilerin tamamına yer verilmiştir. Bireylerin iyi ve doğruyu ayırt etmelerinde ve yaşamlarında temel ahlaki değerlere sahip olmalarında verilecek ahlak eğitiminin önemli olduğu ifade edilmiştir. Özellikle hem öğretmen hem de ailedeki bireylerin olumlu tutum ve davranışlar göstermeleri çocukların ahlak gelişimine yararlı olacağı belirtilmiştir. Bir başka bulguya göre “Ahlâk öğretilmez, yaşanır” demek, ahlâkı çocuğa fiilleri ve hareketleri içinde tanıtmak icap eder, demektir. “Söz olarak öğretilecek kuralların çocuğun hayatında büyük bir tesir yaratmayabilir” şeklinde açıklamalara yer verilmiş olması dikkat çekicidir. Ahlak eğitiminde, daima örnekleri öne alıp kurala sonradan gittiğimiz gibi, ahlâkta da hayatı öne almak, çocukların tecrübelerinden hareket etmek ve sonra seviyeleri daha ilerleyince bu tecrübelerden genellemeler çıkarmayı denemek uygun olur. “Türk ahlâkının ilkeleri” şeklinde örnek bir başlıktan hareketle “Asıl olan çocuğun yaratıcı ve aydın bir ahlâk zihniyeti elde etmesidir. Ahlâk da toplulukla birlikte ilerlemektedir. Bu ilerleme duygusunu almamış olan çocuk, ileride hayatın türlü özellikleri içinde kendi kendine isabetli bir ahlaki karar veremez.” Ahlak eğitime dair bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere çocukların ahlaklı, dürüst, saygılı ve sorumluluk sahibi bireyler olması için önemli bilgiler sunulmuştur. Hayat bilgisi ve yurt bilgisi dersi öğretim programlarında ahlak eğitimi daha çok temel değerler aracılığıyla verildiği görülmektedir. Vatandaşlık bilgileri dersinde ise insan ve toplum hayatını düzenleyen kurallar içinde ahlak kurallarının öğretimi üzerinde durulduğu belirlenmiştir. Bireylerin ahlak eğitimi almış, dürüst ve sorumluluk sahibi bir kişiliğe erişmesinde, okulda ve ailede verilen ahlak eğitimi ve davranış kuralları etkili olduğu söylenebilir.

5. 1968 İlkokul Müfredat Programı Türk Milli Eğitiminin Amaçlarında Ahlak Eğitimi Dair Açıklamalar

1. *Türk milletinin bütün fertlerini milli, ahlaki, bütün insani değerlerini geliştirmek (MEB, 1968).*
2. *İlkokul çocuğunun kişilik ve ahlaki karakter sahibi bir yurttaş olarak yetişmeyi amaç edinir. Davranışlarında samimi ve dürüsttür. Sözüne güvenilir (MEB, 1968).*
2. *Davranış değişikliği, her zaman ve her yerde, olumlu veya olumsuz yönde de gelişebilir. Okul, öğrencilerin davranışlarını olumlu yönde ve eğitimin amaçlarına uygun şekilde değiştirip geliştirmeye yöneltilmelidir (MEB, 1968).*
4. *Eğitimde ahlaki ve manevi değerlerin kazandırılması hem program, hem de yönetimin önemli bir unsurudur. Eğitim ve öğretimin belli başlı amaçlarından birisi de, ferdin bir değer olduğunu çocuğa hissettirerek ona demokratik bir düzen içinde yaşamının; kişi hürriyetlerine saygı göstermeyi, toplumun menfaatlerini kişisel menfaatinin üstünde tutmayı, yardımlaşmayı ve işbirliği yapmayı gerektirdiğini öğretmektir (MEB, 1968).*
5. *Bu etkinlikler, toplum tarafından benimsenen ahlâk kuralları ve değer duyguları çerçevesi içinde cereyan etmelidir, öğrenim hayatında, içinde yaşadığı toplumun olumlu ve geliştirici manevi değerlerini benimsemeden yetişecek bir gençlik hem kültür mirasının önemli bir parçası olmaktan yoksun kalır. Hem de toplumun manevi hayatına katılmada güçlük çeker (MEB, 1968).*

1968 İlkokul öğretim programında bulunan derslerin içeriğinde ahlak eğitimi dair doğrudan bir bilgiye yer verilmediği ancak Türk Milli eğitiminin amaçları başlığında, ilkokul çocuklarının kişilikli ve ahlaki karakter sahibi birer yurttaş olarak yetişmeleri amaçlandığı ifade edilmiştir. Ayrıca olumlu tutum ve davranışlarda bulunmaları almış oldukları bu eğitimin önemli bir etkisi olacağı öngörülmüştür. Bireylerin sağlam kişilikli ve ahlaki karakterle yetişmeleri için okulda bireylere bu değerleri hissettirerek toplumun bir parçası olduğunu öğretmektir. Ahlak eğitimi, bireyin manevi hayatına ve toplumsal yaşamına hitap etmelidir. Böylece birey, hem kendi yaşantısında hem de toplumsal yaşamda güçlüklerle baş edebilir.

6. 1990 İlkokul ve Ortaokul Programında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

Yurttaşlık Bilgisi Dersinde Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

- 1. Topluluğu yaşatan kurumlar konusu: İş hayatında ahlak ve verim, dürüstlük sorumluluk almak. (MEB, 1990).*
- 2. Millet topluluğu konusu: Millet hayatının sürekliliğinde ahlakın önemi. İş ve meslek ahlakı. (MEB, 1990).*

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

- 1. Milli ahlak: Milli ahlakımız medeni esaslara ters düşmez.*
- 2. Ahlakın kaynağı millettir. Milli ahlaka uygun hareket, milli birliği sağlar (MEB, 1990).*

1990 İlkokul ve ortaokul programında yurttaşlık bilgisi ve sosyal bilgiler dersinde ahlak eğitime dair az da olsa bazı açıklamalara yer verilmiştir. Bundan önceki programlara göre ahlak eğitimi ile ilgili konu ve açıklamaların azalması dikkat çekicidir. Sadece iş hayatında ahlak, dürüstlük, sorumluluk gibi değerler ifade edilmiştir. Ayrıca sosyal bilgiler dersinde, milli ahlak konusunda, milli ahlakımız medeni esaslara ters düşmez, Ahlakın kaynağının millet olduğu açıklanması düşündürücüdür. Bu kısımda toplumun ahlaki kaideleri, bireylerde ahlaki karakterlerin oluşmasına zemin hazırladığı açıklanmaya çalışılmıştır.

7. 2005, 2008 ve 2023 İlköğretim Programlarında Ahlak Eğitime Dair Açıklamalar:

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Ahlak Eğitime Dair Bulgular:

- 1. Değerler eğitimi başlığında ahlak eğitimi verilmektedir. Ahlaki muhakeme örnekleriyle çocukların doğru ile yanlış; iyi ile kötüyü ayırt etmeleri ve bunun üzerinde düşünerek ahlaki kararlar almaları beklenmektedir (MEB, 2005; MEB, 2008; MEB, 2023).*
- 2. İlkokulu tamamlayan öğrencilerin gelişim düzeyine ve kendi bireyselliğine uygun olarak ahlaki bütünlük ve öz farkındalık çerçevesinde kazanmaları (MEB, 2005; MEB, 2008; MEB, 2023).*
- 3. Değerlerimiz: eğitim sistemimiz her bir üyesine uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileme yeterliliğini kazandırma amacıyla hareket eder.*
- 4. Bilimsel ahlaki gözetmek sosyal bilgilerin amaçları arasındadır (MEB, 2005; MEB, 2008; MEB, 2023).*

Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Öğretim Programında Ahlak Eğitimi Dair Bulgular:

1. Görev ve sorumluluklarımız temasında: Toplum hayatını düzenleyen kurallar içinde ahlak kuralları yer almaktadır.

2. Toplumsal birlikteliği sağlayan değerlerden biri de ahlaki değerlerdir (MEB, 2005)

2005, 2008 ve 2023 İlköğretim programında sosyal bilgiler dersinde ahlak eğitimine dair açıklamalar incelendiğinde, değerler eğitimi aracılığıyla ahlaki karaktere sahip bireyler yetiştirmeleri hedeflenmiştir. Bu öğretim programlarında, çocukların gelişimleri temel alınarak ahlaki bir bütünlük ve öz farkındalığı yüksek bireyler olması amaçlanmıştır. Ayrıca sosyal bilgiler dersi öğretim programında ahlak eğitiminin değerler aracılığıyla verildiğinin en iyi kanıtı, “*eğitim sistemimiz her bir üyesine uygun ahlaki kararlar alma ve bunları davranışlarında sergileme yeterliliğini kazandırma amacıyla hareket eder*” şeklinde açıklaması doğrudan ahlaki karaktere sahip bireyleri yetiştirmeye dönük olduğu söylenebilir. Bir diğer ders olan vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi öğretim programında ahlak kurallarına yönelik bilgi düzeyinde açıklamalara yer verilmiştir. Öğretim programları, dönemin toplumsal, eğitimsel, politik ve ekonomik gelişimlerinden etkilendiği için ahlak eğitimine dair konuların bilgi yapısında da bazı değişikliklerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu, öğretim programlarının yapısında apaçık bir şekilde görülebilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında (müsahabat-1 ahlakiye ve ma‘lumat-1 vataniye, yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi, vatandaşlık bilgileri, sosyal bilgiler, vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi) ahlak eğitiminin tarihsel gelişimi incelenmiştir.

Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda elde edilen sonuçlar incelendiğinde, Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında yeni kurulan Cumhuriyetin temel ilkelerini benimsemiş, bilinçli, sorumluluk sahibi ve milli ahlaki değerlerle donanmış bir yurttaş yetiştirmeyi amaçlandığı saptanmıştır. Nitekim ahlak eğitiminin sadece basit soyut kurallarla değil yaşantı ve telkinler yoluyla öğretildiği belirlenmiştir. Söz konusu, çocuklara tarihi kahramanlar, âlimler, hikâyeler ve masallar yoluyla ahlaki değerlerin öğretilmesi hedeflenmiştir (Maarif Vekâleti, 1924). Ahlak eğitiminde programlı ve planlı bir çerçevenin hazırlanarak uygulanması, bireylerin ahlaki davranışlar sergilemelerine katkı sağlayabilir. Özellikle öğretmenin tarihi şahsiyetlerden örnekler vermesi, olumlu tutum ve davranışlar göstermesi, ahlaklı bireylerin yetişmesine destek olabilir (Atalay, 2022).

Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlıda ahlak düşüncesi ve felsefesi daha çok İslam ahlakı üzerine inşa edildiği görülmektedir (Dilan Çağlayan, 2022). Ancak Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında vurgulanan ahlak söylemi, milli ahlak ve ahlaklı yurttaş, ulaşılması hedeflenen bir yurttaşlık olmuştur (Yinilmez Akagündüz, 2020). Nitekim Kesgin'in (2010) Cumhuriyet döneminde eğitim kurumlarında ahlak eğitimi üzerine yaptığı çalışmada benzer sonuçlara ulaştığı söylenebilir. 1950'den sonraki ilköğretim programları, dönemin siyasi, toplumsal ve yaşantılardan oldukça etkilendiği görülmektedir. Bununla ilgili olarak o dönemde ahlak eğitimine dair açıklamalardan da anlaşıldığı gibi "*Asıl olan çocuğun yaratıcı ve aydın bir ahlâk zihniyeti elde etmesidir. Ahlâk da toplulukla birlikte ilerlemektedir*" açıklaması, 1950'den önceki programlarda rastlanmayan ifadelerdir. Bu bağlamda, ahlak eğitimine dair konu ve açıklamalardan anlaşıldığı gibi dönemin toplumsal ve siyasi gelişmelerinin, ilköğretim programlarının içeriğine yön verdiği görülmektedir. Bununla ilgili en güzel örnek, 1968 ilköğretim müfredat programında, ahlak eğitimine yönelik açıklamalarda şöyledir: "*Ferdin hürriyetinin gözetilmesi, demokratik düzen için ahlak eğitimi, toplumun menfaatlerini kişisel menfaatten üstün tutmayı*" şeklinde bazı açıklamaların, o dönemde yetiştirilmek istenen ahlaklı ve karakterli vatandaş biçimidir. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde eğitim kurumlarında ahlak eğitiminin yeni insan, yeni toplum ve yeni devlet anlayışıyla karakterli ve ahlaklı vatandaşlar yetiştirmeyi arzuladığı söylenebilir (Yinilmez Akagündüz, 2016).

1948, 1949, 1961, 1962, 1988 ilköğretim programlarında ahlak eğitimine dair dikkat çekici sonuçlardan biri de "Türk ahlâkının ilkeleri" başlığında tanımlanan ahlak eğitimine dair söylemlerde, ahlak eğitimi almamış bir çocuğun ileriki yaşamlarında ahlaki kararlar veremeyeceğini ifade edilmiştir. Bu sonucun, gerçekten günümüz Türk aile yapısındaki ahlaki değerlerin oluşmasına öncülük ettiği söylenebilir. Nitekim ahlak eğitiminin aile, okul ve toplumsal çevre ile kazandırılması ve çocukların ahlaki karaktere sahip bireyler olarak yetişmeleri ve aynı zamanda sorumluluk sahibi yurttaşlar olarak topluma kazandırılması arzulanan bir durumdur. Yapılan bir araştırmaya göre Cumhuriyetin ilk kurulduğu ve geliştiği yıllarda yurttaşlardan beklenen, ahlaklı ve iyi bir vatandaş olmalarıdır. Fakat 1960'lardan itibaren ahlaklı ve iyi yurttaş sadece toplumsal yaşamla sınırlı kalmamış, okul ve aile yaşamından da öğrencilerin iyi ve ahlaklı olmaları beklenmiş, ayrıca öğrencilerin yapmaları gereken sorumluluklara da değinilmesi dikkat çekicidir (Yinilmez Akagündüz, 2016). Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere Cumhuriyet döneminde ahlak dersi, kimi zaman öğretim programlarında bağımsız bir ders olarak yer alırken kimi zamanda farklı derslerin içinde yer

aldığının belirlenmesi (Yinilmez Akagündüz, 2017) bu araştırmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Günümüzün ilköğretim programlarında değerler eğitimi başlığında ahlaki değerler verilmesi amaçlanmaktadır. Bunun hangi yöntem ve teknikle öğretileceğinde, öğretmenin bilgi, becerisi ve deneyimi etkin rol oynamaktadır. Ancak her ne kadar yapılandırmacı eğitimin ilkelerine benzer özellikler içeren açıklamalar yer alsa da 2005'ten önceki programlarda ağırlıklı olarak telkin yoluyla ahlaki değerlerin öğretilmesi önerilmektedir. Günümüzde öğrencilere yaşlarına uygun sorumluluklar vermek, değerli olduğunu hissettirmek, olumlu tutum ve davranışlarla örnek olmak, etkinliklerle çocukların ahlaki duygularını geliştirmek, okul ve ailedeki kuralları öğretmek gibi niteliklerin ahlak eğitiminde günümüzde bile geçerli olan başlıca uygulamalar olduğu görülmektedir. Beyhan ve Akdemir'in (2021), araştırmasında eğitim kurumlarında, öğretmen, veli ve okul işbirliği sayesinde değerlerin, yeni nesiller tarafından içselleştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Şayet günümüzde bile ahlaki özellikler içeren değerlerin öğretiminde yaşanan bazı sorunlar olduğu, özellikle değerler eğitiminde bilişsel öğrenmelerin gerekli olduğu ancak yaşam temelli uygulamalara daha fazla yer verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Şahin ve Katılmış, 2016). Son dönemlerde yapılan araştırmalara göre okulların ahlak ve karakter eğitiminde rolünün planlama ve etkileşim düzeyinde iyi olduğu fakat paydaşların katılımları ve psikososyal ortam olarak daha düşük seviyede olduğunu belirtmeleri (Akyol ve Özmen), ahlak eğitiminde öğrencilerin bizzat sürece katılmalarının ve öğrendiklerini davranışlarına yansıtılmalarının ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Genel itibarıyla araştırmanın sonuçları özetlendiğinde, Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında ahlak eğitimiyle amaçlanan, bireylerin ahlaklı ve iyi bir yurttaş olmaları, çocukların devlete, millete ve ailesine karşı ahlaki duygulara sahip bireyler olmaları beklenmektedir. Ayrıca bireylerin dürüst ve sorumluluk sahibi bir kişiliğe erişmesinde, okulda ve ailede verilen ahlak eğitimi ve davranış kuralları etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple

Eğitim kurumlarında verilen ahlak eğitimi, bireyin manevi hayatına ve toplumsal yaşamına hitap etmelidir. Böylece birey, hem kendi yaşantısında hem de toplumsal yaşamda güçlüklerle baş edebilir. Noddings'e (2016) göre okulda verilen ahlak eğitimi, bireylerin ahlaki karaktere sahip insanlar olarak yetişmelerinde etkin rol oynar. Cevizci (2023) araştırmasında ahlaki değerler, toplumun kültürel ve geçmişinden bağımsız olmadığını ifade etmiştir. Özellikle örgün eğitim kurumları, çocukların ahlakına ve kişiliğine yön verdiğini açıklamıştır. Bu araştırmanın sonuçlarıyla benzer sonuçlara ulaşan Yinilmez Akagündüz'ün

(2016) araştırmasında Cumhuriyetle birlikte toplumsal yaşamı düzenleyen bazı yeni kurallar ortaya çıkmıştır. Modernleşmenin yeni bir türü olarak kabul edilen toplumsal kurallar içerisinde ahlak kuralları da ifade edilmiştir. Bununla amaçlanan şey yurttaşları daha ahlaklı ve erdemli kılmak; kişilerin vicdanlarını daha iyi hale getirmektir. Araştırmada elde edilen bulgular ve sonuçlar doğrultusunda şu öneriler yapılabilir.

Öneriler

- İlköğretim programlarında ahlak eğitiminin önemi üzerinde durulmalıdır. Günümüzde dijital dünyanın etkisiyle aile bağları arasında kopukluklar, yozlaşmalar, değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan sorunların üstesinde gelebilmenin yollarından biri de eğitim sürecinde uygulanacak uygulamalı ahlaki değerlere yönelik programlardır.
- Çocukların ahlaki gelişimlerine yardımcı olabilecek etkinliklerle öğrenme süreci zenginleştirilmelidir.
- Çocukların ahlaki duygularının gelişimine yardımcı olmak adına okul dışı öğrenme ortamları etkili kullanılabilir.
- Edebi ürünlerle çocukların ahlak gelişimi desteklenebilir.
- Değerler eğitimi sayesinde çocukların ahlaki duyguları pozitif yönde gelişebilir.
- Çocukların ahlaki gelişiminde aile, okul ve toplumsal çevrenin etkili olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenlerle çocukların ahlaki kararlar alması yüreklendirilmelidir.

Kaynakça

- Akyol, M. ve Özmen, C. (2023). Sosyal bilgiler öğretmenlerine göre ahlak ve karakter eğitiminde okulların yetkinliği. *KSÜ Eğitim Dergisi*, 5(1), 24-45.
- Akyol, A. (2013). İslam ahlak felsefesinde değerler eğitimi. *Muhafazakâr Düşünce*, 9(36).
- Atalay, Y. (2022). *Nurettin Topçu'nun "ahlak eğitimi" üzerine bir inceleme*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. Kahramanmaraş.
- Bayrak, B. ve Akdemir, A. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bakış açısından etik değer olarak merhamet kavramı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(1), 370-383.

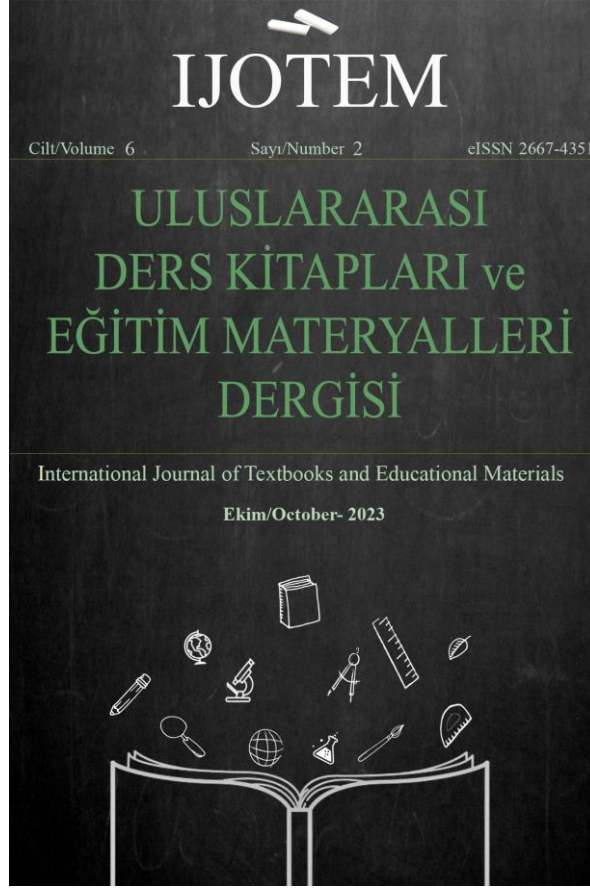
- Bekir, O. (1979). Ahlak eğitiminin psikolojik temelleri. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 12(1), 1-13.
- Cevizci, A. (2023). *Eğitim felsefesi*. Say Yayınları.
- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişimi teorisi: Ahlak ve demokrasi eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 43-77.
- Çilingir, L. (2003). *Ahlak felsefesine giriş: Metinlerle ahlaki temellendirme*. Elis Yayınları.
- Dewey, J. (1959) *Moral Principles in Education*, s. 1-17.
- Dikmen, F. (2014). Ahlak, değerler ve eğitimi. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 167-174.
- Dilan Çağlayan, A. (2022). *Meşrutiyet döneminde kızlar için yazılan ahlak kitaplarının eğitim açısından incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. İstanbul.
- Durakoğlu, A. (2014). Gazali'de ahlak eğitimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 211-226.
- Durkheim, E. (2010). *Ahlak eğitimi*. O. Adanır, (Çev.). Say Yayınları.
- Eken Taşkaya, G. (2023). Noddings'in ilgi/özen/bakım teorisinin ahlak eğitimine etkisi üzerine: 2003-2013. *Sosyal Bilimler Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 94.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye maarif tarihi*. Eser Matbaası
- Ergün, M. (1994). *Eğitim sosyolojisine giriş*. Ocak Yayınları.
- Esemen, A. (2020). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programı kazanımlarında evrensel değerler. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD)*, 4(2), 89-109.
- Febriani, S., Nevi, F., Emilia, S., Khoerunisa, A., Sari, I. P., & Asbari, M. (2023). Students moral education as' moral force'in social life. *Journal of Information Systems and Management (JISMA)*, 2(1), 8-14.
- Gert, B. & Joshua G. (2020), "The Definition of morality", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall Edition), Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/morality-definition>.
- Kant, I. (2002). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. İ. Kuçuradi, (Çev.) Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kara, İ. (2023). Investigation of moral and citizenship education curricula taught in high schools in France, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 24(2), 1172-1194. DOI: 10.17679/inuefd.1296075.
- Kaya, M. (1997). Kişilik özelliklerinin ahlak yargısı üzerindeki etkisi. *Marmara Üniversitesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı, 4.

- Kesgin, S. (2011). Cumhuriyet dönemi örgün eğitim kurumlarında ahlak eğitimi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 52(1)*, 209-238.
- Kohlberg, L. & Hersh, R. H. (1977). Moral development: A review of the theory. *Theory into practice, 16(2)*, 53-59.
- Kuçuradi, İ. (2011). *Etik*. Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kulaksızoğlu, A. & Dilmaç, B. (2013). İnsani değerler eğitimi programı. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, *12(12)*, 199-208
- Kulaksızoğlu, A. (1997). *Ergenlik psikolojisi*, Remzi Kitabevi.
- Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul yurt bilgisi dersi müfredat programı*, Devlet Matbaaları.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Maarif Vekâleti (1924). *İlk mektep müsahabat-ı ahlakiye ve ma'lumat-ı vataniye dersi müfredat programı*. Matbaa-i Amire.
- Maarif Vekâleti (1930). *İlk mektep hayat bilgisi dersi müfredat programı*, Devlet Matbaaları.
- Maarif Vekâleti (1930). *İlk mektep yurt bilgisi dersi müfredat programı*, Devlet Matbaaları.
- Merriam, S. B. & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1948). *İlkokul öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1949). *Ortaokul öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1961). *İlkokul öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1962). *Ortaokul öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1968). *İlkokul hayat bilgisi dersi dersi öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1968). *İlkokul öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1988). *Ortaokul vatandaşlık bilgileri dersi öğretim programı*, Milli Eğitim Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (1990). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı*, Milli Eğitim Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (2005). *İlköğretim hayat bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu*, Milli Eğitim Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu*, Milli Eğitim Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (2005). *İlköğretim vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi (8. sınıf) öğretim programı*, Milli Eğitim Yayınları.

- Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB]. (2023). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*, Milli Eğitim Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı,[MEB]. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*, Milli Eğitim Yayınları.
- Noddings, N. (2017). *Eğitim felsefesi*. R. Çelik, (Çev.). Nobel Akademi Yayıncılık
- Piaget, J. (1972). *The Moral Judgement of the child*, Routledge.
- Sevim, M. Z., Güler, Z., İnançlı, S. ve Aslan, H. (2023). Okul öncesi öğretmenlerin okul öncesi eğitiminde değerler eğitimi hakkında görüşleri, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(6): 737-749.
- Shavkatovna, R. G. & Nawaz, S. (2023). Spiritual and moral education of schoolchildren. *European Journal of Innovation in Nonformal Education*, 3(4), 78-82.
- Şahin, T. ve Katılmış, A. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değerler eğitimi öz-yeterlilikleri. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-16.
- Topçu, N. (1997). İlkokullarda ahlak eğitimi. *İslam Medeniyeti Dergisi*, 1(4), 24-24.
- Türer, C. (2014). Ahlaktan eğitime: Yine ahlak. *Felsefe Dünyası*, (60), 5-29.
- Ulusoy, K. (2007). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih ve ahlâk eğitimi ilişkisi üzerine görüşleri (Sakarya il örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 155-177.
- Ulusoy, K. (2019). *Karakter değerler ve ahlak eğitimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Vurgun, A. (2018). *II. Abdülhamid dönemi ilköğretimde ahlak eğitimi*. Yeditepe Yayınevi.
- Yayla, A. (2005). Kant's view on moral education. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 38(1), 73-86.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, Y. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. G., Becerikli, S. ve Demirel, M. (2017). Farklı bakış açılarına göre sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi. *Elementary Education Online*, 16(4), 1575-1588.
- Yıldırım, T. (2014). Tehzibü'l-ahlâk-tehzibü'l-ahlâk/ahlak eğitimi, metin-çeviri (Yahya İbn Adi). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 14(1), 315-317. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/4186/54889>
- Yılmaz, S. (2023). Din ve değerler eğitimi aracı olarak sinemanın etkisi ve gücü. *Nisar* 2,173-195. <https://ror.org/04ttnw109>.
- Yiğittir, S. ve Bal, M. S. (2013). Sosyal bilgiler dersinde karakter eğitimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 239-260.

- Yinilmez Akagündüz, S. & Doğan, A. (2020). The Evaluation of the work of Ahmed Şem'i's "Hülasatü'l Ahlak" with the perception of the moral education of our age. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 53(1), 55-86. <https://doi.org/10.30964/auebfd.582930>
- Yinilmez Akagündüz, S. (2016). *Türkiye'de ahlak eğitimi üzerine bir inceleme*. [Yayınlanmış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Yinilmez Akagündüz, S. (2017). Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze ders kitaplarında ahlak eğitimi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 13(26), 149 –180.
- Yinilmez Akagündüz, S. (2020). Cumhuriyet'in ilk yıllarında yurttaşlık eğitimi: Cumhuriyet çocuklarına malûmât-ı vataniye ders kitabı örneği. *Turkish History Education Journal*, 9(1), 109-131. <https://doi.org/10.17497/tuhed.653698>
- Zeki Aydın, M. (2022). *Ailede ahlak eğitimi*. Timaş Yayınları.

ULUSLARARASI DERS KİTAPLARI VE EĞİTİM MATERYALLERİ
DERGİSİ (IJOTEM)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotem>

Tarih Öğretimi Açısından “Hayat Tarih Mecmuası”

Name SURNAME¹

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü
Araştırma Görevlisi
tugce.comert@yildiz.edu.tr
Orcid ID: 0009-0009-9305-6313

Şahin ORUÇ²

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü
Prof. Dr.
soruc@yildiz.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-8666-3654

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Alınma Tarihi: 16.10.2023

Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 26.10.2023

Kabul tdlime tarihi: 28.10.2023

Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023

Alıntı: Cömert, T., & Oruç, Ş. (2023). Tarih öğretimi açısından “Hayat Tarih Mecmuası”. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 6(2), 260-274.

Tarih Öğretimi Açısından “Hayat Tarih Mecmuası”

Tuğçe CÖMERT¹

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü

Şahin ORUÇ²

Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü

Öz

Araştırma Makalesi

Bu çalışmanın amacı bir döneme damgasını vuran popüler tarih dergisi olan “Hayat Tarih Mecmuası”nı tarih öğretimi açısından incelemektir. Hayat Tarih Mecmuası 1965- 1982 yıllarında çıkarılan popüler bir tarih dergisidir. Tarih öğretimi açısından konu yelpazesi oldukça geniştir. Avrupa tarihi, arkeoloji, seyahat, coğrafya, edebiyat gibi konulara yer vererek tarih öğretimi açısından çok önemli materyaller sunmuştur. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın evrenini derginin yayınlanan tüm konu alan dizini ve ayrıntılı olarak görselleri incelenmiş olan 10 sayısı oluşturmaktadır. Araştırma ile dergi, okuyucularına tarih öğretimi bağlamında tarih bilinci kazandırmak istediği sonucuna varılmıştır. Bu amaç doğrultusunda dergi, yayınlandığı dönem içerisinde Hayat Tarih Mecmuası okuyucularına Türk tarihinin farklı alanlarında bilgi sunduğu gibi dünya tarihi ile ilgili konulara da yer vermiştir. Okuyucularına tarih okuma ve öğrenme zevki aşılayan dergi; geçmişte yaşanan olaylara ışık tutarak halka popüler konularda önemli bir tarih birikimi sunmuştur.

*Alınma tarihi: 16.10.2023
Düzeltilmiş hali alınma tarihi: 26.10.2023
Kabul edilme tarihi: 28.10.2023
Çevrimiçi yayınlanma tarihi: 29.10.2023*

Anahtar Kelimeler: Hayat tarih mecmuası, popüler tarih, tarih öğretimi

---

¹ Sorumlu yazar iletişim bilgileri:

Araştırma Görevlisi

tugce.comert@yildiz.edu.tr

Orcid ID: 0009-0009-9305-6313

² Prof. Dr.

soruc@yildiz.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-8666-3654

From the Perspective of History Education: “Hayat Tarih Mecmuası”

Tuğçe CÖMERT¹

*Yildiz Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Social Studies
Education*

Şahin ORUÇ²

*Yildiz Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Social Studies
Education*

Abstract

The aim of this study is to examine 'Hayat Tarih Mecmuası,' a popular history magazine that made its mark on an era, from the perspective of history education. Hayat Tarih Mecmuası is a popular history magazine that was published from 1965 to 1982. From the perspective of history education, its subject matter is quite broad. It has provided significant materials for history education by covering topics such as European history, archaeology, travel, geography, and literature. The study was conducted using the qualitative research method of document analysis. The study's population consists of the complete subject index of the magazine's published issues and the detailed examination of 10 specific editions. The research has concluded that the magazine aimed to instill historical awareness in its readers within the context of history education. In line with this purpose, the magazine, during the period it was published, not only provided its readers with knowledge in various fields of Turkish history but also included topics related to world history. The magazine instilled the joy of reading and learning history in its readers, offering a significant accumulation of historical knowledge on popular topics by shedding light on events from the past.

Keywords: Hayat tarih mecmuası, popular history, history education

---

Research Article

*Received: 16.10.2023
Revision received:
26.10.2023
Accepted: 28.10.2023
Published online:
29.10.2023*

---

¹ Corresponding author:

Research Assistant

tugce.comert@yildiz.edu.tr

Orcid ID: 0009-0009-9305-6313

² Prof. Dr.

soruc@yildiz.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-8666-3654

Giriş

Sürelî yayınlar; belirli bir zaman aralığında, çoğunlukla düzenli bir şekilde yayımlanan, bünyesinde farklı boyutlardan konuları içeren kaynaklardır. İçeriğini güncel, sosyal, tarihi olaylardan alan bu yayınlar okuyucu, dinleyici ve izleyici kitlesini bilgilendirmeyi hedeflediği gibi bilinçlendirmeyi de amaçlamaktadır (Öztürk, 2010). Sürelî yayınlar ülkemizde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıklar tarafından 15. yüzyılda başlatılmış olsa da Türkler tarafından kullanımı İbrahim Müteferrika ve 28 Çelebizade Sait Efendi'nin 1726 yılında ilk Türk basımevini kurması ile gerçekleşmiştir. Tanzimat dönemi ile başlayan sürelî yayınlar, ilk olarak II. Mahmut döneminde Osmanlı devletinin ilk resmî gazetesi "Takvim-i Vekayi" ile gerçekleşmiştir. Takvim-i Vekayi ile resmî duyuruların, ilanların herkese ulaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. 1840 yılına gelindiğinde William Churchill tarafından Türkçe ilk özel gazete olan "Ceride-i Havadis", 1860 yılında Agah Efendi tarafından "Tercüman-ı Ahval", 1862'de Şinasi tarafından "Tasvir-i Efkâr", 1866 yılında Filip Efendi'nin sahibi olduğu Ali Suavi'nin etkili bir şekilde yer aldığı "Muhbir" gazetesi, 1868 yılında ise Namık Kemal tarafından "Hürriyet" yayınlamaya başlamıştır (Gevgilili, 1983).

1870 yılında Aleksan Sarrafyan tarafından yayınlanan "İbret" gazetesi 1872 yılında Ahmet Mithat Efendi tarafından devralınmıştır. Tarih 1876 yılına geldiğinde dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid tarafından Meşrutiyetî düzene geçilmiş, sözü verilen Kanun-i Esasi ilan edilip demokrasi adına ilk adımlar atılmıştır. Hürriyet ortamı kendisini basın hayatında da gösterse de 93 Harbi ve devamında yaşanan gelişmelerin gerekçe olarak gösterilmesi sonucunda devrin muhalifleri tarafından tanımlandığı haliyle istibdat döneminin başlaması basın hayatında kesintilerin yaşanmasına neden olmuştur. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile basın hayatı yeniden hareketlenmiş ve neşriyat hayatı ciddi anlamda canlanmıştır (Topaloğlu, 1994).

II. Meşrutiyet dönemi gazetecilik alanında olduğu gibi dergi yayıncılığında da oldukça etkili bir dönemdir. Dönemin önemli yayınları *Genç Kalemler*, *Yeni Mecmua*, *İctihad*, *Türk Yurdu* olarak gösterilmektedir (Gevgilili, 1983).

Sürelî yayınlarda bu gelişmeler devam ederken bir yandan da tarihe ilgisi çok yüksek olan Sultan Mehmet Reşat'ın kusursuz olacak şekilde Osmanlı tarihi yazılması isteği doğrultusunda kurulan *Tarih-i Osmani Encümeni* Türkiye'de modern tarih yazıcılığının kayda değer bir kurumunu oluşturmaktadır (Demiryürek, 2013). Amacı milletin ideallerine ve

devletin politikalarına uygun Osmanlı tarihi yazılması olan kurum, aynı zamanda II. Meşrutiyet ile devletin resmi politikası olan Osmanlıcılık fikir akımının toplum tarafından benimsenmesine de öncülük yapmıştır. Osmanlı tarihini baştan sona kadar detaylı anlatan, bilimsel tarih yazıcılığının olmaması encümenin kurulmasında etkili olmuştur. Tüm bu ihtiyaçlar doğrultusunda encümenin yayın organı olarak düşünülen *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* da yayın hayatına başlamıştır (Yazgan, 2003).

I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan işgaller halkta tepki oluşturmuş, halk bağımsızlığını elde edebilmenin mücadelesi içerisine girmiş, bu durum basın hayatını da etkilemiştir. Millî mücadele karşıtı *Peyam-ı Sabah, Alemdar, Aydede, Yeni Gün, İkdam, Tanin, Vakit, Akşam* gazeteleri basın hayatında yer alırken, Millî Mücadele'yi destekleyen *Hakimiyet-i Milliye* ve *Anadolu Ajansı* kurulmuştur. İlerleyen süreçte Necip Fazıl Kısakürek tarafından Büyük Doğu, Behice Boran ve Niyazi Berkes *Yurt* ve *Dünya* isimli dergileri yayınlamışlardır (Gevgilili, 1983). Diğer tarih yayınları olarak *Yıllık Araştırmalar Dergisi* ve *Dil, Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Tarih Araştırmaları I* dergilerini sayabiliriz (Şakiroğlu, 1983).

Sürelî popüler tarih dergileri 1950 yılından sonra hız kazandı. Savaşın sona ermesi sonucunda toplumun refaha ulaşmaya başlaması sonucunda halk tipi tarih dergileri yayın hayatına girdi. Bu dönem tarih dergiciliği açısından bir başlangıç olarak görülmektedir. Yeni harflerle yayınlanan ilk hususi tarih dergisi, *Tarihten Sesler* adıyla yayın hayatına başlamıştır. İlerleyen süreçte *Resimli Tarih Mecmuası* yayın hayatına başlamıştır. 1960 sonrasında yayın hayatına başlayan derginin kendisinden önceki yayınlanan dergilerin aksine pek çok yönden kalitesinin yüksek olduğu görülmüştür. Tarih dergiciliğinde önemli bir yeri olan Hayat Tarih Mecmuası 1965-1982 yılları arasında yayınlanmıştır. Mecmua'nın imtiyaz sahibi Şevket Rado'dur. Yazı İşleri Müdürü Orhan Ş. Yüksel'dir. Yılmaz Öztuna 1975'in altıncı sayısına neşriyat sorumlusu olarak dergide yer almıştır. 1975'ten 1982 yılına kadar neşriyat sorumluluğunu Şevket Rado üstlenmiştir. Dergi, Hayat Neşriyat Müessesesi tarafından çıkarılmıştır. 16x24 cm boyutlarında ve 100 sayfa olan dergi tıfdruk baskı tekniğiyle tıfdruk kâğıda renkli ve siyah beyaz olarak basılmıştır. Türkiye'de tıfdruk baskı tekniğini uygulayan tek yayınevi olan Hayat Yayınevi'dir. 216. sayının ardından Aralık 1982'de dergi kapanmıştır. Dergi, okuyucu kitlesinde tarihe merak uyandırmıştır. Dergide yer alan yazılar ve görsellerle tarih öğretimine ciddi katkılar sağlamıştır (Yılmaz, 2008).

Hayat Tarih Mecmuası okuyucularına Türk tarihini sunduğu gibi dünya tarihi ile ilgili bilgileri de yer vererek, tarih okuma zevki aşıl原因ayan, geçmişte yaşanan olaylara ışık tutarak halka muazzam bir tarih birikimini sunmuştur. Çok sayıda akademisyen ve ünlü tarihçiler

uzun soluklu ve okuyucularının ilgisini kazanmış Hayat Tarih Mecmuası için kalemlerini ele almışlardır. Derginin çıkış amacına bakıldığında 1960 ve 1970’li yıllarda yaşayan gençlerin Batı karşısında küçüklük kompleksine girmesi, “Tarihe ne lüzum var?” anlayışının hâkim olmaya başlaması etkili olmuştur. Dergi, Türk tarihinin güçlü arşivine ışık tutmaya çalışmış ve tarihinin övgüye layık olduğunu gençlere, okuyucularına sunmak istemiştir (Durmaz, 2006).

Hayat Tarih Mecmuasının genel görünümünde diğer mecmuaların aksine “sözel tarihçilik” uygulamaları yapılmıştır. Çoğunlukla tarihsel olayları bizzat yaşayan, bu olaylara tanıklık yapan kişilere ulaşmak istemiş ve bu yolla anılara ve gözlemlere yer vermeye çalışılmıştır. Hayat Tarih Mecmuası, özellikle 1965-1975 yılları arasında önemli popüler tarih dergilerinden olmuştur. Özellikle Osmanlı ve genel olarak Osmanlı ve Türk tarihini halka sevdirmek ve öğretmek, Türk tarihinin önemli dönemlerini aydınlatma gayesini başarıyla gerçekleştirmiştir (Yılmaz, 2008).

Yayınlanmaya başladığı dönem yaşanan siyasi gelişmelerden etkilenildiği görülmektedir. Dergide ağırlıklı olarak Osmanlı dönemine ait olan yazıların görülmesi bu durumun bir sonucudur. Hayat Tarih Mecmuası okuyucularının ilgi ve isteklerini de ön planda tutmuştur. Öztuna kendisi ile yapılan bir röportajda şu ifadelere yer vermiştir:

“Bizim tarih okuyucumuz diyebilirim ki yüzde yetmiş beşin üzerinde Osmanlı tarihi ister. Osmanlı tarihi dışındaki diğer tarihlere ilgi göstermez. Aynı zamanda okuyucu Osmanlı tarihi hakkında çıkan yazıların olumlu olmasını ister. Osmanlıyı kötüleyen bir derginin yayın hayatında uzunca bir süre kalması mümkün değildir. Okuyucunun bu Osmanlı ilgisine gelince bu tarih yakın tarih olduğu için okuyucunun ilgisine mazhar olmuştur. Aynı zamanda kanımca Cumhuriyet Dönemi’nde “Osmanlı tarihi arka planda kaldığı genellikle İslamiyet öncesi Türk tarihi ve Anadolu tarihi ön plana çıkartıldığı için bir reaksiyon olarak Osmanlı tarihi öne çıkmıştır. Okuyucu Osmanlıyı “dedesi” olarak görmektedir” (Durmaz, 2006).

Özellikle 1970’den sonra etkisini gösteren “Türk-İslam sentezi” Türk tarih yazıcılığında ve öğretiminde öne çıkan bir anlayış haline gelmiştir. Bu tarih anlayışı bilhassa 1983’ten sonra resmileşerek kültürel yaşamın merkezinde yer almıştır (Copeaux, 2016).

Hayat Tarih Mecmuasının tarih öğretimi açısından konu yelpazesi oldukça geniştir. Avrupa tarihi, arkeoloji, seyahat, coğrafya, edebiyat gibi konulara yer vererek tarih öğretimi açısından çok önemli materyaller sunmuştur. Bu konular arasında en çok paya sahip olan

Osmanlı tarihidir. Yayınlandığı dönemde hem o zaman diliminde gerçekleşen yakın tarihsel olaylara hem de okuyucularının istek ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmuştur. Yapısal olarak ilk modern dergidir. Dönemin şartları üzerinde yayın, baskı kaliteleri kullanılmış, adeta okuyucularının zihinlerinde anlatılan olayların canlandırılabilmesi için bol miktarda fotoğraf, resim, minyatür, gravür, karikatür, kroki, tablolara yer verilmiştir. Bu tarz içerikler tarih öğretimini kolaylaştırmış ve yine bu sayede uzun soluklu bir yayın hayatı kazandırmıştır. Tarihi sevdirecek öğreten halen günümüzde de birçok derginin ulaşamadığı bir başarıyı elde etmiştir (Öksüz, 2005).

Derginin uzun yıllar yazı işleri müdürlüğünü yapan Yılmaz Öztuna'nın Hayat Tarih Mecmuasında yeri çok büyüktür. 1965 yılında Hayat Müessesinin genel yayın müdürlüğü görevine getirilerek Hayat Tarih Mecmuasını çıkarmaya başlamıştır. Uzun yıllar boyunca bu derginin yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. Dergi, Türk tarihine ilişkin makaleler, araştırmalar ve belgeler sunarak önemli bir kaynak haline gelmiştir. Dergi, tarih, arkeoloji, kültür ve sanat konulu yazılar içermektedir. Büyük çaplı bir okuyucu kitlesine hitap etmiştir. Türk tarihindeki olayları, dönemleri, kişilikleri ve kültürel mirası ele alan makalelere, araştırmalara ve incelemelere yer vermiştir. Tarihçiler, akademisyenler ve uzman yazarlar tarafından kaleme alınan yazılar, güncel araştırmaların ve yeni bulguların da paylaşıldığı bir platform sunmaktadır. Dergi, Türkiye'nin tarih ve kültür hayatına katkıda bulunmayı hedeflemiş ve okuyuculara geçmişle ilgili derinlemesine bir anlayış kazandırmayı amaçlamıştır (Yılmaz, 2008). Yılmaz Öztuna 2006 yılında yapılan bir röportajında okuyucularının yaklaşık yüzde yetmiş beşinin Osmanlı tarihine ilgisi olduğunu, Osmanlı tarihi dışındaki tarihlerle pek ilgilenmediklerini bunun nedeni olarak, yakın tarih olduğu için okuyucunun ilgisini çektiğini söylemiştir. Mecmuanın o dönemin en popüler dergisi olduğunu okuyucu kitlesinin de iyi olduğunu vurgulamıştır. Derginin çok okunmasında başarılı bir şekilde gerçekleştirilen dağıtım sayesinde ülkenin en uç noktalarına kadar gidebildiğini açıklamıştır. Her kesime hitap etmesinde özellikle belirli bir ideolojiyi benimsemediklerini ama nazaran Türk milliyetçiliğine vurgu yaptıklarına değinmiştir. Derginin okuyucuları ile etkileşimde olduğu, yapılan eleştirileri dikkate aldıklarını hatta okuyucuları ile kısada olsa görüşme yaptıklarını dile getirmiştir. Derginin popüler bir dergi olması dolayısıyla bol reklam aldıklarını, ayrıca Yapı ve Kredi Bankası'nın yan kuruluşu olması ile önemli gelir elde ettiklerini, mali yönlerinin kuvvetli olmasıyla yüksek telif ücretleri ödediklerini, bu kişilerin o dönemde yaşayan en tanınmış kişiler olduğunu ve okuyucu kitlesinin anlayabileceği düzeyde yazılmasıyla halka ulaşılmaya çalışılmıştır. Mecmuanın toplumda tarih şuuru ve bilinci

oluşturduğuna, kültür dergisi okuma alışkanlığı kazandırdığına değinmiştir. Her kesimin dergiye ulaşmasının esas amaç olduğunu bundan ötürü kar etme fikrinin ikinci planda kaldığını, halkın akademisyenleri tanıma fırsatı oluşturduğunu söylemiştir (Durmaz, 2006).

Şevket Rado Hayat Tarih Mecmuası okuyucularına 1965 yılının şubat ayı sayısında bir bilgilendirme yazısı yazarak tarihimizin önemine dikkat çekmek istemiştir.

“Resmi kültür teşekkürlerini bu arşive ışık tutmaya davet ededuralım; tarihimizi halkımıza duyurmayı ve tarihi okuma zevkini vermeyi, millet olarak ayakta durmamızın başlıca dayanağı saydığımız için, elinizde bulunan şu tarih mecmuasını neşretmeye karar vermiş bulunuyoruz. Bu mecmua sadece vesika neşreden ilmi bir yayın değil, daha çok geçmiş vakaları alaka çekici taraflarıyla aydınlatmayı hedef tutan, halka mahsus bir tarih mecmuasıdır ve Avrupa'da halk için çıkan tarih mecmualarına benzemeye çalışacaktır” (Rado, 1965).

Hayat Tarih Mecmuasını değerli kılan bir hadise de son sayıda “Okuyucuya Veda” isimli yazısıyla bittiğini okurlarıyla paylaşmasıdır. Bu tarihe kadar yayınlanan hiçbir dergide böyle bir uygulama gözükmezken Hayat Tarih Mecmuası bu alanda da bir ilk olmuştur. Şevket Rado imzalı bu yazıda;

On sekiz yıldır, tam 216 ay hiç aralık vermeden çıkarmaya çalıştığım bu mecmuayı bu sayıdan sonra kapatmak zorunda kaldığımı pek muhterem okuyucularıma üzülenerek bildiriyorum. Başta kâğıt olmak üzere bu mecmuayı çıkarmak için gerekli olan her şeyin dizginin, baskının, dağıtımın günden güne pahalılaşması mahdut imkanlarla çıkartmakta olan bu kültür mecmuasının devamına imkân bırakmamıştır. Üstelik çıkarmakta ısrar ettiğimiz bu dergide bir kar beklemediğimiz halde katlanmayı göze aldığımız fedakârlık bizim için dayanılmaz bir seviyeyi bulmuştur. Giriştiğimiz kültür hizmetinde on sekiz senedir daima yakınlık göstermiş, çalışmalarımızı överek takdir etmiş olan muhterem okuyucularımıza veda ederken on sekiz yıl süren çalışma devremizde Türk Tarihi ve Edebiyatı üzerine yirmi bin sayfayı aşan neşriyatımızla memleket kültürüne hatırı sayılır bir hizmette bulunmuş olmanın tesellisi içindeyiz. Bizi takdir etmekte daima çok cömert davranmış olan okuyucularımıza ve mecmuamıza kıymetli yazılar yazmak lütfunda bulunmuş yüzlerce aydınımıza bu ayrılış gününde en candan teşekkürlerimizi sunmayı

vazife biliriz. Okuyucularına her zaman özen ve saygı göstermiş son sayısında okuyucularına veda yazısı ile son sayısını yayınlamıştır (Rado, 1982).

Türk tarih dergiciliğinde iz bırakmış olan, okuyucularının ilgisini kazanmış olan Hayat Tarih Mecmuası 216. Sayısı ile 1982 yılında yayın hayatına veda etmiştir.

Bu çalışmanın amacı tarih öğretimi açısından Hayat Tarih Mecmuası'nın yayınlanan tüm konu alan dizini ve rastgele belirlenmiş 10 sayının görsellerinin kategorileştirilerek incelenmesidir.

Yöntem

Model

Doküman analizi, mevcut kayıt ve belgelerin incelenmesi sonucunda veri elde edilmesidir (Karasar, 2005). Bu yöntem, araştırmada ulaşılan verilerin birincil kaynağı olarak birçok dokümanın toplanması, gözden geçirilerek incelenmesi, tahkik ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir. Doküman incelemede amaç ulaşılması hedeflenen olgu veya olguları barındıran bihassa yazılı ve basılı materyallerin analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Doğrudan görüşme ve gözlemin yapılmasının mümkün olmadığı zamanlarda kullanılmaktadır. Araştırılan konunun olay veya olaylar hakkında bilgi veren yazılı materyallerin analizidir. Farklı bir ifadeyle doküman inceleme yöntemi, yapılan bir araştırmada elde edilen verileri birincil veya ikincil kaynak şeklinde nitelendirilen bazı dokümanların veya belgelerin elde edilmesi ve bunların bir sistem dahilinde analizinin yapılmasıdır.

Doküman inceleme veya analizinde süreç, dokümanlarda yer alan bulguların elde edilmesi, seçilmesini, tasnifi yapılarak anlamlandırılmasını ve son olarak sentezlenmesini içerir (Bowen, 2009). Bu yöntemde veri toplama tekniği kullanıldığı için anket çalışmalarından, görüşme yöntemlerinden veya gözlem gibi diğer yöntemlerden daha yararlı veya daha uygun maliyetli olduğunu söyleyebiliriz (Mogalakwe, 2006).

Bu çalışmada da doküman inceleme yöntemi kullanılarak Hayat Tarih Mecmuasının birçok sayısı incelenmiştir. Her bir sayı incelenirken makalelerin konuları ve içerikleri, makaleler için kullanılan görseller ve türleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Hayat Tarih Mecmuasının yayınlandığı süreler olan 1965-1982 yıllarında yer alan konu alan dizini ve görsellerin ayrıntılı olarak incelendiği rastgele belirlenen 10 yayını oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada içerik analizi kullanılmış, elde edilen veriler sayısallaştırılmış, yüzde (%) ve frekans (f) olarak sunulmuştur.

Bulgular

Tablo 1

Hayat Tarih Mecmuası Konuları ve Dağılımı

	f	%
Biyografi	1020	29,66
Kurum Tarihi	170	4,94
Toplumsal Yapı	69	2,01
Tarihsel Olay	434	12,62
Tarihsel Eser	14	0,41
Şehir Tarihi	340	9,89
Ülke Tarihi	242	7,04
Savaş Tarihi	239	6,95
Kültür Tarihi	127	3,69
Yapı+ Mimari + Sanat Tarihi	175	5,09
İslamiyet Öncesi Türk Tarihi	33	0,96
İslam Tarihi	63	1,83
Selçuklu Tarihi	18	0,52
Osmanlı Tarihi	378	10,99
Cumhuriyet Tarihi	117	3,40
Toplam	3439	100

Tablo 1. Hayat Tarih Mecmuası Konuları ve Dağılımı'nda görüldüğü gibi Konu adlarına göre Hayat Tarih Mecmuası dizininin incelenmesi sonucu kategorilere göre ayrılması sonucunda oluşturulmuştur. Her konu başlığı yalnızca bir kategoriye yerleştirilmiştir. Yapılan yerleştirmeler sonucunda ilk sırada “Biyografi” kategorisi yer almıştır. Konu dizinleri sınıflandırıldığında her başlık tek bir kategoriye dahil edilmesi bu sonucun elde edilmesinde etkili olmuştur.

Derginin temel olarak ele aldığı konuların Osmanlı ve Türk tarihi olduğu görülmüştür. Konu alan yazıları incelendiğinde doğrudan Osmanlı tarihine dayanan yazıların çoğunlukla olduğu sonucuna varılmıştır. “Osmanlı Tarihi”, “Osmanlı’nın Yerleştiği İlk Topraklar” gibi doğrudan Osmanlı tarihini konu alan pek çok başlığa rastlanılmıştır. Tarihi Şahsiyetler olarak adlandırılan kısımda biyografi kategorisine dahil edilen padişah, paşa, sultan, komutan, kral, bürokratlar öne çıkmaktadır.

Mecmua ’da dikkat çeken bir diğer önemli husus Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti’ne isyan eden Arapların isyan sürecinin nasıl şekillendiğinin hatıralar vasıtasıyla birinci şahıslar tarafından anlatışına da yer verilmiş olmasıdır. Bu durum ile okuyucuların milliyetçilik duygularının arttırılmak istenileceği düşünülmüş olabilir. Hatıralara bakıldığında konu alan dizinine göre ilk sırada 10 sayı ile Barbaros Hayrettin Paşa’ya yer verilmiştir.

Hem Türkiye’den hem de dünyanın dört bir yanından seçilen şehir ve ülke tarihleri, resim ve fotoğraflarla zenginleştirilen bu bölümde yer verilerek okuyucuların genel kültürlerine katkıda bulunulmuştur. Daha önce duyulmamış toplumun geneli tarafından bilinmeyen birçok kabilelere yer verilerek varlıklarından haberdar edilmiştir.

Dergide en çok işlenen konu Osmanlı tarihidir, bunun dışında Türk tarihi, Avrupa tarihi, arkeoloji, seyahat, coğrafya, edebiyat tarihi ve çeşitli birçok konuyla yelpazesi geniş bir yayıncılık anlayışı izlenmiştir. Biyografilerde yer verilen kişilerde ABD başkanlarının sayısal anlamda fazla olduğu görülmüştür. Bu durumun o yıllarda izlenen siyasi politikaların etkili olabileceği düşünülmüştür. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve II. Dünya Savaşı gibi yakın tarihsel olaylarında fazla olduğu görülmüştür. Köprülerin, sarayların mimari yapısı ve özelliklerine yer verilmiş hem Türkiye’deki hem de Dünya’daki diğer şehirlerin tarihine yer verilmiştir. “Ülkeler ve İnsanlar” başlığı altında bölüm ayırarak farklı yaşam stillerine sahip insanların, kabilelerin hayatlarına yer verilmiş fotoğraflarla desteklenerek okuyuculara genel kültür kazandırmak istenilmiştir.

Derginin incelenen sayılarına bakıldığında akademik bir dil kullanılmadan okuyucularını yormayacak şekilde tarih yazıcılığını benimsemesi ile okuyucularının sevgisini kazanmıştır.

Bol miktarda köprü, müze, kütüphane, cami, saray, yalı, konak hastane gibi mekansa yapılar bulunmaktadır. İstanbul’daki yapı ve mekanların neredeyse tamamının ele alındığı görülmüştür.

Çalışma kapsamında Hayat Tarih Mecmuasının random olarak seçilmiş 10 dergi sayısı incelenmiştir. Elde edilen frekans ve yüzdeler Tablo 2. de gösterilmiştir.

Tablo 2

Hayat Tarih Mecmuasında yer alan Görsel Türleri

	f	%
Resim	110	17,80
Renkli Resim	10	1,62
Tam Sayfa Resim	11	1,78
Tam Sayfa Renkli Resim	8	1,29
Fotoğraf	268	43,37
Renkli Fotoğraf	51	8,25
Tam Sayfa Fotoğraf	3	0,49
Tam Sayfa Renkli Fotoğraf	3	0,49
Portre	84	13,59
Renkli Portre	1	0,16
Tam Sayfa Portre	2	0,97
Kroki	1	0,32
Tablo	6	2,75
Renkli Tablo	2	0,97
Karikatür	17	2,75
Renkli Karikatür	6	0,97
Tam Sayfa Karikatür	1	0,16
Tam Sayfa Renkli Karikatür	7	1,13
Gravür	8	1,29
Tam Sayfa Gravür	3	0,49
Harita	2	0,32
Minyatür	6	0,97
Tam Sayfa Renkli Minyatür	7	1,13
Belge	1	0,16
Toplam	618	100

Yapılan incelemeler sonucunda incelenen 10 sayıda ilk sırada fotoğrafın olduğu görülmektedir. Hayat Tarih Mecmuasının incelenen fotoğraflarının ağırlıklı olarak siyah beyaz olduğu görülmüştür. Renkli fotoğraflar, tam sayfa fotoğraf ve tam sayfa renkli fotoğraflara da yer verdiği görülmüştür. Verilen fotoğrafların yanında fotoğrafı açıklayıcı ifadeler de yer verilerek fotoğrafın anlaşılır olması sağlanmıştır. Bu sayede okurlar, yalnızca fotoğrafları inceleyerek bile anlatılan konunun özetini elde edebilmiş, konu hakkında bilgi

sahibi olabilmışlardır. Bu durum Tablo 2’de incelenen diğer başlıklar içinde geçerlidir. İçeriğin somutlaştırılarak okuyuculara anlatılmak istenen konu, verilmek istenen mesaj, anlaşılır bir dil ile aktarılmıştır.

Dergilerde kullanılan resimlerin ressamlarının adlarına yer verilmediği görülmüştür. İlerleyen yıllarda resimlerin yerini fotoğraflar almıştır. Kullanılan fotoğraflar ilk yıllarda siyah beyaz olarak kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda renkli fotoğraflar ağırlıklı olarak artmıştır. Dergide konular dışında minyatürlere, gravürlere yer verilmiştir. Karikatürlerin genellikle renkli olarak kullanıldığı yerlerde ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti’nin yaşadığı bunalımlı dönemler tasvir edilmiştir. Siyah beyaz karikatürlerde ise geçmiş zamanlardaki dönem esprilerine yer verilmiştir. Portrelerde ağırlıklı olarak Osmanlı Devletindeki padişah, paşa, sultanların yer aldığı görülmüştür.

Sonuç ve Tartışma

Tarihin bilminin ve öğretiminin genel olarak amacı, insan toplumlarının nereden geldiklerini ve nereye gitmekte olduklarını, neler yaşadıklarını açıklamak gibi önemli bilgi birikimi sağlayarak toplumlara bilinç kazandırır. Dün-bugün-gelecek arasında ilişkiyi anlamlandırmasını sağlar (Hali, 2014). Hayat Tarih Mecmuası da bu anlamda Türkiye’de popüler dergicilik ve anlayışıyla 1965 yılında yayın hayatına başlamıştır. Çıkış noktasını “Tarihe ne lüzum var?” Batı karşısında küçüklük kompleksine kapılan gençlerin düşüncesine karşı olarak başlamış yapısal olarak Türkiye’deki ilk modern dergi olduğu söylenebilir (Durmaz, 2006). Bünyesinde barındırdığı birçok tarih konusuyla okuyucularına zengin bir içerik sunarak tarih öğretimi gerçekleştirmiştir. Okuyucularını yormayacak şekilde dil benimsenmesi okuyucularının Hayat Tarih Mecmuası’na ilgilerini arttırmıştır. Genel yayın politikası olarak keskin bir ideolojiye yer vermese de makul bir seviye de Türk milliyetçiliğine yer verdiklerini, o dönem yaygın olan Sümerler ve Hititler Türk’tür düşünce akımına kapılmadıklarını belirtmiştir. Demokrat Parti’nin 1950 Mayıs seçimini kazannarak on yıllık iktidarlık döneminde siyasi değişim ile eskiye dönüşler yaşanmış özellikle Osmanlı dönemi ile ilgili yazılara görüşlere yer verilmiş, bu durum Hayat Tarih Mecmuasında da kendisini göstermiştir (Karabulut, 2019). Mecmua’da Osmanlı dönemi ile ilgili konuların ağırlıklı olduğu görülmüştür. Bu durum Mecmua’nın yayınlanmaya başladığı dönemde yaşanan siyasi gelişmelerden etkilenildiğini göstermektedir (Durmaz, 2006). Türkiye de tarih yazıcılığının ve öğretiminin gelişimini sağlayarak büyük bir halk kitlesine ulaşmıştır.

Akademik dil üslubundan uzak yazılarıyla okuyucusunun ilgisini çekmeyi başarmış, okuyucularına değer vererek isteklerini göz önünde bulundurmuş, 17 yıllık uzun soluklu yayın hayatıyla topluma tarih sevgisini aşlamış, değerli yazarları sayesinde toplumun genel kültürüne katkıda bulunmuştur. Tarihsel konularda ağırlıklı olarak Osmanlı tarihine yer verilerek Osmanlı ve Türk tarihi halka sevdirmek istenmiştir. Okuyucularına Türk tarihinin farklı alanlarında bilgi sunduğu gibi dünya tarihi ile ilgili konulara da yer vermiştir. Hayat Tarih Mecmuası'nın, okuyucularına tarih öğretimi bağlamında tarih bilinci kazandırmak istediği sonucuna varılmıştır. 1978 yılının mayıs ayından itibaren Tarih ve Edebiyat Mecmuası adını almış, 1982 yılında yayın hayatına 216. sayısıylada veda etmiştir.

Kaynakça

- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Copeaux, E. (2016). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*. İletişim Yayınları.
- Demiryürek, M. (2013). Tarih-i osmani encümeni ve Mehmet Fuat Köprülü. *Karadeniz Araştırmaları*, 36(36), 119-128.
<https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/141760/tarih-i-osmani-encumeni-ve-mehmet-fuat-koprulu>
- Durmaz, E. (2006). *Popüler tarih dergiciliğinin gelişiminde hayat tarih mecmuasının yeri*. (Yayın No. 209729). [Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi]. YÖK Tez Merkezi.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Gevgilili, A. (1983). *Türkiye Basını*. İletişim Yayınları.
- Hali, S. (2014). Tarih öğretimi ve ders kitapları, *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(3), 158-166.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. *African Sociological Review*, 10(1), 221-230.
- Oruç, Ş., & Çağır, S. (2019, 10-12 Ekim). *Türkiye'de kanıt temelli tarih öğretiminin ilk örnekleri* [VI. Uluslararası Tarih Sempozyumu (ISHE)]. (ss.891-908). Bolu, Türkiye.

- Öksüz, H. (2005). *Cumhuriyet'ten günümüze popüler tarih dergileri* (Yayın No.158730) [Marmara Üniversitesi, Yüksek lisans Tezi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Öztürk, S. (2010). İstanbul için yayımlanan süreli yayınlar bibliyografyası. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8(16), 563-589.
- Rado, Ş. (1965). *Hayat Tarih Mecmuası*, 1, 120.
- Rado, Ş. (1982). *Okuyucuya Veda*, 4, 216.
- Şakiroğlu, M. (1983). Cumhuriyet tarihimizde süreli yayınlara kısa bir bakış 11: tarih dergileri ve belleten, *Belleten*, 47(188), 1207-1222.
- Şimşek, A. (2013, 15-18 Haziran). *Geçen Yüzyılda Türkiye'de Tarih Dersleri*. Avrasya'da Türk Dili ve Tarihi Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, Marmara Üniversitesi İstanbul, Türkiye.
- Taşbaş, E. (2018). 21. Yüzyılda kadar Türkiye'ye tarih öğretimi ve hedefleri, *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 1(2), 173-188.
- Topaloğlu, T. (1994). *Teknolojik gelişmelerin Türk gazete yayıncılığında kullanımı*. (Yayın No. 32065). [İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans tezi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Türk, H. (2010). Süreli yayınların yeniden gündeme gelmesi ve aksu dergisi, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 43-58.
- Yazgan, M. (2003). *Tarih-i osmanî encümenî (kuruluşu, çalışmaları, mensupları, çıkardığı mecmua, kapanışı)*. (Yayın No. 130420). [Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi]. YÖK Tez Merkezi <https://www.proquest.com/openview/cb8ea2796dc8f55dcf6a2b90982e0be4/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2026366&diss=y>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, T. (2008). *Hayat tarih mecmuası: milli mücadele dönemi yazıları 1965-1975*. (Yayın No. 221593). [Yeditepe Üniversitesi Yüksek lisans Tezi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=k5v95kMA4JFn1CPSyprZwg&no=Fn6TFJPTDBxlc4GcW902sA>